

clamă autorităţilor toate cele întâmplate. Povesti cum i s-au luat hainele şi plicul cu bani, erau vreo sută şi ceva de mii de lei. Bineînţeles, banii trebuia să-i piardă statul, deoarece carierele erau ale lui şi lucrătorii erau plătiţi din banii statului.

A doua zi toate jurnalele se ocupau de noua ispravă a regelui bălţilor şi compătimeau pe victimă. Jurnalele arătau dibăcia lui Terente şi scriau că suma luată ar fi după declaraţia inginerului peste o sută de mii. Dar Terente era în curent cu tot ce se vorbea, şi mai ales cu ce se scria despre el.

S-ar fi înfuriat grozav când a citit că în plic se aflau peste o sută mii lei. Atunci el s-a hotărît să facă o scrisoare autorităţilor, unde arăta cum s-au petrecut lucrurile şi mai ales înjura, ocăra şi blestema pe inginer, care spusese minciuni. În plic nu erau decît şaizeci de mii lei. Către sfârşitul scrisorii Terente începea să facă morală tuturor victimelor lui. Toţi au povestit altfel de cum s-a intîmplat şi că ar trebui să se termine odată cu toţi aceşti hoţi, ipocriţi şi mai ales mincinoşi. Sfătuia apoi autorităţile să ia măsuri ca inginerul să nu mănânce banii statului.

Se zice că inginerul după dovezile aduse, a recunoscut dreptatea lui Terente. Banditul a dovedit de data aceasta că este om de cuvânt !...

— Hei, aşa a fost domnule, şi săracul când l-au omorît era îmbrăcat tot cu hainele inginerului, ce erau acum mai mult sdrenţe. Aşa i-a fost soarta.

Astfel îşi termină povestirea lipoveanul ; a fost poveste lungă, cu lux de amănunte. Am căutat să reduc tot ce mi s'a părut de prisos, reţinînd numai esenţialul. După ce a sfârşit, se duse şi pe faţa lui se citea o resemnare şi o adâncă convingere în fatalitate.

M'am depărtat ştiind că în urma mea au mai rămas încă mulţi dornici să-mi spună câte ceva din viaţa lui Terente. Nu peste multă vreme legenda se va aşterne asupra faptelor şi astfel putem spune că în timpurile noastre a trăit un personaj romantic, un nou Iancu Jianu sau un nou Bujor.

În Bucureşti am avut plăcerea să întâlnesc pe d. profesor doctor Minovici, care auzindu-mă pe unde am fost şi cu ce m'am ocupat, a găsit că este bine ca o completare a celor văzute şi auzite, să vizitez şi Institutul medico-legal. Împins de curiozitate m-am dus şi n-am regretat, fiindcă am văzut lucruri foarte interesante. În acest institut, considerat ca unul dintre cele mai mari şi mai bine organizate din lume, se găsesc relicvele celor mai mari criminali ai noştri. Chiar şi craniul regelui bălţilor, am avut surpriza să-l văd odihnindu-se pe un raft şi purtînd o etichetă : e singura distincţie ce i s-a putut acorda după moarte.

Gestul lui Mihai Tican Rumano scoate din uitare fapte pe care altfel nu le-am fi putut transmite cititorilor. El face cercetarea lui cu toată omenia necesară într-un asemenea caz. Dar Mihai Tican Rumano nu depăşeşte limitele unei curiozităţi pline de bunăvoinţă, el nu trece în revistă toată activitatea lui Terente, nu apelează la ştirile din presă, nu intră în arhivele poliţieneşti, nu întoarce faptele pe toate feţele, nu pune sub semnul întrebării unele mărturii şi nu le confruntă cu altele, ceea ce înseamnă că toate acestea merită a fi făcute de acum înainte. Cu atît mai mult cu cît haiducia ar fi trebuit să fie o manifestare anacronică în timpul lui Terente. De ce s-a făcut Terente „vameş de drumul mare“ ? Mihai Tican Rumano a scris cu compasiune reportajul său din satul lui Terente, dar îl consideră un bandit. El nu-l condamnă pe Terente, dar nici nu răspunde cu adevărat întrebării : a fost Terente un bandit oarecare ori un răzvrătit umblînd după dreptate ? Terente a fost un hoţ sau a fost un haiduc ? Întrebări care-şi aşteaptă dezlegătorii.

UN LANȚ FĂRĂ SFÎRȘIT

Una din problemele insolubile ale lumii moderne se dovedește a fi Mafia. Originară din Mediterana, ea a reușit să se transplanteze și implanteze pe solul american unde a făcut pui monstruoși. Dacă este de căutat o comparație pentru această organizație ocultă a rudeniei și a răzbunării ea nu pare a fi decît aceea a balaurului cu mai multe capete, care cu fiecare tăiere de cap își înmulțește capetele. Perioada interbelică a fost un festival negru pentru Mafia din America. Astăzi problemele pe care le are Italia cu Mafia sînt la fel de grave. Sindicatul crimei este încă foarte puternic. Organizat pe structuri foarte vechi, încă incomplet deslușite, această veche organizație secretă, bizuită pe legături de sînge și de alianță mai domină încă viața socială și economică a Italiei. Existența Mafiei înseamnă un lanț de crime al căror făptaș nu se poate descoperi. Cînd un cuib al crimei este descoperit apare altul. Existența Mafiei și a funcționării ei este o enigmă continuă. Cele mai moderne mijloace de cercetare, de anchetă, de analiză n-au reușit să-i descifreze misterul. În ceea ce urmează apelăm la o carte de excepție a anilor '30, ani de violentă manifestare a Mafiei în S.U.A. Un reporter francez pătrunde printre bandiții care terorizează lumea interlopă și lumea comercială a S.U.A. El scrie una din cele mai autentice cărți despre banditismul din S.U.A. și despre Mafie, pe viu, în direct, cu o documentație autentică. Dar nici aceste note reportericești nu rezolvă problema oricît de referențiale ar fi ele. Nici curajosul ziarist francez Geo London n-a reușit să dezlege misterul Mafiei, cum n-au reușit nici alți urmași ai lui, deși s-a aflat printre siniștrii săi eroi. Reportajul său intitulat Două luni printre bandiții Chicagoului reprezintă un mare semn de întrebare.

ÎNCEPUTUL UNUI PALPITANT FILM SONOR TRĂIT AIEVEA

— Fiți binevenit, domnule ! Pronunțînd aceste cuvinte, doctorul Hermann Bundesen, coroner al orașului Chicago îmi strînse mîna ; apoi, cu un gest familiar neașteptat îmi pipăi la iuțeală pîntecele și se miră :

— Cum, n-aveți vestă blindată ? Ați venit la Chicago fără vestă blindată ? De necrezut ! N-ați fost sfătuit la New York sau ați neglijat sfaturile ? Auzi ce idee !

Lentilele ochelarilor coronerului sînt groase, dar nu atît încît să ascundă ironia din privirea sa. Evident, doctorul Bundesen cunoaște șlagărul devenit aproape clasic al new-york-ezilor. Oricărui voiajor care se îmbarcă spre Chicago, ei îi lansează în chip de la revedere cuvintele : „Și nu uita vesta blindată !". Seara trecută, în vagonul restaurant al celui mai elegant rapid New York — Chicago un tovarăș de călătorie, cu care discutam la un pahar de bere, mi-a spus la un moment dat : „Vezi, am o vestă obișnuită ; nu merg decît pînă la Buffalo !"

Butade ? Glume ?... Nu prea. Există oameni la New York și în alte părți care mai degrabă renunță la o afacere profitabilă decît să vină să trateze în „loop", cartierul de afaceri al Chicago-ului, numit astfel datorită intersecției de linii de metro aerian, care-l delimitează foarte exact.

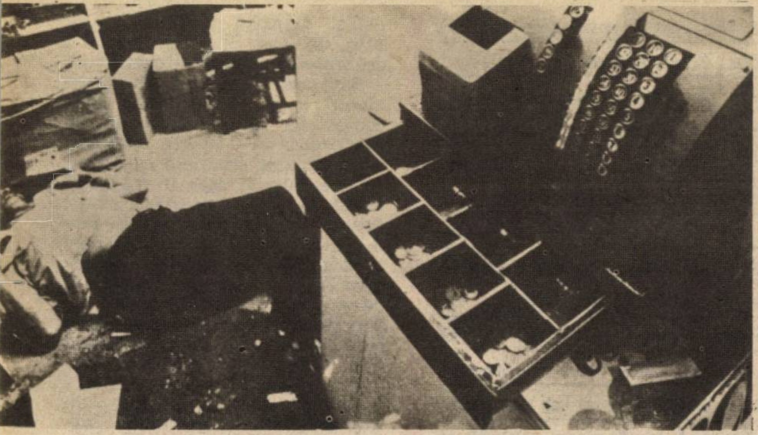
Este adevărat că în acest „loop" — în același timp zgomotos dar și pacific sediu al afacerilor — foarte adesea s-au derulat dramele cele mai neașteptate, și asta în mijlocul mulțimii, în miezul zilei ; drame în care au vorbit numai revolverele, mitralierele și bombele în timp ce spectatori fără voia lor, oamenii de afaceri, dactilografele și funcționarii se făceau nevăzuți care încotro... Acum cîteva zile numai, un gangster celebru, Zuta, în același „loop", a scăpat ca prin minune de împușcăturile unei bande rivale, împușcături care au făcut totuși o victimă, nevinovatul conducător al unui tramvai de State Street.

Evident, doctorul Bundesen are dreptate să zeflemisească pe cei care pretind că haina de zale ar fi costumul ideal pentru cei ce locuiesc în Chicago și că trebuie să fii sau foarte curajos sau să nu dai doi bani pe viața ta pentru a te aventura aici.

El are, de asemenea, dreptate să proclame — și subscriu cu totul la afirmația lui — că scumpul său Chicago, un sat acum un secol, este astăzi cel mai frumos oraș al Statelor Unite care nu încetează să progreseze din punct de vedere material în proporții inimaginabile.

Are, de asemenea, dreptate să se extazieze în fața acestei admirabile „coaste de aur", unde numărul fantastic al vilelor feerice și al palatelor de vis, de pe malul unui lac imens, ca și plajele sale dau impresia (...atunci cînd nu i-ai văzut mahalalele !) că Chicago nu este locuit decît de miliardari. Poți chiar înțelege că maiestuosul Michigan Boulevard — le Boul' Mich cum îl numesc locuitorii Chicago-ului — îi pare cel mai grozav din lume, pentru că el nu cunoaște Champs Elysée-ul nostru.

Nu e mai puțin adevărat însă că bandiții orașului Chicago, grupați în organizații puternice, formînd mai multe state în Statul Illinois, dispunînd de mijloace financiare considerabile, bucurîndu-se de concursul politicienilor, aparatului legislativ și polițienesc care le asigură o impunitate deconcertantă, au realizat — după expresia domnului Charles Hugues, șeful suprem al justiției americane — „cartelarea crimei", adică exploatarea rațională a unei industrii

și a unui enorm comerț ilicit și imoral, care se desfășoară în afara legilor care conduc societățile civilizate...

Această stare de lucruri, de atîtea ori denunțată, recunoscută, deplinsă nu este contestată de excelentul și loialul doctor Bundesen. El este „coroner"-ul orașului Chicago, adică îndeplinește în același timp funcția de medic legist și judecător de instrucție. Toate morțile violente sau suspecte cad în competența sa. De fiecare dată cînd poliția semnalează una, el merge la domiciliul defunctului, procedează la primele constatări, decide, dacă este nevoie, autopsia cadavrului, o face el însuși ; apoi, a doua zi, prezidează juriul însărcinat cu verdictul asupra cauzelor deceselor suspecte și se pronunță precizînd dacă este vorba de crimă sau sinucidere, sau în absența oricărei probe formale, după audierea martorilor, declară clasarea cazului.

La Chicago, funcțiile sinistre de coroner, cu bună știință asumate de doctorul Bundesen, sînt teribile de absorbante.

Tînărul și abilul detectiv Drury, care deține, se pare, recordul bandiților împușcați de către un membru al forțelor polițienești (Police Force) mi-a spus despre el :

— Coronerul nostru este omul cel mai ocupat din Chicago. Adaugă pentru a da mai multă greutate afirmației sale : „pînă peste cap".

Este suficient să vizitezi birourile coronerului — cinste pe care doctorul Bundesen mi-o face — pentru a te convinge de excepționala importanță a rolului atribuit „medicului care are în sarcina sa morțile violente" și vastitatea sarcinilor sale.

Serviciul doctorului Bundesen ocupă întregul etaj cinci al Primăriei și este echipat cu un confort necunoscut administrațiilor franceze.

Nu-ți poți imagina ceva mai cochet și mai civilizat decît această veritabilă „bancă de cadavre", unde poți vedea grațioase tinere stabilind statistici de toate categoriile de morți violente sau aranjînd în vitrine cu gesturi decorative, cele mai terifiante corpuri delicte : revolvere, carabine, mitraliere, mici bombe, atît de apreciate de gangsteri și mîngîiate cu numele de „ananas".

Doctorul Bundesen este amabil și seducător, și excesiv de macabra sa profesiune nu-i alterează buna dispoziție. Este surîzător și poartă constant asupra lui două revolvere încărcate în chip de precauțiune elementară !

Nici n-ai bănui acest lucru privindu-i costumul elegant ajustat. Să nu uităm totuși că doctorul Bundesen se îmbracă la un croitor faimos prin abilitatea de prestidigitator cu care știe să disimuleze locurile propice pentru a plasa buzunare de revolver. Grosul clientelei acestui croitor este format din bandiții cei mai cunoscuți, cei care sînt numiți în mod pompos „lorzii viciului", „regii berii", „împărații whisky-ului" sau „prinții prostituției", care sînt mult mai preocupați de înfățișarea lor în lume decît președinții de trust sau domnii din Diplomatic Service.

Oricît de paradoxal ar părea, șarmul personal al doctorului Bundesen i-a adus atît antipatia primarului Chicago-ului cît și averea sa personală.

Primarul din Chicago este cunoscut sub porecla familiară de Big Bill Thompson. El a fost, în timpul primului război mondial, înainte de intervenția țării sale, singurul primar care a ezitat multă vreme să-l primească pe Joffre, salutat de altfel peste tot în Statele Unite cu un entuziasm delirant.

— Să nu uităm că Chicago este ale șaselea oraș german al lumii (ca număr de etnici) — obișnuia el să spună.

Indignarea concetățenilor săi îl obligă să renunțe la această rezervă prea prudentă. Dar primarul din Chicago îl antipatizează pe doctorul Bundesen și pentru că este prea popular. Acum cîțiva ani, doctorul Bundesen era pur și simplu directorul serviciilor municipale de sănătate. Într-o zi cînd se duse să asiste la un meci de base-ball, mulțimea îl aclamă la apariția pe stadion. Big Bill Thompson, care sosise cu cîteva minute mai devreme fără ca publicul să-i fi remarcat prezența, a fost atît de atins de această diferență de tratament încît peste cîteva zile a dispus scoaterea doctorului Bundesen din funcția sa.

O alegere parțială i-a permis doctorului Bundesen să-și ia revanșa. S-a prezentat drept candidat la postul de „coroner", pentru că această funcție este desemnată, ca toate celelalte din magistratură, prin vot universal.

Triumfă, fiind susținut de Partidul Democratic, ceea ce a însemnat o dublă înfrîngere pentru Big Bill Thompson, care era strîns legat de Partidul Republican.

Astăzi, cei doi adversari, — fără ca vreunul din ei să fi dezarmat — sînt reuniți sub același acoperiș al Primăriei, cabinetul primarului fiind situat la același etaj cu cel al coronerului. Și dacă se întîmplă să se întîlnească din întîmplare într-unul din cele 12 ascensoare ale clădirii, doctorul Bundesen se mulțumește să-l fulgere pe primar cu o privire pe care i-ar fi invidiat-o și Al Capone cînd se ciocnea de rivalul său Bugs Moran.

După ce am făcut turul birourilor, m-a condus în cabinetul său și mi-a spus :

— Simte-te ca acasă. Fiindcă ai venit să faci o anchetă despre bandiții din Chicago, mă pun la dispoziția dumitale... Există alături o cămăruță pe care poți s-o socotești ca pe a dumitale. Vei găsi acolo un telefon, o mașină de scris... Vrei să-ți explic cum sînt organizați bandiții ? Am puțin timp liber, să vorbim pe-ndelete.

În acel moment soneria telefonului sună precipitat.

— Scuză-mă un moment, făcu coronerul. Ridică receptorul, ascultă apoi murmură :

— Yes... ya... ya... right ! O.K. ! O.K. ! Închise telefonul și se sculă brusc spunîndu-mi : Hai cu mine...

Am răspuns „O.K." dar nu mi-a fost prea ușor să mă țin pe urmele sale de-a lungul coridoarelor. Coroner-ul avea o condiție fizică de invidiat. Am ajuns în fugă la lift și de la parter, în cîteva salturi, la mașina sa luxoasă, care-l aștepta în fața clădirii. Cu agilitatea unui acrobat șoferul și-a ocupat locul. Cu o voce fermă dr. Bundesen ordonă : „207, East Chestnut Street... Repede, repede !" Demararăm și în același timp se puse în funcțiune sirena de alarmă.

Era ora douăsprezece ziua. Traficul intens din străzile orașului păru deodată intimidat la apropierea noastră și mașinile se opreau sau coteau pe străzi laterale pentru a ne face pîrtie. Douăzeci de polițiști motorizați, apăruți nu se știe de unde, ne-au încadrat instantaneu. Am pornit în trombă. Aveam senzația că turnez într-un film de groază al cărui scenariu nu-l cunosteam. Un film sonor, în orice caz, căci sirena urla continuu și zgomotul motoarelor era asurzitor.

Fără îndoială, coroner-ul uitase de mine. La întrebările mele disperate „Unde mergem ?" singurele răspunsuri erau zgomotele infernale care însoțeau cursa noastră demențială. Eram un figurant într-o scenă de film, ce mai !

ASASINAREA UNUI SENATOR

După un ultim viraj pe două roți, automobilul stopă într-un loc care oferea un spectacol interesant. Ne oprisem pe o stradă cu case elegante, pe care o bănuiai liniștită de obicei. „207, East Chestnut Street".

Dar, surpriză ! În fața casei nu se afla mulțimea aceea de gură cască care se găsește deobicei în locurile „unde s-a întîmplat ceva". Aici curioșii sînt numai profesioniștii. Trecătorii obișnuiți sînt prea speriați de gloanțele rătăcite pentru a îndrăzni să se oprească atunci cînd au impresia că s-a produs ceva neobișnuit. Acești curioși profesioniști erau așezați într-o ordine pe care o puteai crede concepută de un regizor. În primul rînd la poarta imobilului se aflau doi locotenenți ai poliției, îmbrăcați în civil. În spatele lor, o duzină de polițiști înarmați cu carabine ; încă și mai în spate, alți polițiști, fără să aibă arme la vedere. Mai departe, cinca douăzeci de jurnaliști, fotografi și operatori de cinema. În fine, ansamblul era completat de trei automobile ale poliției, legate permanent de postul central prin sistemul TFF. În acel moment cele trei aparate de radio de la bord anunțau „Poliția din Saint Louis crede că cei trei bandiți pe care-i caută și-au găsit refugiul la Chicago".

Coborînd din mașină, coroner-ul a strîns cîteva mîini, a schimbat două-trei cuvinte cu un locotenent de poliție și a murmurat „Intră cu mine".

Am pătruns într-un culoar lung, sumbru. Aici îmi suflă la ureche : „Mergem la D. Joyce, senator al statului Illinois, pe care soția sa l-a găsit mort în patul său, azi dimineață"...

Părea să fie o chestie într-adevăr interesantă. Am sunat la o ușă de la parter. Ea a fost deschisă de o negresă cu fața scăldată în lacrimi. Cu un ton respectos, de servantă stilată, ne-a spus :

— Doamna este în salon. Este distrusă, sărmana... Dar dacă vreți să-l vedeți pe domnul...

— Condu-ne în camera unde se află cadavrul, ordonă Bundesen.

În fundul apartamentului — mobilat cu un lux care dovedea și bun gust — se găsea dormitorul senatorului John T. Joyce. Cadavrul nefericitului fost parlamentar aproape dezbrăcat, era încovrigat în pat, într-o poziție neobișnuită. Ai fi zis că bietul om încercase să îngenuncheze și că apoi căzuse pe o parte, cu genunchii îndoiți și mîinile strînse ca pentru rugăciune. Fața tînără și frumoasă — senatorul Joyce nu avea decît 38 de ani — era încadrată de păr roșu. Cu pași de gumă se apropie un om pe care nu-l văzusem intrînd. Era ajutorul doctorului Bundesen... Apoi își făcu apariția nefericita văduvă, doamna Mary Joyce. Era o femeie tînără cu ochi expresivi. Doctorul Bundesen o rugă să părăsească camera și ea îl ascultă. M-am dus după ea în salon. Am găsit-o măsurînd camera în lung și în lat murmurînd :

— ...Lucrul acesta trebuia să se întîmple. Am știut-o și i-am și spus-o ! Oh, doamne, dumnezeule ! Trebuia să se sfîrșească astfel. Nemernicii... Nu l-au putut doborî cu un glonte și atunci l-au otrăvit.

Păru deodată că-și dă seama de prezența mea. Se opri și mi se adresă :

— Mai ales, domnule, vă rog nu lăsați ziariștii să intre. Nu vreau să-i văd. N-am nimic să le spun...

— Fiți liniștită, doamnă !...

În acel moment cineva sună la ușa din față și m-am precipitat către ușă în același timp cu servanta.

Ne găseam în prezența unui bărbat destul de în vîrstă, care purta sub braț o trusă și care cu o voce umilă întrebă :

— Aveți nevoie de un doctor ? Mi s-a spus că este un bolnav aici. Am aflat apoi cu uimire că în America doctorii sînt aceia care se ocupă de toaleta mortului.

Dar iată că Bundesen apăru în salon. Îl ascultam cu atenție :

— Doamnă, primele constatări mă fac să cred că soțul dumneavoastră a fost otrăvit...

Deci presentimentele doamnei Joyce nu o înșelaseră. Într-un gest magnific de durere și mînie, ea strigă :

— Eram sigură... Ah ! Eram sigură ! Trebuie să știți că în după amiaza zilei de luni, soțul meu trebuia să apară ca martor în fața marelui juriu, ca să facă depoziții cu privire la fraudele electorale din luna aprilie, cînd bandiții au încercat să asigure prin fraudă victoria celor care-i protejează. Deci bandiții n-au dorit ca el să facă declarații, ca el să pronunțe anumite nume. L-au suprimat... Ce grozăvie ! De altfel, el însuși a ezitat multă vreme înainte de a da la lumină numele acelea. Prima oară cînd polițiștii i-au cerut-o, el a răspuns : „Nu, mulțumesc. Țin prea mult la viața mea". Da, ținea la viața lui, domnule. Și era atît de bun, atît de loial. Și ieri a plecat foarte vesel, spunîndu-mi că va întîrzia. Or, după masă, un necunoscut a telefonat, întrebîndu-mă dacă este exact că soțul meu a fost ucis cu un glonte... Am fost înnebunită. Mai tîrziu, avocatul nostru Cornelius Palmer mi-a telefonat pentru a mă informa că după informațiile sale primite de la un oarecare Lawrence Moreno, soțul meu urma să fie asasinat în stradă. Era ora 10 și jumătate noaptea. Nu eram acasă. Mă dusesem să asist la o reuniune politică. M-am reîntors tremurînd de groază și l-am găsit pe soțul meu care tocmai sosise. Contrar

obiceiului său, mi-a părut somnolent și obosit.

— Nu cumva băuse ceva? o întrerupse coroner-ul, care cunoștea bine obiceiurile societății americane prohibiționiste.

— Băuse, dar puțin, replică sărmana doamnă Joyce, fără să se jeneze.

Apoi își continuă povestirea:

— Azi dimineață, pe la ora zece și jumătate, cineva a telefonat fără să-și dea numele. Cum soțul meu mai dormea încă, i-am spus că a plecat. „A plecat?" mi-a răspuns necunoscutul. „Rîdeți de mine, nu?". Și a închis. Douăzeci de minute mai tîrziu soțul meu s-a trezit. L-am auzit gemînd și plîngîndu-se. M-am dus imediat la căpătîiul lui. Mă privea și încerca să vorbească. Corpul îi tremura. Se uită lung la mine pentru ultima oară apoi ochii i-au devenit teribil de ficși. Era mort.

Nici nu-și terminase bine macabra povestire doamna Joyce, cînd în apartament sosiră sora sa, mama și fratele defunctului. Scene patetice care sînt ușor de bănuit s-au derulat sub ochii mei. Spectacolul unei bătrîne mame care-și plînge fiul mort este la fel de sfîșietor la Chicago ca și la Paris.

Dar iată că locotenentul care era la ușă și căruia doctorul Bundesen îi dăduse ordin ca nimeni să nu pătrundă în casă, cu excepția familiei, mi-a semnalat cu o voce joasă sosirea unui personaj care urma să joace un rol important în ziua aceea sumbră. Era un soi de uriaș burtos, de proporțiile unui garderob. Mi s-a spus că este domnul Schulte, prieten și confident al senatorului Joyce, antreprenor de pompe funebre. D. Schulte poseda pe strada North State o firmă de pompe funebre, cu o sală de primire pentru ceremonii funerare, și o morgă, unde doctorul Bundesen putea proceda imediat la autopsia senatorului.

Aplecat spre urechea coroner-ului, D. Schulte îi aminti că „are privilegiul de a opera repede și confortabil la firma sa". Animat de asemenea de grija legitimă pentru interesele profesionale, antreprenorul de pompe funebre se înclină în fața văduvei și declamă:

— Ah, sărmanul Joyce, cît sînt de îndurerat! Era un prieten bun.

Doamna Joyce îi răspunse:

— Domnule Schulte, dumneavoastră l-ați cunoscut bine pe soțul meu și dacă-mi puteți spune cauza morții lui, v-aș fi îndatorată.

D. Schulte se eclipsă discret și reveni zece minute mai tîrziu cu un cărucior special pe care-l depusese pe fostul prieten, senatorul Joyce. După alte zece minute, senatorul Joyce se afla la morga domnului Schulte, cu torsul deschis pentru autopsie. Un expert chimist împreună cu doctorul Bundesen cercetau viscerele omului care încă ieri mai era plin de vigoare, sănătos, viu.

Era prea mult. M-am îndepărtat. M-am dus să mă reculeg un moment într-o cameră învecinată. Oroare! Era camera de veghe a defuncților.

Într-un sicriu capitonat artistic se găsea trupul unui bătrînel slăbuț. Se părea că acela, cel puțin, nu avusese de-a face cu banditii Chicago-ului. Pe figura minusculă și pergamentoasă ochii și gura zîmbeau discret.

Evident, acest bătrînel, un burghez liniștit, avusese parte de o moarte naturală în acest oraș în care moartea bîntuia atît de des și în forme atît de neașteptate.

D. Schulte apăru, cu un trabuc gros între dinți:

— Ascultă, bătrîne. Poate că-ți este foame. Există după colț un „drugstore" (o farmacie) unde se găsesc gustări. Știam că multe așa zise farmacii americane vînd mîncare și băutură, dar mie nu-mi era foame, așa că...

...Cîteva zile mai tîrziu, experții au ajuns la concluzia fermă a morții prin otrăvire a senatorului Joyce. Convingerea familiei sale, a prietenilor săi era că fusese victima unei răzbunări a gansterilor, așa cum fusese și Jack Lingle, reporterul de la Chicago Tribune. Dar sumbra istorie a lui Jack Lingle este diferită de cea a tînărului senator din Illinois.

JACK LINGLE ȘI CATARAMA SA DE DIAMANTE

„Ce idee să părăsești amuzantul Paris și să vii să te ocupi de banditii din Chicago! Știi doar că lor nu le place să te amesteci în treburile lor. Ai văzut cu ochii dumitale cum s-au debarasat de senatorul Joyce, care s-a făcut vinovat de intenția de a denunța imixtiunea gansterilor în lupta electorală. Trebuia să știi că ziariștii nu sînt tabu, după cum nici parlamentarii. La 9 iunie 1930, Jack Lingle, reporter la Chicago Tribune, a fost omorît în plină zi și în plin centru al orașului. În subteranele din Randolph Street care duc la o stație de tren, el a fost ucis cu un glonte. Nu s-a găsit niciodată asasinul.

Julius Rosenhaim, care aducea adesea informații cu privire la gangsteri ziarului Chicago Daily News a împărtășit aceiași soartă. În fine, acum cîteva zile, Leland Reese, reporter la același Chicago Daily News, n-a scăpat de la moarte decît printr-un miracol. Un automobil, condus de banditi, s-a aruncat asupra lui. Atentat evident premeditat. Banditii îi adresaseră în repetate rînduri amenințări lui Reese. Acesta nu ieșea niciodată singur; era mereu însoțit de două gorile. Cei trei bărbați au fost răniți în cursul accidentului provocat. Reese s-a ales cu contuzii la cap, la brațul stîng și la spate, și cele două gorile au fost și ele rănite".

Sumbru tablou, dar nu mă impresionează prea mult. Dintre cei trei zariști, despre ale căror întîmplări tragice fusesem tocmai informat, Leland Reese era singurul care merita acest nume. Julius Rosenheim trăia în lumea banditilor pe care-i trăda. Cît privește pe Jack Lingle, se știe astăzi că era un agent de legătură între banditii cei mai abjecți și elementele descompuse din poliție. Lucru pe care i l-am comunicat interlocutorului meu.

Am uitat să vă spun că această conversație se derula la Morgă. Nu la morga personală a domnului Schulte ci la morga oficială din Cook County.

Eram aici cu cîțiva confrați din oraș, dintre care doi m-au ajutat în mod special în timpul anchetei mele: John Drury (vărul polițistului de care am amintit la început) și John Boettinger. Era chiar a doua zi după drama parlamentarului Joyce. O altă dramă ne acaparase, de astă dată.

Într-un bar clandestin, unde se vînd pe sub mînă bere și alcool despre care e mai bine să nu te întrebi cum se produc, un om l-a omorît pe altul cu focuri de revolver.

Există cîteva mii de asemenea baruri la Chicago unde, ca peste tot în Statele Unite, aplicarea legii prohibiției ră-

mîne literă moartă. Barurile clandestine se numesc „speak-easy", pentru că pentru a pătrunde într-un loc unde nu ești cunoscut trebuie să angajezi cu proprietarul prin ușa întredeschisă o discuție cu voce joasă (speak-easy — a vorbi încet).

Deci, în acest „speak-easy" un bărbat a fost omorît și un altul s-a baricadat. Am asistat împreună cu John Drury la arestarea vinovatului. A fost și asta un film uimitor, al cărui scenariu nu-l mai povestesc. Trebuie doar să știți că această captură a ocazionat o extraordinară desfășurare a forțelor polițienești și folosirea intensă a gazelor lacrimogene, așa încît am fost martorul unui spectacol la care au participat două sute de agenți, douăzeci de ziariști, treizeci de fotografi care plîngeau cu lacrimi fierbinți din cauza gazelor lacrimogene... fără să fie animați de cea mai neînsemnată emoție sau părere de rău. A trebuit și eu să-mi aduc contribuția la fluviul de lacrimi vărsat la fața locului...

Am însoțit corpul victimei pînă la Morga din Cook County pentru că mi s-a spus că va merita osteneala.

— Cea mai frumoasă din lume, mi-a recomandat-o adjunctul coronerului, care îndeplinea funcția de director. Într-adevăr este loc aici pentru depozitarea a șaizeci de cadavre, fiecare dintre ele fiind așezat într-un sertar mare care, grație rulmenților cu bile, alunecă în perete, astfel încît decedații sînt prezentați unul cîte unul pe măsura necesităților.

— Vedeți cît de practic este totul, îmi spune directorul.

El trage ușor de mînerul unui sertar, și văd un bătrîn înnecat apropiindu-se de noi. Apoi împinge mînerul și mortul dispare. Trebuie să admit că aici totul este perfect organizat. Există pe perete o pancardă care poartă această inscripție: „Vă rugăm nu atingeți cadavrele. Adresați-vă gardianului". „Nu atingeți cadavrele"... Expresia mă urmărește cînd vorbim despre Jack Lingle, reporterul asasinat... Ah, cum aș prefera să nu vorbesc despre el, dacă povestea sa impresionantă nu ar fi esențială pentru înțelegerea relațiilor cu „bandiții din Chicago"... Și apoi, ce frumos ar fi dacă ar fi căzut în timpul exercitării profesiunii sale, ca victimă a curajului său, a îndrăznelii sale, a imprudenței sale, chiar a lipsei de abilitate...

Dar... această moarte ascunde altceva! Jack Lingle — toată lumea știe astăzi acest lucru — era în același timp protectorul și asociatul anumitor bande de gangsteri. Propriul său director, perfect onorabilul Mac Cormick, a recunoscut că el „nu fusese cinstit".

Totuși, a doua zi după asasinarea lui Lingle, ce concert de indignare în întreaga presă! Competiția dintre diversele jurnale din Chicago este de obicei deosebit de ascuțită. Dar, de data aceasta, unanimitatea sacră provocată de durere a fost totală. Un ziarist asasinat pentru că a dat pe față secretele bandiților! Măsura părea exagerată.

— Trebuie să se sfîrșească, strigau în cor toate editorialele. Trebuie să scăpăm Chicago de bandiți!

Frenetic, un conducător de ziar exclamă:

— Lupta va fi grea... Vor fi victime. Dar ne aflăm în plin război împotriva gangsterismului.

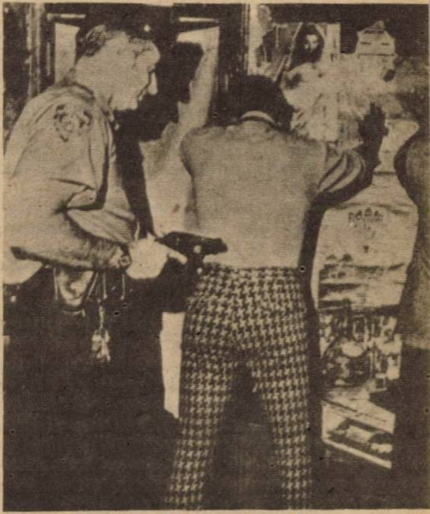
Mai multe ziare au oferit prime celui „care putea da unele informații cu privire la asasinatul lui Lingle". Totalul acestor prime se ridică curînd la 55 725 dolari.

Se găsise alături de cadavrul lui Jack Lingle arma crimei — un pistolet automat. S-a descoperit că acest pistolet aparținuse unui bandit numit Foster. Se credea că s-a ajuns la epilogul dramei. Foster invocă un alibi. Îl lăsară totuși în închisoare unde-l și uitară puțin...

Dar dacă nu s-au descoperit niciodată asasinii lui Jack Lingle, în schimb s-a aruncat o lumină neașteptată asupra lui Jack Lingle însuși în cursul anchetei dusă în comun de procurorul general Swanson, detectivul său personal. Pat Roche, un irlandez subtil, și avocatul Charles Rathburn pe care, la cererea ziarului Chicago Tribune, procurorul general l-a acceptat ca adjunct al acuzării.

Viața publică a jurnalistului Lingle nu era decît un simulacru. El era în realitate reprezentantul oficial al celebrului bandit Al Capone, cel care „controla" în sudul Chicago-ului cea mai mare parte din baruri, casele de jocuri de noroc și de prostituție.

Casele în care se bea, se joacă, se face dragoste tarifată abundau și la Chicago. Cum exploatarea lor era interzisă, numai bandiți de talia lui Al Capone, Spike O'Donnell, Bugs Moran riscau acest comerț care produce imens dar implică și riscuri foarte mari.

Dar bandiții care-și consacrau capitaluri considerabile „afacerilor" nu voiau să cunoască incertitudinea zilei de mîine. Pentru a se asigura că poliția nu le va închide stabilimentele ei cumpărau tăcerea complice a unei părți din aparatul polițienesc.

Spun lucrurile acestea fără înconjur și fără teamă pentru că ele au fost spuse, scrise, repetate de sute de ziare, în sute de rapoarte, proclamații, cărți! Dar ascultați urmarea poveștii lui Lingle:

Lingle era prietenul lui Capone. El purta la centură o cataramă de diamante, cadou de la celebrul bandit. Cînd vreun amic îl întreba pe Lingle „Jack, ai o superbă cataramă cu diamante. Cine ți-a dat-o?" el obișnuia să răspundă: „Al Capone, în semn de prietenie."

Nu puteai să nu te gîndești că bijuteria a fost achiziționată poate prin vărsare de sînge, dar Jack Lingle era un companion simpatic, căruia i se putea trece cu vederea o fantezie, chiar de un gust îndoielnic.

Dar Jack Lingle era de asemenea prieten cu William Russel, directorul poliției din Chicago. Afecțiunea ce-i lega pe cei doi bărbați era legendară. Se spunea — faptul n-a fost, de altfel, probat și nu vreau să susțin decît ceea ce știu — că dacă William Russel a ajuns în înalta sa poziție administrativă în cadrul poliției din Chicago, aceasta se datora mai puțin meritelor lui personale cît protecției lui Jack Lingle.

Oricum ar fi stat lucrurile, era un lucru obişnuit să declari că în fapt şeful poliţiei din Chicago era Jack Lingle. În aceste condiţii, este vreo mirare că Al Capone îşi vedea liniştit de „afaceri" şi că Lingle devenea pe zi ce trece tot mai bogat?

El prinsese gustul speculaţiei de bursă la Wall-Street, apoi a survenit „marele crah" şi a pierdut totul... înainte de a-şi pierde chiar viaţa, această viaţă dublă şi murdară, care i-a fost luată de bandiţii ostili lui Al Capone.

În timp ce aceste revelaţii deveneau publice, la puţin timp după asasinarea lui Lingle, directorul poliţiei, William Russel a trebuit să-şi dea demisia din funcţie, ca şi adjunctul său, căpitanul John Stege, şeful serviciului detectivi.

Aici îi dau cuvîntul colonelului Mac Cormick, directorul ziarului Chicago Tribune. La 6 iulie, adică imediat după darea în vileag a adevăratei feţe a lui Jack Lingle, el scria aceste rînduri procurorului general Swanson, apropo de cel pe care-l putuse crede un colaborator atît de onest al puternicului său organ de presă:

„Revelaţiile din ultimele săptămîni au fost foarte dezamăgitoare pentru mulţi dintre noi. Am dori ca evenimentele scoase la iveală să nu se fi petrecut niciodată. Avem tendinţa de a dori ca rufele murdare să nu fie spălate în public, dar din tot acest rău poate rezulta şi un bine. Faptele lui Lingle şi ale oamenilor din preajma sa sînt tot atîtea cărări care duc spre pădurea crimei, pînă acum neexplorată. Urmărind aceste cărări se poate ajunge la cunoaşterea şi distrugerea organizaţiei criminale din Chicago, care ne terorizează."

Stilul acestor cîteva fraze este elocvent. El de asemenea face aluzie la faptul că aşa cum fără tăinuitori existenţa hoţilor ar fi precară, fără protecţia unor politicieni, magistraţi şi poliţişti, existenţa bandiţilor din Chicago ar fi ameninţată.

Noul director al poliţiei din Chicago, D. John H. Alcock, tocmai îşi lua în primire funcţia în momentul sosirii mele acolo. Cînd m-am dus să-l salut, el m-a invitat amabil la sărbătoarea sportivă anuală a poliţiei din Chicago, care urma să aibă loc în ziua următoare.

— Ai să vezi, va fi magnific. Poliţiştii noştri sînt admirabili.

— Nu toţi, domnule director. Îmi permit să spun aceasta gîndindu-mă la cuvintele pe care le-aţi pronunţat în faţa Consiliului Municipal, a doua zi după desemnarea dumneavoastră. Aţi recunoscut oficial că o parte din poliţia din Chicago este coruptă...

MORTUL CARE VORBEŞTE ŞI DESCHIDE OCHII CELOR VII

— Alo... alo... Camera 609? Îmi cunoaşteţi vocea?... Nu-mi pronunţaţi numele... Vreau să vă anunţ o chestie importantă... Veniţi imediat la club, faimosul club, îl ştiţi!

„Clubul faimos" este un „speak-easy" în apropiere de primărie. El aparţine „reţelei" de stabilimente conduse de banda lui Al Capone. Se beau aici bere, whisky autentic de 25 de franci paharul, whisky aproximativ la cinci franci paharul şi amestecuri misterioase pe care din prudenţă nu le-am gustat, dar care — judecînd după efectele asupra băutorilor şi... băutoarelor — conţin destul alcool. În asemenea locuri se practică de obicei şi jocuri de noroc cunoscute sub numele de „black jack", „rummy" şi „chock-a-luc".

Deşi banii şi alcoolul curg în valuri în acest „club", el este sordid, mizer: pereţii goi, mobilier ordinar.

Eh! Trebuie să te ardă foarte tare dorul după un păhărel sau după zaruri ca să vii să-ţi satisfaci pasiunile prin locuri atît de triste. Şi nu uitaţi că aproape toate „speak-easies" din America au acest aspect lamentabil. Aproape că-ţi fac chef să devii prohibiţionist!

Dar eu vizitam „clubul" nu pentru a bea şi nici pentru a-mi încerca norocul. Eram aici pentru a mă întîlni cu poliţistul care îmi telefonase. Era un obişnuit al acestui bar clandestin; graţie protecţiei sale am obţinut din partea proprietarului o carte de membru al „clubului" (pe numele fals de Harry Brown), ceea ce-mi dădea dreptul să vin să gust oricînd deliciile interzise de lege.

Veţi înţelege că, pentru prima oară de la începutul acestei povestiri, voi trece sub tăcere un nume: acela al poliţistului care (ca atîţia alţii, de altfel) frecventează un „speak-easy".

Nici nu m-am aşezat bine la masă, cînd mi-a zis:

— Ei bine, cred că există un dumnezeu al ziariştilor francezi. De cînd eşti aici, toate evenimentele, dintre cele mai senzaţionale, se succed unele după altele. Ştii ce s-a întîmplat astăzi? Jack Zuta, faimosul bandit asasinat, primul din luna aceasta, tocmai a vorbit; el mortul — a vorbit! Şi niciodată n-a fost el atît de elocvent, nici cînd era viu.

Prietenul meu, poliţistul, care evident golise cîteva pahare aşteptîndu-mă, se afla într-o stare de exaltare extremă. Uşurel i-am zis:

— Dragul meu, şi dumneata eşti foarte elocvent astăzi, dar totuşi nu înţeleg nimic din istoria unui mort care vorbeşte. Unde a vorbit şi ce-a putut el spune?

— Ei bine, iată: detectivul Pat Roche tocmai a deschis casele de bani pe care fostul Jack Zuta le poseda sub diverse nume în unele din băncile din Chicago. Şi ce-a găsit în ele? Cecuri! Ce fel de cecuri? Emise de bandit în beneficiul unor judecători, politicieni şi ai unora din colegii mei... poliţiştii. Există un cec de 250 de dolari încasaţi de către judecătorul Eller, pînă de curînd ataşat la Curtea Superioară. Judecătorul Schulmann a încasat 6 500 de dolari şi dintr-o contabilitate ţinută cu grijă de Zuta rezultă că acesta vărsa biroului poliţiei din East Chicago Avenue — reşedinţa activită-

ții sale — un fleac de 3 500 de dolari săptămînal. Ei, ce spui ? Du-te urgent și culege și alte informații, te vor interesa, te asigur.

I-am mulțumit prietenului meu... Am binecuvîntat destinul de a mă fi făcut să vin la Chicago într-o perioadă atît de bogată în peripeții de toate felurile. Am alergat la postul central de poliție unde am fost întotdeauna bine primit de șeful detectivilor, locotenentul Norton, și de adjunctul său, John Egan, care fusese ales pentru a-i acompania pe Foch și Clemenceau în timpul vizitei lor la Chicago.

De altfel trebuie adus un omagiu poliției americane : ea este de o franchețe absolută. Cînd un scandal izbucnește printre membrii ei, poliția nu încearcă niciodată să-l escamoteze.

Dar înainte de a vă explica suita de revelații postume ale lui Zuta, permiteți-mi să vă prezint personajul.

Jack Zuta, bandit cunoscut mai ales ca proprietar al unor case... de iluzii, a fost omorît într-un hotel situat pe malul lacului Nomhbin, în apropiere de Delafield, în statul Wisconsin, la 1 august 1930. Mă găseam deja la Chicago și mi-am dat seama imediat de impresia puternică stîrnită de dispariția acestui gangster celebru. Aliat bandei lui Bugs Moran, rivala celei a lui Al Capone, el figura pe lista celor „28 de inamici publici“ denunțați de Comisia pentru crime din Chicago care cerea punerea în afara legii a acestor bandiți.

Era bănuit de a fi fost unul din asasinii reporterului Jack Lingle. Oamenii din banda lui Bugs Moran aveau motive puternice să-l urască pe Lingle. De fapt, acesta venise să le ofere serviciile sale de protecție în cadrul poliției, la vremea cînd prietenul său, Al Capone, condamnat la un an de închisoare pentru port ilegal de armă își executa pedeapsa la Philadelphia, își retrăsese subsidiile. Cînd Al Capone a fost repus în libertate, Lingle își abandonă noii comanditari cu o dezinvoltură care-i făcu pe aceștia să-l urască. Convingerea poliției, în momentul morții lui Lingle, a fost că oamenii din banda lui Bugs Moran procedaseră la această execuție.

A fost arestat la Los Angeles un oarecare Frank Foster, căruia îi aparținuse arma crimei. A fost arestat de asemenea, la Chicago, Zuta, care

a fost condus la biroul detectivilor din State Street. Toate acestea se petreceau la 1 iulie, exact cu o lună înainte de moartea patronului de bordeluri.

Or, în seara de 1 iulie s-au produs două fapte curioase. În primul rînd Zuta — arestat ca asasin posibil al lui Lingle, — a fost repus în libertate, după cîteva ore scurte de detenție.

Apoi el părăsi biroul detectivilor, într-un automobil confortabil aparținînd locotenentului de poliție George Barker. Acesta îl acompanie, la cererea sa :

— Am un presentiment — i-a spus Zuta — că se va petrece ceva... Ca să fiu sincer, mi-e foarte teamă să traversez de unul singur punctul numit „loop“. „Loop“ — am explicat — este partea centrală, cartierul comercial al Chicago-ului.

Și se dovedi că presentimentele nu-l înșelaseră pe Zuta. În plin „loop“, un automobil încărcat cu cinci persoane apăru brusc. O ploaie de gloanțe se abătu asupra mașinii locotenentului Barker. Zuta a fost ușor rănit în timp ce conducătorul de tramvai care tocmai trecea a fost omorît... Cinci bărbați — cinci italieni, spun martorii.

Tot cinci bărbați au fost, în aparență italieni, la 1 august cei care au pătruns în trombă în barul hotelului de pe malul lacului Nomhbin, unde se găsea Zuta. Cinci bărbați, din care unul purta mitralieră, un altul o pușcă și ultimii trei revolvere... Și de data aceasta Zuta a căzut, ciuruit de 15 gloanțe.

Mă gîndeam la aceste fapte îngrozitoare în timp ce alergam după informații în legătură cu stupefiantele descoperiri făcute de abilul Pat Roche în băncile defunctului bandit.

Evident, afacerea Lingle m-a edificat cu privire la legăturile dintre o parte din poliție și gangsteri. Numeroase conversații, lecturi și cercetări mi-au demonstrat că acest lucru nu era un caz izolat.

Dar era posibil într-adevăr ca un Jack Zuta, bandit odios printre bandiți, pentru specialitatea sa, Jack Zuta, unul din cei 28 de inamici publici, să fie în relații cu personaje înalte ale societății, cu magistrați, cu politicieni, cărora le dădea bani, să fi cumpărat un întreg serviciu din poliție pentru a avea liniște ?

Era, într-adevăr, posibil pentru că probele materiale fuseseră găsite de Pat Roche : cecuri, bilete, acte contabile.

Cu tot scepticismul meu de ziarist, mărturisesc că uneori nu-mi cred nici ochilor nici urechilor. Și nu eram decît la începutul surprizelor.

Confrații mei americani, mirîndu-se de faptul că mă ambalam, afișau un calm de invidiat.

Un erudit profesor de la Universitate, D. John Landes, care se dedicase studierii mediului criminal din Chicago, mi-a declarat :

— Am văzut atîtea. Acum cinci ani o bandă de gangsteri a exterminat o alta în împrejurimile Chicago-ului, la Cicero. Or, printre cei omorîți se afla un magistrat respectat, procurorul de stat Mac Swiggin, care era în tamșă cu bandiții, prietenii săi din copilărie. Partea frumoasă a lucrurilor este că oficial nu exista

magistrat mai pornit în lupta împotriva banditilor. El jurase să-i prindă pe cei cu care în realitate avea aceleași interese.

Cititorii mă vor crede dacă le voi spune că am urmărit evenimentele care s-au derulat în zilele următoare cu sufletul la gură. Primelor nume de beneficiari ai generozității lui Zuta, curînd s-au adăugat și altele. Toate motivele din lume au fost invocate drept explicații. Niciunuia nu-i lipsea ingeniozitatea. Dar faptele vorbeau — cum se spune.

Pat Roche a descoperit în casele de bani ale lui Zuta și alte documente edificatoare. În primul rînd o legitimație care dovedea că Zuta era membrul no. 772 al Clubului Republican al lui Hale Thompson, organizație care funcționa sub patronajul primarului din Chicago. Nici mai mult, nici mai puțin.

Apoi o chitanță de 500 de dolari — drept cotizație — din partea lui Zuta, membru de onoare al Clubului Republican din comitatul Cook !

În fine — țineți-vă bine ! — Pat Roche a pus pe masă un permis de liberă trecere (care se elibera foarte rar) remis banditului Zuta de către foarte veneratul șerif Charles E. Graydon. Se putea citi pe el : „Purtătorul acestui permis de liberă trecere, domnul Jack Zuta are dreptul la toate înlesnirile din partea tuturor serviciilor municipale."

Este adevărat că banditul Jack Zuta era un personaj puternic. Bilanțul bunurilor sale arată că funesta sa meserie îl făcea să încaseze în medie săptămînal 400 000 de dolari, ceea ce-i aducea un beneficiu net de 75 000 de dolari.

Avînd asemenea resurse este normal că-și putea permite unele acte de generozitate. Pat Roche de asemenea a găsit într-una din casele de bani ale lui Zuta o scrisoare primită de acesta de la D. William O. Freeman, șeful poliției orașului Evanson, o localitate învecinată cu Chicago.

Pînă la acea dată William O. Freeman fusese considerat tipul perfect de polițist de modă veche, necoruptibil. Îl plasaseră la Evanson — post de onoare pe frontul luptei contra gangsterismului — pentru că se bănuia că banda Moran-Zuta își va extinde acțiunile și în această localitate de elită. Oamenii din Evanson aveau obiceiul să vorbească afectuos despre el : „Oh, cîtă vreme sîntem păziți de bătrînul Bill, dormim liniștiți".

Și iată că „bătrînul Bill" îi scria teribilului bandit Zuta pe o hîrtie purtînd antetul poliției din Evanson :

„Dragă Jack,

Am o nevoie urgentă, pentru două luni, de 400 de dolari. Poți să-mi faci rost de ei ? Aducătorul scrisorii nu știe despre ce este vorba. Așa că pune-i într-un plic și adresează-i bătrînului tău prieten.

BILL FREEMAN".

S-au cerut, undeva sus, explicații șefului de poliție Freeman. N-a putut decît să confirme cererea de împrumut „cu lacrimi în ochi" menționează un ziar. Eu personal l-am văzut răspunzînd perfect calm, unei armate de reporteri care-l mitraliau cu întrebări : „Nu-mi este deloc rușine. Aveam nevoie de bani și Jack Zuta, care era prietenul meu, mi-a împrumutat. Și apoi, era bine primit în cercurile oficiale, chiar și în cabinetul primarului".

Încercați să vă imaginați această scenă în Franța. Imaginați-vă pe șeful Siguranței mărturisind că el a „tapat" pe un afiliat al bandei Bonnot, și că acela era președintele Consiliului Municipal !

Aici Bill Freeman a fost pur și simplu deplasat.

DOLARUL – STĂPÎNUL TĂCERII

Aparatul de radio de la tribord emite o melodie foarte cunoscută. Împins de o pală de vînt, vasul nostru cu pînze avansează lin pe apele lacului Michigan. Noaptea a învăluit senină totul și Chicago oferă un spectacol magnific cu zgîrie norii săi luminați care se profilează pe cerul întunecat. Sîntem serviți cu vin bun, autentic franțuzesc. În această pace relativă aud o ambarcațiune care acostează lîngă vasul nostru. Prietenul meu polițistul fuge pe punte. Un alt polițist coboară din ambarcațiune și mi se adresează :

— Am unele noutăți să comunic prietenului nostru de la Paris. S-au descoperit și alte hîrtii în casa de bani a lui Zuta iar Pat Roche a făcut astăzi o percheziție fraților Aiello, Joe și Dominick, care aparțin bandei Moran, ca și Zuta. Cei doi Aiello sînt amestecați în asasinarea lui Jack Lingle. Iată adresa lor : 2 533, Lunt Avenue, în Rogers Park. Dar este inutil să mergi acolo pentru a-i întîlni. Pat Roche și oamenii săi nu au găsit acolo decît pe soțiile acestor domni, două femei foarte elegante, care i-au primit într-un apartament de un lux orbitor : tablouri, sculpturi, fără a mai pune la socoteală un întreg arsenal pe care oamenii lui Pat Roche l-au luat cu ei.

— Dar Pat Roche și procurorul general Swanson își riscă viața.

— Asta cam așa e. Dar procurorul general Swanson este obișnuit cu pericolul. Acum doi ani, cînd candida în alegeri pentru funcția pe care o deține, casa sa, ca și cea a senatorului din Washington, Charles S. Deneed, care-l patrona, au fost dinamitate. Bombele folosite au fost dintre cele mai puternice. Din fericire, n-a fost niciun mort. Dacă domnul Swanson s-ar fi întors cu două minute mai devreme ar fi fost probabil omorît. Oricum a avut parte de emoții puternice. Și-a găsit soția, fiica, ginerele și cei doi nepoți aruncați prin toată casa de suflul exploziei, tremurînd de groază...

— Este un adevărat magistrat intrepid. Dar, spune-mi, mi s-au dat asigurări că dacă partidul senatorului Deneen și al procurorului general Swanson a triumfat în alegerile din martie, 1928, aceasta s-a datorat ajutorului dat de banditul Diamond Joe Esposito, unul din cei mai teribili din Chicago. Este o calomnie, nu-i așa ? Interlocutorul meu îmi răspunde fără ezitare :

— Nu este deloc o calomnie. Dimpotrivă, este perfect adevărat. Senatorul Deneen este un om foarte onorabil iar Diamond Joe Esposito este un ticălos, dar ei erau strîns legați. Cînd nevasta lui Esposito a născut un fiu, banditul a dat un banchet monstru, la care au fost invitați senatorul Deneen și numeroși magistrați. Esposito a adus un fotograf care a imortalizat prezența lor de necrezut la sărbătoarea de familie a gangsterului.

Diamond Joe Esposito a fost omorît de către alți bandiți la 21 martie 1928, cinci zile înaintea unui atentat contra senatorului Deneen și contra lui John Swanson... El a plătit prețul pentru a fi pactizat cu cauza lor. Dar, vă rog, nu trageți de aici concluzia că procurorul general are numai relații suspecte. Înțelegeți numai că la Chicago toată lumea trebuie să pactizeze cu bandiții, oamenii cinstiți ca și toți ceilalți. Bandiții dețin puterea banului. Trebuie să te măsori cu ei. De altfel, afacerea Zuta cred că v-a edifi-

cat în sensul acesta. Ați văzut proporțiile afacerilor învîrtite de bandiți : un Zuta încasa 400 000 de dolari pe săptămînă. Al Capone, Bugs Moran, Spike O'Donnel realizau cifre infinit mai mari. Americanii sînt o națiе idealistă. Ei își propun să nu bea (nici alcool, nici vin, nici bere), să nu mai practice jocurile de noroc, să nu mai admită prostituția. Este un program magnific, dar foarte dificil de realizat, cîtă vreme nu se schimbă oamenii înșiși. În ciuda legilor draconice, lumea bea, joacă jocuri de noroc, practică amorul venal. Ei bine, acest comerț ilicit nu poate fi făcut decît de indivizi care sînt gata la orice. Fără aceste legi, bandiții nu ar avea un cîmp de acțiune atît de fertil. Dar, în prezența acestor legi, ei s-au apucat de acest comerț murdar și au devenit foarte bogați. Asta îi face să-și poată permite să-i plătească pe polițiști, care preferă dolarii lor riscurilor de a face „raiduri" prin braseriile clandestine și în lupanarele fortificate ca cetățile de altădată. Dacă mă veți întreba de ce sînt bandiți, mai ales la Chicago, vă voi răspunde : „Mai ales aici pentru că sîntem într-un oraș nou, care este într-un proces de creștere continuă a populației și a bogăției." Iată, aveți aici o mică statistică edificatoare. Chicago număra în iunie 1930 3 373 753 locuitori, adică cu 672 048 mai mulți decît în 1920. Nu uitați de asemenea că Chicago este în cea mai mare măsură ceea ce Israel Zangwill a numit „melting pot" (amalgamul națiilor) al Americii, ceea ce face ca el să fie locuit de toate rasele de oameni, de indivizi veniți din toată lumea, cu obiceiurile, cu pasiunile lor. În Chicago, numai 23 la sută din populație este yankee autentică, adică americani sută la sută. Restul sînt polonezi, suedezi, germani, italieni, irlandezi, negri... Dar ce clientelă grozavă sînt ei pentru comerțul ilicit. Și nu vă mirați că bandiții se omoară între ei. Cînd au cîte un diferend „comercial" ei nu se pot adresa tribunalului, așa că-și fac dreptate cum pot. Și v-ați convins că nu prea pierd timpul. Poate nu cunoașteți o vorbă de-a lor : „Smith and Wesson make all men equal" (Revolverele Smith și Wesson fac oamenii egali). Dar mi se pare că nu v-am spus noutatea zilei : Al Capone s-a întors la Chicago.

Capone la Chicago !... Drace ! De la eliberarea sa, el trăia la Miami, în Florida, în insula sa minunată, întreprinzînd uneori voiajuri cu avionul, spre Havana, de exemplu.

— Ești sigur ? Prietenul meu arboră surîsul pe care Conan Doyle îl împrumuta lui Sherlock Holmes.

— Poți nota cu titlu de sigur că Al Capone, și nimeni altcineva, s-a întors în Chicago, vineri 1 august, 1930. De altfel, de la această dată l-am tot căutat la poliție. ni s-a comunicat că s-a întors la Cicero, adică pe liziera pădurii care mărginește Chicago, și că i s-a oferit un banchet de către compatrioții săi italieni la Western Hotel.

— Urmează să-l arestați ? l-am întrebat pe polițist.

— Asta-i mai puțin sigur. Și dacă-l arestăm, putem să-l reținem ? America este o țară în care libertatea individuală este garantată în proporții care asigură impunitatea criminalilor într-adevăr abili. Sub ce inculpare îl putem înfunda pe puternicul Al Capone ?... Eu personal am dubii mari. Șeriful comitatului Cook, John Treager, supranumit „cinstitul John", a spus, cînd a auzit de înapoierea lui Capone: „Deși figurează în capul listei celor 28 de inamici publici denunțați de Comisia pentru Crime din Chicago, nimic nu ne permite să-l arestăm." Și totuși...

— Totuși ce ?

— Ei bine, nu te-a frapat faptul că Capone s-a întors din Miami chiar în ziua în care Zuta a fost omorît ? Nu te frapează faptul că cei cinci oameni care i-au făcut de petrecanie într-un hotel de pe malul lacului Nomhbin, ca și cei cinci bărbați care l-au atacat acum o lună, păreau să fie italieni ?

Cea mai mare parte dintre trăgătorii lui Capone sînt compatrioți de-ai săi... Cînd merge la Civic Opera, căci adoră muzica de operă, este întotdeauna păzit de gorile italiene plasate în loja sa și în fotoliile din jur.

De altfel unul dintre compatrioții săi, John Torino, l-a adus pe Capone de la Brooklyn la Chicago. El este locotenentul său. Un dur, ce mai... A fost amestecat într-o mulțime de drame dar în 1925 banda lui Bugs Moran l-a rănit grav. S-a speriat și s-a retras în Italia... Cel puțin așa se crede... În orice caz după ce și-a făcut plinul, căci averea lui se ridică la mai multe milioane de dolari. Din ziua aceea Capone a devenit „regele bandiților".

Dar dușmanul său Bugs Moran are de asemenea italieni în solda sa, mă gîndesc în special la faimoasa „Unione Siciliana", de tristă amintire. Aceste lupte fratricide au îndurerat pe italienii cinstiți. În cartierul „Mica Sicilie" se ridică biserica San-Filippo-Benizzi. Preotul, abatele Louis Giambastini, a pus deasupra porticului care se arcuiește peste drapelele italian și american o pancardă cu următoarele cuvinte : „Fraților, din respect pentru Dumnezeul în care credeți, pentru onoarea patriei și a umanității, rugați-vă ca să înceteze masacrele care dezonorează numele de italian în fața lumii civilizate."

Dacă-l întîlnești pe Capone, întreabă-l ce crede despre chestiunea aceasta...

În românește de
Elisa Madolciu

Așa vă place istoria artei?

La început în almanahul *Flacăra* 1983, apoi în ultimele două almanahuri ale revistei *Luceafărul*, am abordat cîteva secvențe de istorie a artei dintr-un unghi insolit, dezvăluind cum au murit înainte de vreme pictorul Anatol Vulpe și gravorul Ion Diaconescu și cum au supraviețuit sub bombele celui de-al doilea război mondial cîteva dintre cele mai importante muzee ale țării. Cine crede că ne-am antrenat pe acest drum doar spre a produce senzație se înșeală profund. Trecînd sub tăcere efortul uneori supraomenesc prestat de Ion Jalea, Marius Bunescu sau George Oprescu

DISPARIȚII

COCHETĂRIILE EXCESULUI DE ZEL

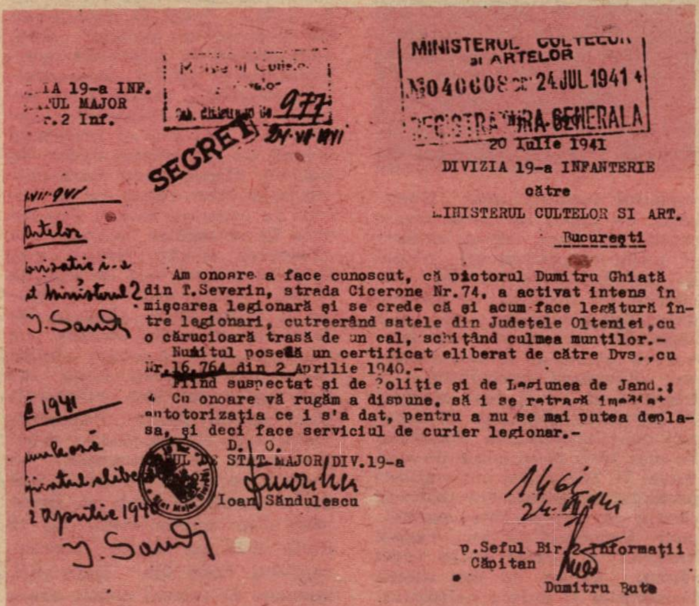
În primăvara lui 1941, în ciuda unui atașament tacit sau explicit, nu se putea spune că lumea pictorilor și sculptorilor era insuficient supravegheată. Din acest punct de vedere, serviciile polițienești nu rămîneau datoare ministerului artelor. Cu prilejul deschiderii salonului oficial din mai, siguranța statului și-a îngăduit să observe, într-o notă secretă, că anume tablouri din expoziție ar fi conținut mesaje care puteau da de gîndit. Însă Marius Bunescu, director al artelor, se pare că nu era deosebit de dispus să admită imixtiunea poliției în chestiuni din răspunderea sa personală. La 26 mai 1941 a negat vehement prezența unor figuri legionare pe simezele salonului oficial. „Tendințe vădite politice — a conchis pictorul — n-au fost prezentate de nimeni, iar în ceea ce privește tablourile 32, 41 și 157 interpretarea ce li se atribuie este cu totul străină de cunoștințele juriului". Cel puțin în privința tabloului nr. 41, Marius Bunescu se afla în deplină cunoștință de cauză: era intitulat *Compoziție* și purta semnătura lui. *Crucificare* de Traian Bilțiu-Dăncuș și *Adormirea* de Titi Murnu-Filionescu, la fel, nu întruneau motive spre a fi suspectate. Și lucrările respective nu au fost îndepărtate din sălile Dalles.

În sfîrșit, nu o dată supravegherea activității artiștilor plastici s-a concretizat în suspiciuni de o neîndoielnică gravitate. Astfel, la 20 iulie 1941, biroul 2 informații din statul major al diviziei 19 infanterie a expediat ministerului artelor o adresă cu un conținut alarmant: „Am onoarea a face cunoscut că pictorul Dumitru Ghiață din T. Severin, str. Cicerone nr. 74, a activat intens în mișcarea legionară și se crede că și acum face legătura între legionari, cutreierînd satele din județele Olteniei cu o cărucioară trasă de un cal, schițînd culmea munților. Numitul posedă un certificat eliberat de către dvs., cu nr. 16 764 din 2 aprilie 1940. Fiind suspectat și de poliție și de legiunea de jandarmi, cu onoare vă rugăm a dispune să i se retragă imediat autorizația ce i s-a dat, pentru a nu se mai putea deplasa, și deci face serviciul de curier legionar". Este limpede că maiorul Ioan Săndulescu și căpitanul Dumitru Bute, semnatarii adresei în cauză, se aflau în flagrant delict de exces de zel. Cui și la ce anume ar fi folosit o schiță a crestei munților din miazănoaptea Olteniei? Înainte de rebeliune, pictorul Dumitru Ghiață-Colibași, altul decît marele Dumitru Ghiață, va fi avut păcatele lui. Însă acum, pur și simplu, ieșise la peisaj. Totuși, în împrejurările excepționale ale războiului, ministerul artelor nu s-a grăbit să-l apere. Și autorizația eliberată la 2 aprilie 1940 i-a fost anulată.

Nici starea de pace nu i-a scutit pe artiștii plastici de un gen de supraveghere pe care n-o meritau. Încît, la 17 septembrie 1946, în urma plîngerilor repetate ale unor pictori ostracizați, ministerul artelor a îndrumat spre ministerul de interne un document semnificativ din acest punct de vedere: „Sîntem informați de o seamă de artiști pictori — se menționa în acest document — că organele polițienești le fac unele greutăți în ce privește exercitarea activității lor profesionale, împiedicîndu-i să picteze peisaje în aer liber în cuprinsul Capitalei. Artiștii pictori sînt confundați cu spionii și bănuiți că iau schițe după locuri unde intenționează a pune la cale explozii ori asasinate". La 16 septembrie 1946, aceeași autoritate protestase pe lîngă prefectura Capitalei împotriva faptului deplorabil că unii artiști plastici, din aceleași motive, au fost „reținuți la comisariate cîte 4—5 ore". Nu se specifica despre cine era vorba. Iar răspunsul autorităților ministerului de interne s-a lăsat așteptat. Mai tîrziu, cînd autorizațiile de peisaj au început să se elibereze pe

întru salvarea patrimoniului artistic naţional, între 1941 şi 1944, sărăcim cu o componentă majoră argumentele dreptului lor de a marca un moment semnificativ în istoria spiritualităţii noastre. Nu este mai puţin adevărat că, în clipa cînd trupul nefericitului Anatol Vulpe a încasat nemeritat 15 gloanţe, mai toate pensulele din România au tremurat, perceptibil sau nu. Şi acest tremur, fireşte, a marcat multe opere. Altfel spus, nimic nu ne poate convinge că misiunea de căpătîi a unui istoric de artă ar fi aceea de a survola cu dexteritate intersecţiile dramatice din viaţa unui artist sau din viaţa unui climat artistic. Obstinaţia de a reduce toată arta românilor la o listă de expoziţii sau la un inventar de lucrări e un semn de duplicitate intelectuală. Renunţînd la duplicitate, depăşim un complex. Dacă într-adevăr acceptăm că existenţa determină conştiinţa, viaţa artiştilor plastici se cuvine sondată în profunzime. Uneori, feţele ciudate ale acestor vieţi sfîrşesc prin a se dovedi eroice. Alteori rămîn pur şi simplu ciudate. Dar este preferabil să lăsăm faptele să vorbească. Fără fapte, istoria nu este decît decorul unei piese a cărei premieră s-a amînat.

MISTERIOASE

MINISTERUL CULTELOR şi ARTELOR
№ 040608 24 JUL 1941
REGISTRATURA GENERALA

...IA 19-a INF.
...UL MAJOR
...r.2 Inf.

SECRET

20 Iulie 1941

DIVIZIA 19-a INFANTERIE
către
MINISTERUL CULTELOR SI ART.
Bucureşti

Am onoare a face cunoscut, că pictorul Dumitru Ghiată din T.Severin, strada Cicerone Nr.74, a activat intens în mişcarea legionară şi se crede că şi acum face legătură între legionari, cutreerând satele din Judeţele Olteniei, cu o cărucioară trasă de un cal, schiţând culmea muntilor.-

Numitul posedă un certificat eliberat de către Dvs., cu Nr.16.764 din 2 Aprilie 1940.-

Fiind suspectat şi de Poliţie şi de Legiunea de Jand.; Cu onoare vă rugăm a dispune, să i se retragă imediat autorizaţia ce i s'a dat, pentru a nu se mai putea deplasa, şi deci face serviciul de curier legionar.-

D. O.
ŞEFUL DE STAT MAJOR DIV.19-a
Ioan Săndulescu

p.Seful Bir.2 Informaţii
Căpitan
Dumitru Bute

sprînceană şi pentru ochi frumoşi, după criterii extraartistice, impuse de persoane care au acaparat abuziv şi temporar domeniul deciziilor de ordin spiritual, asemenea întîmplări s-au comentat doar în parte în acte la care avem acces. Iar suspiciunile la adresa unor artişti plastici s-au tratat mai puţin amabil. De pildă, în primăvara lui 1950, lui Ion Ţuculescu i-a fost refuzată autorizaţia de peisaj. Pictorului nu i-a rămas altceva de făcut decît să-şi însoţească fratele la pescuit. Şi a pictat peisaje sub acoperirea unui permis de pescar amator.

Mai mult decît felurite documente de genul celor citate mai sus, avansînd ideea nefastă a practicii diversiunii şi spionajului sub protecţia artei, ne-a atras cu deosebire atenţia viaţa echivocă, sucită sau numai tulbure a cîtorva dintre protagoniştii istoriei noastre.

Şi nu numai viaţa lor, ci uneori şi împrejurările deloc limpezi ale dispariţiei lor. Şi nu o dată ni s-au impus aceleaşi concluzii la care ar fi ajuns şi un umil vînător de biografii ciudate. Bineînţeles, nu ar fi exclus ca într-un caz sau în altul să ne înşelăm, dar sentimentul acut că ne învîrtim, oricum am răsuci lucrurile, în jurul unui adevăr tainic a fost mai puternic decît orice prevedere. Cu o asemenea substanţă am împlinit paragrafele unor capitole insolite şi răscolitoare.

DISPĂRUT FĂRĂ URMĂ ?

În cuprinderea lor, la o abordare cronologică a faptelor, sculptorul Arnold Cencinschi, alias Borgo Prund, pseudonim sub care l-au consacrat saloanele oficiale interbelice, ocupă firesc primul loc. În septembrie 1940, în urma răpirii Transilvaniei de nord prin odiosul Diktat de la Viena, Arnold Cencinschi a preferat să abandoneze România. La Bucureşti locuia pe str. Roma nr. 8, în condiţii evident privilegiate. Ori de cîte ori a expus, critica de artă i-a comentat favorabil

lucrările. Singura rațiune omenească în măsură să explice într-un fel exodul precipitat și nemotivat al artistului ar fi faptul că se născuse la Prundul Bîrgăului, din părinți de origine poloneză. Dar Arnold Cencinschi rămîne totuși singurul artist plastic nemaghiar din Transilvania de nord, surprins de Diktatul de la Viena la București, care a optat pentru regimul ocupației horthyste. La început, sub noile autorități, atitudinea sculptorului a fost destul de ambiguă, însă în 1941, cînd primăria clujeană i-a pus la dispoziție sala de sticlă, pentru ultima sa expoziție cunoscută, a fost clar că Arnold Cencinschi, în forul său interior, șovăia. În toamna lui 1944, în timpul luptelor pentru dezrobirea Transilvaniei de nord, Arnold Cencinschi a dispărut fără urme. Martori oculari ai evenimentelor care se aflau atunci la Cluj, își aduc aminte că se lățise între artiști un zvon ciudat: sculptorul ar fi fost văzut într-o coloană militară germană în retragere. A reapărut abia după trei ani, la Linz, în Austria. În expoziția intitulată Die Berufsvereinigung der bildenden künstler Landesverband Oberösterrich, între 5 și 26 august 1947, a expus un relief în lemn, Medusa, și două figurine din lemn, Logodnă și Nud. Apoi a dispărut iar. De ce s-a temut să reintre sub jurisdicția autorităților românești, reintegrîndu-se într-un climat artistic în cadrul căruia fusese apreciat? La această întrebare s-ar putea să nu aflăm niciodată un răspuns limpede.

Și Elena Popeea ridică înaintea cercetătorului un zid de mister, nu prin viața ei, ci prin moartea ei, survenită pe neașteptate și în împrejurări suspecte. La începutul lui 1940, artista pictase la Freiburg, în mai a expus la salonul oficial și în iunie la Luna Bucureștilor. Toamna a fost prezentă și la salonul oficial de desen și gravură, iar în decembrie a vernisat o expoziție personală la Dalles. A expus din nou la salonul oficial, în mai 1941, dar la 19 iunie pictorița a încetat din viață, în condiții nici azi lămurite. Un prieten și admirator al artistei, jurist de formație, ne-a mărturisit că împrejurările decesului Elenei Popeea trimiteau în egală măsură la sinucidere, omucidere și accident. A fost găsită în

Vasile Anghel: „Lupte de stradă"

subsolul locuinței din București, cu capul înfundat într-o pernă, sufocată, într-o încăpere unde se spălase un obiect de îmbrăcăminte într-un recipient cu benzină. Și dintr-o dată, după moartea ei, s-a răspîndit cu repeziciune zvonul că artista ar fi lucrat pentru adversarii nazismului și sfîrșitul ei ar fi fost aranjat de serviciile germane de spionaj care acționau în România. În mai 1944, finul critic de artă Aurel D. Broșteanu s-a convins personal că artista era profund șocată la perspectiva participării României la un război hazardat și faptul că în acest război urma să fim aliații Germaniei îi îndoia neliniștea. De asemenea, este cert că artista contractase numeroase relații în străinătate, fie de amiciție, fie de interes. A fost prietenă cu romancierul Johann Bojer, care a căutat-o dealtfel la București. Îl cunoștea demult pe generalul italian Pietro Badoglio. Reprezentantul unei firme de parfumuri din Franța, baronul d'Herbemont, o vizitase cu asiduitate la Bran și știm că mișcările lui erau atent urmărite de agenții germani.

Necrologul ei, în ziarele în care a mai apucat să apară, a fost copleșit de titlurile și proclamațiile care anunțau declanșarea războiului. La 17 iulie 1941, Aurel D. Broșteanu i-a dedicat un succint eseu, descoperind în substanța compozițiilor ei „mitul permanenței biologice..., aureolat de lumina calmă a evidențelor intuitive". Nici nu se împlinise o lună de la ciudatul deces. În schimb, Miron Radu Paraschivescu a aflat răgaz să se refere la moartea Elenei Popeea abia în octombrie, același an. „Plecarea artistei dintre noi, în miezul unei veri încinse de obuze — scria cronicarul plastic al Timpului — avea în tăcerea ei ceva din secreta și măreața pieire a acelor viețăți rare, care-și sfîrșesc viața într-o pitită muțenie, sihastră". Cînd Miron Radu Paraschivescu mai era în viață și-mi acorda cît de cît atenție, nu aveam aceste preocupări. Dar mulți dintre prietenii săi apropiați i-au supraviețuit. La 14 iunie 1976, pe terasa restaurantului Lido din București, aproape de miezul nopții, eram în compania poetului Tașcu Gheorghiu și l-am întrebat: de ce a scris M.R.P. atît de tîrziu despre moartea Elenei Popeea? Poate de frică, mi-a răspuns distinsul om de cultură, evaziv și dintr-o dată prudent, cum a fost totdeauna. Și a schimbat vorba.

Un personaj echivoc a fost și pictorul Vasile Anghel, despre care astăzi nimeni nu ar mai ști nimic, dacă nu i-ar fi reapărut numele în memoriile lui Oscar Han. Originar din

Miroşi, judeţul Argeş, Vasile Anghel s-a înscris la şcoala de arte frumoase din Bucureşti prin 1910—1911. Dacă atunci, conform mărturiei lui Oscar Han, avea cincisprezece-şaisprezece ani, înseamnă că atunci cînd s-a petrecut din viaţă se apropia sau abia trecuse de cincizeci de ani. Să nu anticipăm acest moment, totuşi. Talentul nativ i-a fost contracarat de un pronunţat spirit mercantil, spre care l-a condus o mizerie lucie. Negustorii de duzină, pe mîna cărora a căzut de tînăr, nu l-au îmbogăţit, dar l-au coborît la nivelul picturii de gang. Metamorfoza interioară a omului ne-a fost descrisă magistral de sculptor, prin reflexele ei exterioare. „Copilul de ţară — scria Oscar Han — a suferit în cîteva luni o transformare subită a fiinţei lui simple, o transformare din care nu mai puteai recunoaşte trăsăturile celui ce venise cu vigoare şi prospeţime şi cu o forţă caracteristică ţăranului român. Îşi făcuse rost de un costum de haine bleumarin. Avea lavalieră. Îşi lăsase plete enorme. Se pudra, că faţa lui devenise o mască de bal-mascat. Gulerul de la haină era albit de pudră şi mătreaţă. Cravata sau lavaliera, de asemenea. Cînd trecea pe stradă, întorceau oamenii capul după el". Se angaja din ce în ce mai des în gesturi paradoxale, dictate de un subconştient dezechilibrat. În timpul primului război mondial însoţise divizia generalului Mărgineanu, ca locotenent-pictor, şi anturajul militarilor i-a redat încrederea în sine. Pentru scenele de război, cu sute de personaje, pictate într-o viteză uluitoare, era considerat un geniu.

În iunie 1941, odată cu declanşarea ostilităţilor din răsărit, a îmbrăcat din nou haina militară, ca pictor al secţiei de propagandă a Marelui Stat Major, deşi în virtutea vîrstei atinse putea fi scutit de front. Este de reţinut că Vasile Anghel, din 1920 pînă în 1938, a bîntuit Europa în lung şi în lat. O vreme a stat la Roma, ca student la Academia de Belle Arte. Apoi a trecut în Franţa. Apoi în Suedia. A lucrat pentru o cooperativă de arte decorative, pentru o fabrică de teracotă, pentru o fabrică de stofe. Cel puţin aceasta a fost versiunea cu care s-a înarmat la întoarcere. A plecat din România sărac şi s-a reîntors sărac. O soţie misterioasă îl aştepta în Suedia. Oscar Han se înşela afirmînd că Vasile Anghel ar fi decedat în 1943. În septembrie 1942, locotenentul în rezervă Vasile Anghel, ca pictor de război, a trecut din Caucaz în Cuban, apropiindu-se apoi de Stalingrad. Cu două săptămîni înainte de a se declanşa marea bătălie din cotul Donului a revenit în ţară. În iulie 1943, s-a antrenat pe itinerariul Sevastopol, Suhaia, Cuban şi Caucaz. În august 1943 s-a reîntors în Cuban. Apoi a revenit iar în ţară. Între 19 decembrie 1943 şi 16 ianuarie 1944 a participat cu 11 lucrări la Expoziţia picturii de război, deschisă în sala Facultăţii de arhitectură din str. Biserica Enei nr. 2. La 26 ianuarie 1944 a fost îndepărtat din secţia militară de propagandă „din ordine superioare". Ulterior, a fost găsit mort într-o cameră de servitor de la ultimul etaj al blocului Dragomir. Medicul legist a constatat că decesul survenise cu aproximativ zece zile în urmă.

O AUTOBIOGRAFIE LACUNARĂ

În anii '60, întocmindu-şi o succintă autobiografie, gravorul Gheorghe Ceglokoff avansa o sumă de afirmaţii menite, pe de o parte, să-i fortifice prestigiul profesional destul de anemic şi, pe de altă parte, să-i confecţioneze o faţă de stinga. Dacă ar fi să-l credem pe cuvînt, între 1923 şi 1926 artistul ar fi studiat la Academia de arte frumoase din Dresda. Apoi s-ar fi stabilit la Anina, unde ar fi trudit ca vagonetar în mine, timp de trei ani. Printre alte date biografice strecura şi amănuntul că la salonul oficial de desen şi gravură din toamna lui 1941 ar fi participat în lipsă, fiind internat în lagărul deţinuţilor politici din Tîrgu Jiu. Evident, faptul că un absolvent al reputatei academii din Dresda ajunge vagonetar în minele de la Anina se înfăţişează unui cercetător al epocii a fi destul de ciudat, dacă nu suspect de-a dreptul. Mai tîrziu, am avut posibilitatea să ne convingem că era vorba despre minciuni sfruntate. Cît priveşte participarea în lipsă la salonul oficial de desen şi gravură din toamna lui 1941, înclinaţia pronunţată a artistului spre minciună se oprise la jumătatea drumului. Într-adevăr, Gheorghe Ceglokoff a fost internat în lagărul de la Tîrgu Jiu, însă după închiderea salonului oficial de pictură şi sculptură din primăvara lui 1941. Şi a fost eliberat înaintea deschiderii salonului oficial de desen şi gravură din toamna aceluiaşi an. Împrejurările eliberării sale din lagăr merită tot interesul : înţelegem fără o demonstraţie specială cum o jumătate de adevăr tot minciună se cheamă. Dar nu înainte de a reconstitui chiar de la începuturile ei o biografie destul de misterioasă.

Gravorul Gheorghe Ceglokoff s-a născut la Chişinău, la 2 aprilie 1904. Părinţii săi, după mărturisirea artistului, ar fi fost ţărani din gubernia Kursk, judeţul Fatej, satul Vişnie Liubaji, ajunşi în România, probabil, în căutarea unei vieţi mai bune. Dar din documentele girate de parafa autorităţilor reiese limpede că părinţii viitorului artist au renunţat destul de repede la muncile cîmpului : la Chişinău, tatăl tînănului Gheorghe era antreprenor de construcţii. Şi în timp ce fiul său urma cursurile şcolii municipale de desen, prin 1922, Petre Ceglokoff a fost în măsură să asigure autorităţile că dispune de mijloacele materiale necesare spre a suporta cheltuielile şcolarizării odraslei sale în străinătate. În consecinţa acestei declaraţii, la 23 aprilie 1923, Gheorghe Ceglokoff a părăsit ţara prin punctul de frontieră Grigore Ghica Vodă, cu paşaportul nr. 170921, eliberat de primăria municipiului cu zece zile în urmă. Şi a revenit în ţară la 19 decembrie 1923, cu documentele de călătorie ştampilate în Polonia, Cehoslovacia şi Germania. În ţara de destinaţie a studiat un trimestru la Ingenieur schule — Technikum Altenburg, în Saxonia, cu rezultate mediocre, drept pentru care i s-a eliberat, la 9 august 1923, cuvenitul semester-zeugnis doveditor. Acestea au fost toate studiile gravorului Gheorghe Ceglokoff : un trimestru, într-o şcoală de maiştri. Ceea ce era adevărat, şcoala de maiştri era nemţească, adică temeinică.

Totuşi, în hîrtiile sale personale, am găsit şi un prospect de la Akademie der Bildende Kunste din München, Akademiestrasse 2, insistent subliniat de viitorul gravor. Se pare însă că Bavaria, atunci, i s-a părut prea departe. Din Altenburg pînă la Dresda, prin Leipzig, sînt mai puţin de 150

km. Şi, fireşte, Gheorghe Ceglokoff s-a adresat şi institutului de profil din Saxonia. Prospectul cu condiţiile de admitere la Akademie der Bildende Kunste din Dresda i-a fost trimis la 14 august 1923. Cu toate acestea, Gheorghe Ceglokoff nu a depăşit, în Germania, stadiul consultării prospectelor. Între 14 august şi 19 decembrie 1923 se întinde în viaţa gravorului un spaţiu temporal alb, vid de informaţii, în care se putea întîmpla orice, dar e sigur că nu se putea absolvi o academie de arte frumoase. Nu ştim cînd i-a venit ideea să prezinte unul din prospectele în discuţie — arătos, tipărit în condiţii grafice excelente, completat cu numele său la rubrica adresantului — drept diplomă de studii. Cert este că înainte de război n-a încercat trucul. După război, pe fondul suficienţei intelectuale acute a celor ce verificau competenţele, stratagema i-a reuşit.

Reîntors din Germania chiar în anul cînd plecase, Gheorghe Ceglokoff a ajuns curînd în Banat, nu ca vagonetar, ci în calitate de cursant al Şcolii politehnice din Timişoara, înmatriculat sub nr. 416. Certificatul nr. 1947 din 12 noiembrie 1928 ne dezvăluie o situaţie şcolară dezastruoasă: în anul 1924/1925, Gheorghe Ceglokoff a fost declarat repetent; în anul 1925/1926, de asemenea, a fost declarat repetent; în anul 1926/1927, pentru a treia oară consecutiv, Gheorghe Ceglokoff a fost declarat repetent.

Gheorghe Ceglokoff la un vernisaj al „Grupului grafic" (1943)

Pe parcursul anului de studii 1927/1928, cum era de aşteptat, a renunţat să se chinuiască în van. Între timp, a trăit din expediente, executînd, printre altele, cortine şi decoruri la căminele culturale din Caoveni, lîngă Oraviţa, şi din Anina. Vreme de două zile, pe 12 şi 13 noiembrie 1927, a deschis o expoziţie de pictură la liceul din Dragalina. Apoi Banatul a încetat să-i priască. În 1930 a revenit de unde plecase şi în 1936 s-a stabilit la Bucureşti. În 1940 şi 1941 a expus împreună cu Grupul grafic. Prima emblemă a Grupului grafic, inspirată gravorului de artistul legionar Alexandru Basarab, a fost făcută de Gheorghe Ceglokoff.

CHIPURILE UNUI IANUS

În paralel, Gheorghe Ceglokoff lucra pentru ministerul agriculturii şi domeniilor planşe destinate unui tratat de pomologie. Astfel, la 15 iunie 1940, prin adresa nr. 12898, ministerul l-a delegat pe gravor la pepiniera Istriţa din judeţul Buzău, „pentru a picta în culori soiurile de fructe recomandate pentru cultură". Curînd, la 2 iulie 1940, ministerul a solicitat şi Camera agricolă din Argeş „a-i da concursul necesar în ce priveşte găzduirea şi recoltarea fructelor pentru pictat". Iar la 9 septembrie 1940, prin adresa nr. 24137, ministerul a anunţat şi Camera agricolă din Făgăraş că pictorul Gheorghe Ceglokoff „se va deplasa în judeţul dvs, împreună cu un colaborator, pentru a picta soiurile de fructe în curs de coacere". În vara anului următor, la 20 iunie 1941, de asemenea, ministerul agriculturii şi domeniilor a acordat lui Gheorghe Ceglokoff delegaţia nr. 10332, „să meargă în diferite regiuni pomicole pentru a executa picturi de fructe în culori pentru minister". Delegaţia era valabilă pentru întregul teritoriu al ţării. Dar excesul de plimbare şi dragostea nefirească pentru livezi din vecinătatea unor obiective militare notorii, într-o ţară care se pregătea de război, din pricini lesne de înţeles, a bătut la ochi. La 22 iunie 1941, ora 4 dimineaţa, va relata gravorul în amintita autobiografie, revenind în parte la adevăr, „am fost ridicat de organele siguranţei şi internat în lagărul de la Tîrgu Jiu, din cauza activităţii ilegale". Pînă la această dată, nici un document din arhiva personală a gravorului Gheorghe Ceglokoff, sau din alte arhive la care am avut acces, nu dovedeşte o atare activitate politică (s.n.) ilegală. Noi numărîndu-ne printre cei ce nu includ spionajul în favoarea unei ţări străine printre activităţile de ordin politic.

Detenţia sa nu a fost de lungă durată. La o lună şi ceva de la data arestării, Gheorghe Ceglokoff a primit în lagărul de la Tîrgu Jiu, de la Christian Stilling Andersen, domiciat în Capitală, pe str. Biserica Amzei nr. 22, următoarea carte poştală:

Bukarest, den 30 juli 1941

Sehr geerther Her Ceglokoff!

Ich bin hier gut eingetroffen und noch einiger Verspatung bin ich jetzt ganz frei. Ich werde Ihnen in ein Paar Tage einen Akontobetrag uberwiesen, nachdem ich meine Geldangelegen heiten ei bischen in Ordnung bringen werde. Ihre Frau habe ich noch nicht gesehen. Hoffentlich geht es Ihnen gut und werden auch Sie bald frei werden. Herzliche Grusse...

Altfel spus, mai pe româneşte (abaterile de la germana corectă nu ne aparţin), numitul Christian Stilling Andersen se instalase binişor la Bucureşti şi era deplin liber. În cîteva zile, cînd urmau să fie clarificate şi treburile lui financiare, promitea să-i trimită arestatului un aconto. Pe soţia acestuia încă n-o întîlnise. La 5 august 1941, acelaşi corespondent i-a mai expediat gravorului o carte poştală întrucîtva mai concludentă:

Sehr geehrter Herr Ceglokoff!

Laut Recipisa No. 174, seria 15280, habe ich Ihnen heute per Post lei 5 000 — uberwiesen und hoffe dass Sie bald in deren Besitz gelangen werden. Mit Besten Gruss, Ihr Christian Stilling Andersen.

Intr-adevăr, Christian Stilling Andersen s-a ţinut de cuvînt şi i-a trimis prin poştă

5 000 lei. Chitanţa nr. 3582 din 8 august 1941 dovedeşte că banii primiţi de la corespondentul din Bucureşti au intrat în contul din lagăr al gravorului. Ea a rămas în arhiva personală a lui Gheorghe Ceglokoff, ceea ce implică faptul că suma s-a pertractat în schimbul eliberării.

La începutul lui septembrie 1941, artistul era cu adevărat un om liber şi se îndrepta către Bucureşti cu următorul document în buzunar :

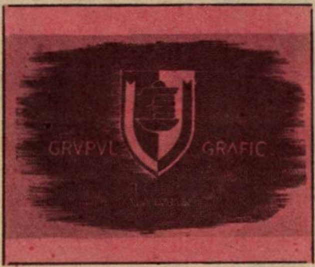
Lagărul de internaţi politici Tg. Jiu.

ADEVERINŢĂ

Prin prezenta se adevereşte de noi, Comandamentul Lagărului, că dl. Ceglokoff Gheorghe, internat din acest lagăr de la 27 iunie, a fost eliberat astăzi 2 septembrie 1941, conform procesului verbal al comisiei Ministerului Afacerilor Interne nr. 1 din... (necompletat în formular, n.n.) şi merge în comuna Bucureşti, judeţul Ilfov. Este obligat a se prezenta poliţiei (jandarmeriei) în termen de 3 ore de la sosirea în oraş (comună). Nu are voie a se opri în alte localităţi.

Colonel
Gh. Zlătescu
nr. 6709
2 sept. 1941

Astfel, unul dintre suspecţii arestaţi şi internaţi printre cei din urmă, chiar în clipa declanşării ostilităţilor din răsărit, a fost eliberat cel dintîi. A ajuns la Bucureşti în baza unui bilet de călătorie pentru escortaţi cu însoţitor, iar la 4 septembrie 1941 i

„Grupul grafic" : De la stînga la dreapta : Vasile Dobrian, Alex. Basarab, Tania Baillayre, Aurel Mărculescu, Gh. Ceglokoff (1940) ● Catalogul primei expoziţii a „Grupului grafic" (1940)

s-a aplicat pe adeverinţa reprodusă mai sus viza de rigoare : „prezentat la circa 8 la vreme". Nu numai că a participat la salonul oficial de desen şi gravură din toamna aceluiaşi an, dar mai mult, prin adresa nr. 67277 din 14 decembrie, 1941, Direcţia artelor din minister i-a făcut cunoscut că i s-a achiziţionat pentru colecţiile statului lucrarea Baraca.

Apoi, artistul a expus nestînjenit la saloanele oficiale bucureştene, ca şi împreună cu Grupul grafic, în 1942 şi 1943. Cum atestă adresele nr. 20362 din 30 aprilie 1943, nr. 61296 din 4 decembrie 1943 şi altele, emise de aceeaşi direcţie a artelor, i s-au achiziţionat cu regularitate lucrări, şi din saloanele oficiale şi din expoziţiile succesive ale Grupului grafic. Între achiziţiile statului figurau Primăria veche din Chişinău, Miner şi Autoportret. Este adevărat, Gheorghe Ceglokoff, în anii războiului, nu a făcut parte din Corpul Artiştilor Plastici condus de Ion Jalea, dar nu pentru că nu ar fi fost admis. La o cercetare atentă a documentelor de arhivă am constat că nu a întreprins nici un demers în acest sens. De ce ? Îl priveşte.

Dacă nu ştim ce activitate politică (s.n.) ilegală anume a prestat gravorul înainte de 22 iunie 1944, în schimb, cîteva informaţii despre viaţa sa după eliberarea din lagăr au mai transpirat spre zilele noastre. În anii războiului, a lucrat la întreprinderea Dacia Traiană, editură şi tipografie în acelaşi timp, incluzînd şi redacţiile publicaţiilor oficiale din epocă. Un boem al timpului l-a surprins în acelaşi birou cu un militar german, colaborînd strîns în probleme curente de presă. „Ceglokoff — consemna Dimitrie Stelaru în memoriile sale — e greoi, elegant, fumează ţigări Tomis şi bea mult. Îl cunoscusem la o expoziţie. Acum e mare aici şi nu mă mai cunoaşte". Profitînd de o clipă de neatenţie a celor doi colaboratori, poetul intrus în culisele presei oficiale a aruncat în foc un exemplar din Mein Kampf găsit pe o masă. Rezultatul acţiunii sale, consemnat de acelaşi Dimitrie Stelaru : „Ceglokoff, încruntat, mîrîie". Oricum am privi lucrurile, mîrîitul gravorului nu exprima o atitudine antifascistă, de fost vagonetar la Anina. Mai tranşant în reacţii, militarul german l-a snopit pe poet în bătaie. Numai printr-o minune a scăpat Dimitrie Stelaru nearestat.

DESTINUL NU LUCREAZĂ ILEGAL

În primăvara lui 1945, fireşte, numele gravorului Gheorghe Ceglokoff a apărut pe listele artiştilor plastici propuşi să fie epuraţi din viaţa artistică datorită colaborării lor cu autorităţile dictaturii mareşalului Ion Antonescu. Totuşi, a fost ocolit de epurare. Neaşteptat, în acelaşi an, Gheorghe Ceglokoff a vernisat o expoziţie cu subiecte din lumea lagărului

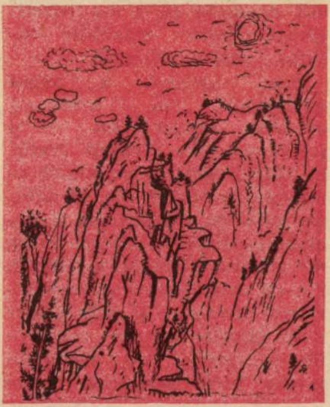
de la Tîrgu Jiu. Lucrarea Baraca, expusă la salonul oficial de desen și gravură din toamna lui 1941, figura și acum pe simeze la loc de cinste. Mai mult, la 12 septembrie 1945, sculptorul Ion Jalea, neclintit din autoritatea sa de la Direcția artelor, a solicitat ministerul finanțelor să-l scutească pe Gheorghe Ceglokoff de impozitele legale, atît pentru expoziția lagărului, cît și pentru albumul proiectat de gravor, fiind vorba despre „o operă de artă politică". În anii care au urmat, Gheorghe Ceglokoff s-a menținut la linia de plutire. În 1947, a descins vreme de patru-cinci luni la Cluj, cu o delegație de la sediul central al Uniunii sindicatelor de artiști, scriitori și ziariști. I s-a oferit atelier gratuit și s-a înfruptat copios din fondurile filialei locale a Uniunii. Cei ce l-au cunoscut în acel an de grație păstrează amintirea unui băutor capabil de mari performanțe. Nimic nou sub soare : în 1926, cînd l-a cunoscut la Brad, Marcel Olinescu a reținut din personalitatea lui Gheorghe Ceglokoff componenta ei bahică. Deși numai el știe cum a izbutit să fie reabilitat, nu a fost scutit de eșecuri. Din acest punct de vedere, merită a fi consemnat verdictul juriului care a înmormîntat salonul oficial din primăvara lui 1948 : „Efecte antipicturale, retorice. Viziune falsă. Elemente aparent realiste, nesusținute de studiu". Verdictul nu era meritat, dar nu asta intră acum în discuție.

Mai norocos a fost Gheorghe Ceglokoff în anul care a urmat. La 19 iunie 1949, juriul expoziției anuale de stat i-a reținut mai multe lucrări realizate la Reșița și la Salva-Vișeu. A participat și la anuala din 1950. Ulterior, alcoolismul l-a năruit. Dacă în tinerețe chipul gravorului avea ceva din distincția prințului Iussupov, asasinul lui Rasputin, în anii din urmă trăsăturile mongoloide i se înăspriseră, imprimîndu-i o alură de ins hăituit. Neîndoielnic, modul în care s-a strecurat Gheorghe Ceglokoff printr-o epocă agitată îl pune pe istoric pe gînduri. Exact nu se știe pentru cine a lucrat gravorul și nu se poate afla din arhive civile. Dar e limpede că pentru cineva a lucrat.

UN AGENT AL PROPRIEI SALE CONȘTIINȚE

Firește, între agenți lucrînd pentru răsărit sau pentru apus, pentru miazăzi sau pentru miază-noapte, un agent al nimănui, adică al propriei lui conștiințe, se dovedește a fi un fenomen nu numai rar, ci și greu de clasat, nu din punct de vedere moral, ci spre a fi scutit de necazurile viitorului. Și un asemenea fenomen în nici un caz nu se poate numi spionaj. Cu toate acestea, cîteva

dintre demersurile pictorului Raoul Șorban, din anii celui de-al doilea război mondial, se înscriu în chip indiscutabil în categoria acțiunilor strict secrete. „Raoul Șorban, fost cîndva secretar al rezidentului regal Coriolan Tătaru din Cluj — mărturisea dr. Moshe Carmilly-Weinberger, fost șef rabin al evreilor clujeni, în prezent profesor de studii iudaice la Yeshiva University din New York — mi-a acordat un real ajutor prin faptul că mi-a facilitat o întrevedere...

Rugămintea mea consta în a ni se pune la dispoziție legitimații în alb... prin utilizarea cărora speram să le aflăm un rost evreilor sosiți clandestin, peste graniță, din Transilvania de nord în România. Apoi, Raoul Șorban a plecat din nou la Cluj, la începutul lui iunie 1944, și s-a întors cu o știre groaznică : la Cluj nu mai existau evrei... Am rămas stană de piatră și mi-a fost imposibil să realizez situația că la Cluj nu mai există evrei. Unde au dispărut, în numai patru săptămîni ? Între timp, a sosit la București și dr. Marton Ernö, care izbutise de asemenea să treacă în România. Ne-am întîlnit în locuința rudei sale Hirsch Marton și așa am aflat că evreii din Cluj au fost transportați spre Auschwitz, în

vagoane de marfă, prin gara Csop. În ascunzătoarea oferită de Schuster Dezso am căutat pe o hartă a Europei localitatea Auschwitz, despre care auzeam prima dată..."

Raoul Şorban, trebuie consemnat aici, a fost unul dintre puţinii neevrei care a întins evreilor o mînă prietenească, înfruntînd pericolele pe care acest gest le atrăgea după sine... De îndată ce Fielderman a obţinut o promisiune că refugiaţii nu vor fi înapoiaţi în Ungaria şi a apelat la puterile vestice să-şi extindă protecţia internaţională asupra lor, noi ne-am străduit să mărim numărul punctelor de tranzit la frontiera ungaro-română. Spre marele nostru regret, aceste măsuri nu mai erau utile, deoarece la începutul lui iunie 1944 nu mai exista nici un evreu la Cluj. Această veste ne-a fost adusă de Raoul Şorban, care vizitase oraşul. În plus, Raoul Şorban, împreună cu Letiţia Papu şi Silviu Bogdan, au jucat un rol deosebit de activ în organizarea amintitelor puncte de tranzit, dinspre Transilvania de nord aflată atunci sub jurisdicţie maghiară spre România.

În acţiunile sale, pictorul Raoul Şorban s-a bucurat de încuviinţarea şi sprijinul unui personaj important din cercurile intelectualităţii maghiare din Cluj. Este vorba despre Haynal Imre, fiul medicului şef al judeţului Bistriţa, care, pe urmele tatălui, studiase şi el medicina internă la Budapesta şi Cambridge. În 1940, după Diktatul de la Viena, a renunţat la postul din Capitala maghiară şi a venit la Cluj, ca profesor. Convins de vremelnicia regimului horthyst, traversa succesiv momente de depresiune şi dramatică exaltare : nu numai o dată i-a propus pictorului Raoul Şorban să treacă amîndoi în Serbia şi să se alăture partizanilor lui Iosip Broz Tito. Desigur, ideile lui erau generoase, însă irealizabile. Înainte de a lupta pentru libertatea altor popoare, este preferabil să luptăm pentru libertatea propriului popor. Altfel, mai devreme sau mai tîrziu survine un moment cînd elanurile internaţionaliste se transformă în altceva. Totuşi, cînd Raoul Şorban i-a destăinuit intenţia sa de a trece clandestin în România, Haynal Imre l-a înarmat cu un sfat preţios : dacă are dificultăţi în România, să se adreseze vărului său primar. Acesta nu era altul decît generalul Victor Dombroschi. Tatăl lui Haynal Imre şi mama lui Victor Dombroschi erau frate şi soră. Haynal Imre a decedat în 1981 la Budapesta. Totdeauna a fost un bun prieten al românilor fără să înceteze vreodată să fie un bun maghiar. Povestea lui, povestea lui Raoul Şorban, povestea tuturor oamenilor cinstiţi din această epocă nu dovedeşte nimic altceva decît absurditatea funciară a rasismului şi xenofobiei.

Raoul Şorban : „Autoportret" (1941)

O POVESTE MAI MULT DECÎT TULBURE

În schimb este mai mult decît tulbure povestea care a culminat prin sinuciderea pictorului Stelian Popescu-Ghimpați. Răsucită pe toate fețele, ea creează impresia că și acest artist a fost implicat într-o acțiune secretă, însă nu ca protagonist, ci ca victimă. Facilitatea sa în portretistică era cunoscută. O pornise de jos și căsătoria cu o evreică extrem de riguroasă și planificată în efortul de a-l impune l-a propulsat în intimitatea cercurilor camarilei regale. Un portret al lui Dimitrie Negel, mareșalul palatului, a captat în mod deosebit atenția protipendadei. Cel dintîi portret al lui Carol al II-lea, pictorul l-a făcut după o fotografie și, spre norocul său, lucrarea i-a plăcut suveranului, care, apoi, i-a pozat în persoană. O grație neobișnuită investea Stelian Popescu-Ghimpați în portretele de copii. Și i-a fost relativ ușor să se introducă în marile familii bucureștene : pictura sa izbutea o asemănare atrăgătoare ; artistul lucra repede și ședințele de poză erau foarte scurte. În Egipt, la jumătatea deceniului patru, a fost deosebit de apreciat la curtea lui Faruk și succesul înregistrat la Cairo se pare că a fost repurtat tot prin mobilizarea relațiilor soției. Dar în urma evenimentelor de la sfîrșitul lui iunie 1940, brusc, soția sa a hotărît să se refugieze în ținuturile răsăritene unde se născuse. Era surprinzătoare și stranie această decizie a unei persoane profund introdusă pînă atunci în cercurile palatului. Stelian Popescu-Ghimpați n-a urmat-o și căsătoria s-a destrămat.

În anii războiului, pictorul a fost înrolat în plutoanele de propagandă ale armatei, a fost pe front și a deschis ulterior, în sala din str. Wilson nr. 8, o expoziție cu scene din zonele afectate de lupte. O parte dintre lucrările expuse cu acest prilej au fost itinerate la Viena. Între timp, locuind pe str. Brezoianu, întîi la nr. 44, apoi la nr. 38 bis, în blocul supranumit Opera, ori de cîte ori i se oferea răgazul, Stelian Popescu-Ghimpați frecventa restaurantul Viticola, situat pe locul actualului bloc turn din Piața Palatului. Și a sfîrșit prin a se îndrăgosti de nepoata restauratorului Cănuță Constantinescu. Curînd, prin căsătorie, Tanți Constantinescu a devenit doamna Popescu-Ghimpați și s-a mutat în apartamentul pictorului, dar viața boemă nu a încîntat-o prea mult și peste numai cîteva luni l-a abandonat pe artist pentru un ofițer, ca în cele mai ieftine romane sentimentale. Se pare că a fost unica femeie cu conștiința curată care a trecut prin viața lui Stelian Popescu-Ghimpați. După acest episod, casa pictorului a devenit casa oricui îndrăznea să-i bată la ușă. Între două petreceri, se improvizau în atelierul său și reuniuni artistice decente și între cei ce-l frecventau s-a insinuat de la un timp o grecoaică, Euterpe pe numele mic, înzestrată de pictor și cu un diminutiv de alint : Terpi. La începutul lui 1942, Euterpe s-a mutat în locuința artistului, ceea ce nu dovedește decît că Stelian Popescu-Ghimpați rula femeile într-un ritm destul de alert. În prezența ei, pictorul l-a prezentat lui Ernest Verzea, secretar de redacție la ziarul Viața, pe tînărul student în arhitectură Mircea Hanuțiu, pe atunci desenator la Serviciul Maritim Român, prieten cu sculptorul Ion Vlad și cu poetul Dimitrie Stelaru.

În februarie 1944, ziaristul îi pozase pictorului pentru un portret. Între 1938 și 1940, Ernest Verzea studiase la Școala de arte frumoase din București cu Jean Al. Steriadi și între pictori era la el acasă. La Viața, printre multe altele, îndeplinea și oficiul de cronicar plastic. Dar într-o anume seară din primele zile ale lunii martie a anului 1944, cînd pictorul l-a convocat telefonic la atelierul său, nu mai era vorba despre culori și tușe, ci despre cuvinte. Mircea Hanuțiu, într-un cenaclu improvizat, le-a citit o traducere dintr-un poet clasic chinez, Li Tai Pe, intitulată Cîntecul unui luptător. Poemul era transpus în limba română după o versiune germană de Klabund : Kinesische Gedischte. Scrise în urmă cu sute de ani, versurile se potriveau ca o mănușă situației politice a României din primăvara lui 1944 : „Oasele noastre putrezesc în pămînt străin... / Generale !... / Ochii tăi împrăștie nimicirea.... / Care mamă mai are un fiu / Generale ?..." La îndemnul lui Stelian Popescu-Ghimpați, Ernest Verzea a încercat să publice poemul în Viața. Nu a izbutit și a oferit poemul prietenului său Al. Cerna-Rădulescu. Acesta a mizat nebunește pe faptul că traducerea s-a făcut după Klabund : la tot ce era de proveniență germană, cenzura deschidea ochii, numai pe jumătate. Poemul chinez tradus de Mircea Hanuțiu a 1944 al revistei România vi-

itoare. Scandalul, firește, a izbucnit instantaneu. Pe parcursul anchetei comandate de colonelul Atanasiu, șeful cenzurii militare, nu s-a ținut seamă de faptul că poemul Cîntecul unui luptător a fost extras dintr-o ediție germană. Al. Cerna-Rădulescu a fost trimis pe front. În seara zilei de 15 martie 1944, Ernest Verzea a fost arestat și trimis împreună cu Mircea Hanuțiu spre lagărul deținuților politici de la Tîrgu Jiu. Ulterior, la 16 iunie, i s-a stabilit domiciliu forțat în comuna Nana. Ciudat, tocmai cel ce l-a introdus pe Mircea Hanuțiu pe filiera publicității nu a îndurat nici un fel de necaz. Este exclus ca artistul să-și fi atras prietenii într-o capcană. Mai degrabă a fost apărat din culise.

S-A SINUCIS SAU «A FOST SINUCIS» ?

Stelian Popescu-Ghimpați a rămas împreună cu Euterpe, s-au căsătorit și s-au mutat într-un apartament din bulevardul Lascăr Catargiu, în blocul placat la intrare cu marmură verde, la etajul III. Totuși, curînd, și pictorul a fost expediat pe front. Din dezastrul trupelor încercuite în peninsula Crimeea s-a salvat dezertînd. În haosul din vara lui 1944 nu a mai fost urmărit în justiție. Menajul cu Euterpe decurgea în continuare normal. Erau vecini cu cîntăreața de muzică populară Rodica Bujor, care nu numai odată le-a colorat cu vocea ei caldă petrecerile. După 1944, o vreme, pictorul a lucrat panouri de propagandă în combinație cu Gheorghe Labin, Anatol Vulpe și alți artiști. Apoi s-a instalat în el o profundă lehamite. La salonul oficial din primăvara lui 1947 nu a participat. Cert este că a încercat să părăsească România și avem toate motivele să credem că Euterpe nu era străină de această tentativă. La 7 martie 1947, pictorul a cerut ministerelor artelor o recomandare în

Stelian Popescu-Ghimpați : Fotografie din 29 iunie 1917

vederea obținerii pașaportului și a vizei de intrare în Italia. Ion Jalea i-a eliberat pe loc recomandarea cerută. Alte autorități i-au stopat elanul turistic.

În 1948, conform mărturiei prietenilor, artistul era profund demoralizat. Motivele nu-i lipseau. La salonul oficial din primăvară, amînat sine die dealtfel, a prezentat un portret al actorului George Vraca în rolul lui Hamlet. Juriul i-a respins lucrarea în termeni brutali : „Pictură superficială. Retorică ieftină, obținută prin abilități fără valoare reală". Apa curgea doar pe la moara celor lipsiți de orice abilități. Și de ce ar fi menajat juriul un anume artist, de vreme ce își propusese să înmormînteze un salon întreg? La fel, i-a respins lucrările și juriul primei expoziții anuale de stat, prin procesul verbal nr. 6 din 23 noiembrie 1948. În mai 1949, cerul destinului său părea să se însenineze. A primit o mențiune pentru participarea la o expoziție dedicată poetului rus A. S. Pușkin. Dar în toamnă speranțele i s-au năruit iar: nu a fost admis nici la expoziția anuală de stat și nu a fost inclus nici în selecția expoziției itinerate la Moscova. La 29 decembrie 1949 a fost somat în termeni jignitori să-și transporte acasă lucrările respinse, ca să nu mai încurce locul. În primăvara care a urmat, într-o bună zi, Euterpe l-a găsit spînzurat de o clanță de ușă. S-ar fi spus că fusese ajutat să se spînzure. Ferparul i-a apărut în presă. Citindu-l, pictorul Virgil Popa a rămas siderat. Îl știa pe Stelian Popescu-Ghimpați un optimist incurabil. Curînd, s-a aflat că Euterpe Popescu-Ghimpați nu fusese doar o simplă femeie de serviciu la barăcile armatei germane din Capitală, cum pretindea, ci și o cocotă sadea, agreată oficial în cercurile naziste pripășite la București. Marcel Olinescu își amintește că în epocă se șoptea despre ea că ar fi fost implicată în afaceri de spionaj. Mai tîrziu a emigrat în R.F. Germania.

Cercetînd tribulațiile nefericitului Stelian Popescu-Ghimpați, un anume amănunt ne-a reținut pentru o clipă atenția. Cîndva, artistul locuise pe str. Roma nr. 8. Curios, dar în aceeași perioadă, tot pe str. Roma nr. 8, locuise și sculptorul Arnold Cencinschi, alias Borgo Prund. Și dacă îi reamintim numele, să spunem și ce ar mai fi de spus: omul nu a dispărut chiar fără urmă. În vara lui 1969, Arnold Cencinschi și-a făcut reapariția în România, evitînd însă orice contact cu cercurile artistice. A călătorit spre mănăstirile din nordul Moldovei, a făcut o escală de cîteva ceasuri la Prundu Bîrgăului, s-a oprit la Cluj-Napoca și a revenit la București. Apoi și-a luat iar zborul. Cine ar fi avut curiozitatea să-i studieze comportamentul, susține un vechi prieten, care l-a întîlnit cu totul și cu totul întîmplător, ar fi înțeles că sosise să-și odihnească privirile obosite de senectute pe un peisaj care nu i-a fost niciodată departe de inimă. Și e mai mult decît sigur că l-a revăzut pentru ultima dată. De fapt, tribulațiile vieții nu coincid totdeauna cu aspirațiile inimii.

Mihai Pelin

CIVILIZAȚIILE PRECOLUMBIENE

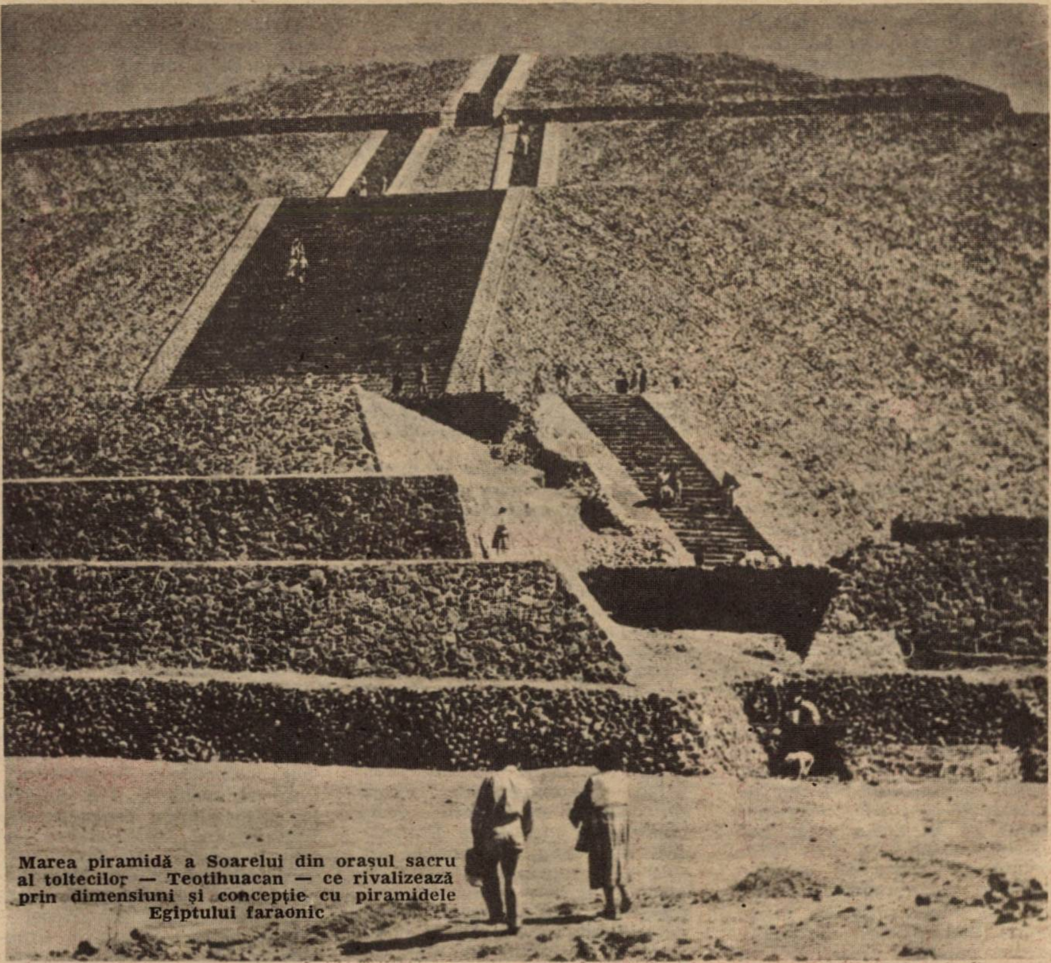
Pacaya din lanțul vulcanic al Americii Centrale

TULBURĂTOARELE COINCIDENȚE

Tot mai avid de cunoaștere și accelerînd procesele cunoașterii, omul de la sfîrșitul celui de al doilea mileniu al civilizației noastre trăiește în mod acut limitele condiției sale. Psihologic se simte claustrat în scurgerea timpului biologic și chiar frustrat. El gîndește legea relativității, formulează ideea universurilor paralele, cunoaște că raza de lumină este singurul obiect absolut al universului în care timpul încetinit aproape moare, scrutează infinitul exprimîndu-l prin formule matematice, descoperă galaxii, teoretizează nivelele de existență ale materiei, fiecare exprimînd o logică proprie și cu fiecare dintre acestea își distinge o nouă și dureroasă limitare. Ca parte a naturii ordonate de legi ireversibile, el este o componentă dintr-un univers caracterizat printr-un timp ce se scurge obiectiv într-un singur sens pentru sistemele cu un anumit grad de complexitate. Dar, dacă viitorul nu poate fi forțat, atunci trecutul oferă imaginației omenești o piață uriașă de desfacere. Sondarea acestuia se întovărășește de obicei cu setea de a descifra enigmele, deloc puține, și de a afla precursorii lumii de azi pentru că omul modern nu mai nutrește orgoliul întemeietorului absolut.

Corespondențele dintre civilizații obsedează spiritul. Întrebările ne asaltează fără încetare și a încerca să răspundem la ele aduce un indiscutabil profit intelectual, constituind totodată și un exercițiu ce poate oferi oricui un mod de a se situa în natură și istorie. Fiecare creuzet în care s-au plămădit civilizațiile își afirmă o dominantă aparte, un stil dat poate de aerul, apa, pămîntul, cerul său. Dacă în Asia manifestarea exuberantă a civilizațiilor apare ca o coexistență sincretică ce promovează însă cu consecvență schimbul de idei păstrînd intacte individualitatea fiecărei lumi, iar Europa afirmă sinteze repetate ca într-o reacție în lanț, civilizațiile precolumbiene s-au afirmat într-o uluitoare discontinuitate, în ruptură temporală și geografică ce le-a îndemnat, paradoxal, dintr-un instinct obscur să descopere și să afirme de fiecare dată cam același lucru.

Marea piramidă a Soarelui din orașul sacru al toltecilor — Teotihuacan — ce rivalizează prin dimensiuni și concepție cu piramidele Egiptului faraonic

Consonanțe enigmatice

Înrudirile tulburătoare dintre civilizații aflate la distanță geografică și temporală uriașă, fenomenele de civilizație încă neexplicate, ca și descoperirea unor civilizații ai căror autori rămîn încă învăluiți în mister au pasionat spiritele secolului nostru dornice să scrie paginile acestei istorii necunoscute a umanității. Cele mai vechi urme duceau spre continentul sud-american. În acest context s-a emis ipoteza originii americane a carienilor, rasă neindoeuropeană purtînd o civilizație evoluată și confirmînd legături profunde cu pelasgii, culturile feniciană, cretană, sumero-babiloniană. Diodor considera, după A. Braghine (**L'Enigme de L'Atlantide**) regatul lui Kar ca o adevărată vîrstă de aur a omenirii. O altă ipoteză ar fi că troienii, după marea înfrîngere, transportați în triremele fenicienilor s-ar fi refugiat în America de Sud și ar fi întemeiat orașe undeva la gura fluviului Parnahyba, unde s-au descoperit ruine și ziduri de apărare ciclopice. Triburile de aici ar păstra și azi amintirea unei țări mirifice cu acoperișuri scînteietoare aflate dincolo de ocean. Considerată „leagănul omenirii", adevărata Atlantida, America de Sud a devenit teatrul contestărilor pe măsură ce descoperirile arheologice scoteau la iveală lumi după lumi dispărute. Rafael Larco Hoyle enumeră în studiul său despre civilizațiile peruviene (Peru) cel puțin douăzeci de culturi care s-au dezvoltat înaintea civilizației Inca. A trebuit să se caute răspunsuri pentru vestigiile scoase de sub straturi groase de pămînt și mortar împrăștiat cu grijă peste monumentele și orașele abandonate chiar de către constructorii lor. Pe teritoriul Mexicului de azi, considerat un Egipt american, enigmaticul regat întemeiat de olmeci își păstrează încă misterul. La Teotihuacan toltecii au reconstruit temple ai căror constructori nu se cunosc. Civilizația toltecă a dovedit înrudiri tulburătoare cu civilizațiile sumeriană, egipteană, cretană prin construcțiile labirintice, prin modul de articulare al piramidei gigantice și arta prelucrării metalelor. Pe platourile andine ruinele de la El Castillo ridică alte întrebări, ele atestînd o civilizație veche de douăzeci de mii de ani. Pe de altă parte, orașul Tiahuanaco de pe malurile lacului Titicaca ar fi fost părăsit cu treisprezece mii

de ani înaintea erei noastre în urma unor catastrofe ce au înălţat coastele oceanice cu aproximativ trei mii cinci sute de metri. Apariţia în frescele egiptene a unor zei cu piele albăstruie i-a făcut pe unii să emită ipoteza unor strămoşi cu pielea albastră veniţi în Egipt din ţări cu munţi înalţi, strămoşi care în noile condiţii climatice şi-au schimbat culoarea pielii în măsliniu. Cei veniţi ar fi fost originari din platourile andine unde lipsa de oxigen dă o tentă albăstrie tenului indigenilor. Deoarece **legenda oamenilor albaştri** apare la triburile de pe litoralul Atlanticului, s-a presupus că e vorba de atlanţii înşişi, locuitori ai unei ţări muntoase, care şi-au pierdut atributul o dată cu dispariţia ţării lor. Alţi cercetători îi văd însă pe strămoşii cu pielea sau sîngele albastru, semnalaţi chiar de Platon, drept fiinţe venite din „planeta albastră" a anticilor — Venus. Această idee a apărut în urma coroborării unor date străvechi cu privire la această planetă. După Sfîntul Augustin, care citează izvoare mult mai vechi, planeta Venus ar fi suferit o serie de fenomene cum ar fi schimbarea culorii, a mărimii, formaţiei şi traiectoriei. S-a presupus atunci că în urma unei catastrofe cosmice a fost întemeiată civilizaţia de la Tiahuanaco, supranumit de altfel cel mai vechi oraş din lume. Şi nu întîmplător, probabil, pe un pămînt învecinat cu platoul Matto Grosso, pămînt care nu a fost niciodată acoperit de ape, după afirmaţia geologilor. Arheologul american A. Posansky (citat de Robert Charroux în **„Histoire inconnue des hommes"**) afirma că a descoperit cinci civilizaţii succesive distruse de catastrofe naturale la Tiahuanaco, fost port la ocean, după cum atestă construcţia bizară de port maritim aflată azi la patru mii de metri altitudine. În petroglifele de pe Poarta Soarelui alţi cercetători au identificat elemente ce atestau prezenţa unor fiinţe siderale. Inginerul sovietic A. Kazanţev, a descoperit pe aceeaşi Poartă a Soarelui un calendar venusian avînd anul de două sute douăzeci şi cinci de zile terestre. Întrebarea a fost cum de cunoşteau strămoşii incaşilor calendarul venusian şi de ce se interesau ei de această planetă. James Churchward susţinînd existenţa unui misterios continent

Uriaşe imagini săpate în piatră ale unor civilizaţii preincaşe, încă misterioase

Mu ce şi-ar fi avut capitala în deşertul Gobi relatează despre strania coincidenţă a calendarului venusian al civilizaţiei Mu şi a celei de la Tiahuanaco pentru ca o ştire de ultimă oră să anunţe că profesorul Floyd Lawnsbary de la Universitatea americană Yale a ajuns la concluzia, după cercetarea celor douăzeci de semne calendaristice maya descoperite pe pereţii unei clădiri din localitatea Bonampak (sud-estul Mexicului), că vechea populaţie maya se orienta în întocmirea calendarelor şi consemnarea evenimentelor importante din istoria ei după poziţia planetei Venus. Să fie simple coincidenţe tulburătoare ?

Odată cu descoperirea civilizaţiilor precolumbiene a reţinut atenţia strania asemănare a hieroglifelor Mexicului şi Yucatanului cu scrierea egipteană şi chineză. Mergînd din aproape în aproape unii au presupus că scrierea feniciană nu ar fi constituit decît simplificarea unor ideograme. Le Plongeon, pe de altă parte, cita treisprezece semne maya avînd o semnificaţie asemănătoare cu un număr similar de semne egiptene. Numeroase inscripţii găsite în Brazilia „în stil egiptean", altele în Amazonia şi Matto Grosso au făcut să circule ipoteza că preegiptenii ar fi fost o populaţie ce a emigrat din America de Sud trecînd prin dispăruta Atlantidă. În orice caz sumerienii, egiptenii, toltecii şi lumea maya aveau cunoştinţe avansate de astronomie şi se serveau de un calendar asemănător. Dar dacă hieroglifele egiptene au fost descifrate, cele maya şi aztece îşi aşteaptă încă rîndul. Cînd Cortez a năvălit în Mexic în secolul al XVI-lea, intoleranţa religioasă a trecut prin foc şi sabie tot ce era socotit păgîn. Don Juan de Zumarraga, cel dintîi arhiepiscop din Mexico, a ars toate documentele găsite la venirea sa. Autodafeurile s-au ţinut lanţ. Din toată civilizaţia maya n-au rămas decît trei manuscrise. Diego de Landa, al doilea arhiepiscop al Yucatanului, nu s-a lăsat mai prejos ; totuşi o curiozitate secretă l-a îndemnat să noteze legendele povestite de un prinţ maya rămas încă în viaţă. Notele au fost însoţite şi de schiţe ce indicau semnele de care se foloseau maya pentru a desemna zilele şi lunile anului. Aceste însemnări au devenit poate cele mai preţioase documente ale savanţilor care studiază azi civilizaţiile precolumbiene. Pe baza lor s-a putut determina importanţa copleşitoare a matematicii în viaţa lumii maya, ca şi a toltecilor şi olmecilor de altfel, faptul că toate edificiile lor nu sînt, după cum nota cineva, decît un calendar pietrificat în care esteticul este subordonat matematicii.

Ca să mergem mai departe cu transcrierea consonanţelor tulburătoare, vom aminti că obiecte găsite în Tunisia se aseamănă cu obiecte descoperite în Mexic. Prezenţa şarpelui în miturile din Mesopotamia, Grecia, Mexic, America centrală, obsesia la aceste civilizaţii a ideii de Paradis (Eden) şi a Potopului ar indica o străveche amintire a unei istorii comune. La tolteci, Kingsbourough observa frecvenţa imaginii şarpelui cu cap de femeie înfăşurat pe un arbore. Alţi arheologi au descoperit în Guatemala şarpele gravat, înfăşurat pe un arbore ca în mitul biblic. Legende mexicane relatează despre un zeu revoltat împotriva lui Sootan sau Şutan (cuvinte asemănătoare cu satanul creştin sau şeitanul musulman). Se pare, tot aşa, că ideea turnului Babel trebuie legată de construirea de piramide ca mijloc de salvare de la un ipotetic potop. După Ixtlilxochitl, celebrul istoric indian din Mexic, strămoşii aztecilor ar fi construit marea piramidă de la Cholula pentru a se salva de la un asemenea potop, dar zeii mîniaţi au amestecat limbile vorbite şi au împiedicat finalizarea construcţiei. Soarele era reprezentat de

tolteci, azteci, maya ca un şarpe cu pene — Qutzalcoatl, Cuculcan — cel ce a adus civilizaţia sub înfăţişarea unei reptile înaripate. Să ne amintim, precizează Braghine, că şi miturile biblice vorbesc de un şarpe ce acordă perechii primordiale lumina spiritualităţii.

Piramidele din Yucatan ca şi piramidele egiptene imortalizează în piatră aceeaşi rigoare geometrică conexată la mişcarea riguroasă a aştrilor. S-a dovedit că există o relaţie directă între planul oraşului maya şi orientarea piramidelor învecinate, că toate edificiile din Yucatan şi Guatemala sînt orientate spre Est-Vest. S-au relevat apoi asemănări între arta maya şi arta hindusă. În ruinele de la Copan un desen s-ar apropia de stilul artei din Indochina aşa cum o pieptănătură din templul Barabudur ar aminti de figurile de la Copan. Piramidele de la Sihuatan (2500 î.e.n.) par să-şi exprime dimensiunile în metri, fără nici o fracţie, iar o gravură descoperită la San Salvador pe o farfurie din argilă ar reprezenta palmieri deasupra cărora zboară oameni în maşini ce par să lase în urmă o dîră de fum. Egiptologul american Mitchell Hedges a lansat ipoteza hazardată că roca folosită pentru construcţia piramidelor de Giseh ar proveni din America de Sud. Altcineva, e vorba de Auguste Le Plongeon, citat de Serge Hutin în „Les civilisations inconnues" susţine că sfinxul de Giseh nu ar fi decît efigia prinţului Coh, fratele şi soţul enigmaticei zeiţe maya, Moo, care a fost ucis de fratele ei gelos, Aac... Dincolo de aceste broderii fantastice cîteva lucruri sînt incontestabile : în Guatemala stelele de piatră funerară amintesc de arta Khmeră din Indochina ; o piramidă în trepte, de la Zakuleu (Guatemala) de fapt un templu al soarelui, sau templul lui Tepolzan, din Mexic, cu trei platforme, seamănă uluitor cu o piramidă în trepte de la Sakkarah din Egipt. Piramidele de la Tikal vădesc asemănări surprinzătoare cu cele din Angkor. Legăturile civilizaţiei precolumbiene cu civilizaţiile asiatice au constituit obiectul de studiu al mai multor istorici ai civilizaţiilor. Citînd numeroase surse, Pedro Bosh Gimpera presupune în „L'Amerique avant Cristophe Colomb" o civilizaţie de bază în Asia Orientală a mileniului

Piramida de la Uxmal. Planul oval al templului, la care se ajunge urcînd 150 de trepte, este unic printre piramidele civilizaţiei maya.

trei. În America precolumbiană, primele construcţii arhitectonice dispuse în scări, care vor deveni piramide combinate cu platforme purtătoare de temple, încep să fie ridicate în Valea Mexicului în preclasicul tîrziu, aproximativ în primele secole de dinaintea erei noastre. În secolele V—VI e.n. se construieşte marea piramidă de la El Tajin şi piramida de la Cempola, aparţinînd orizontului cultural totonac. În secolul VI cultura zapotecilor culminează prin construirea piramidei în terase de la Monte Alban. Mai tîrziu vom întîlni piramidele maya. Spre deosebire de cele egiptene ele erau clădiri de cult, nu morminte funerare. Faptul că în 1952 a fost scos la iveală în piramida de la Pelenque, în Mexic, un mare sarcofag de piatră în care zăcea un prinţ maya (700 e.n.) nu a contrazis această teorie. Piramidele maya au fost construite la Copan, în Honduras, la Chichen Itza în Yucatan, un fel de Mecca mayaşă, înfloritoare în secolele XI—XIII şi suferind de o hipertrofie a decorativului somptuos. Aztecii vor ridica templul lui Xochicalco pe o piramidă orientată conform celor patru puncte cardinale. Templul lui Tepolzan a fost ridicat în vîrful unei piramide la şase sute metri deasupra oraşului cu acelaşi nume. În aria andină găsim mari temple şi sanctuare la Tiahuanaco, Cuzco, Chan-chan ridicat de cultura Chimu, Machu Pichu.

Dar cum să explicăm enorma proliferare a construcţiilor ciclopice pe un teritoriu vast cuprinzînd spaţiul mediteranian şi cel andin, sau preferinţa pentru mumificare întîlnită în America centrală şi de sud, Egipt, Sumer, Canare, de ce apare predilecţia pentru colosal în Anzi şi Mesopotamia, de ce se aseamănă sistemul de canalizare etrusc, cu cel al preincaşilor, de ce apar cosmogonii asemănătoare la sumerieni, egipteni, lumea maya ? Marile înrudiri descoperite peste tot de arheologi, geografi, lingvişti, biologi, antropologi vorbesc de faptul că spiritul uman cunoaşte căi apropiate şi limitate, totodată, de afirmare, iar legăturile dintotdeauna dintre lumi, de faptul că umanitatea a simţit permanent nevoia să comunice. Sumerul, Egiptul, Fenicia cunoşteau continentul sud-american cu multe secole înaintea erei noastre. Obiecte de fier, inscripţii, urme specifice de construcţie, borne de drum feniciene au fost descoperite în statul Massachusetts, în statul New-Hampshire, în Brazilia. Egoişti şi avari, fenicienii, inventatori ai triremei — celebra navă de luptă a antichităţii — îşi învăluiau expediţiile în cel mai mare secret. Grecii nu au putut să ajungă niciodată pe urmele lor şi au trebuit să treacă aproximativ douăzeci de secole pînă ce cele două Americi să fie redescoperite.

Enigmele olmecilor

În jungla tropicală de pe coasta răsăriteană a Americii centrale, zonă de o remarcabilă omogenitate culturală, într-un spaţiu mlăştinos şi cald, inundat periodic de rîurile leneşe, a răsărit cea mai veche civilizaţie precolumbiană cunoscută. Toate datele indică zorii ei contemporani cu războiul Troian. Enigmaticul secol al doisprezecelea înaintea erei noastre care a marcat în chip inexplicabil toate marile civilizaţii ale acelui timp, de la Asia Mică şi Orientul Apropiat, pînă la Extremul Orient îşi pune pecetea şi asupra continentului America ridicînd încă o mare enigmă : originea civilizaţiei mature, de la bun început, a olmecilor şi originea lor însăşi. „Deseori s-au făcut comparaţii, scrie Jaques Soustelle în «Olmecii», între azteci şi romani, între mayaşi şi greci. Despre tolteci s-a putut spune că au

jucat în antichitatea indiană un rol comparabil cu acela al etruscilor în Italia. Olmecii însă ne duc cu gîndul la sumerieni : au fost ca și ei mult timp necunoscuți ; au fost asemenea lor precursori îngropați sub ruine milenare, ascunși ochilor noștri de vestigiile popoarelor care le-au urmat". Abia după 1950 săpături sistematice în zona La Venta și San Lorenzo au scos la iveală vestigiile colosale ale lumii olmece, popor cu un grad înalt de civilizație care pusese stăpînire pe platoul San Lorenzo spre 1200 î.e.n. Semnalarea unor monoliți, apoi a unor figurine ciudate din jad a iscat controverse. Care să fi fost rostul acestor sculpturi uriașe ? Care erau credințele, viața, năzuințele acestei lumi ? Solul umed și acid al junglei americane a distrus însă orice urmă materială a locuitorilor ei. Tot ceea ce se poate spune despre olmeci — locuitori ai „pămînturilor calde" — se rezumă la mărturia pietrei sculptate. Ceea ce au uimit au fost obiectele prețioase, mozaicurile verzi sau măștile de jaguar îngropate cu grijă sub straturi de nisip. Predilecția pentru jad, piatra verde, prezența zeului felină, instinctul de a migra în chip misterios au fost transmise tuturor civilizațiilor precolumbiene ce le-au urmat. Olmecii fascinează și azi prin mecanismul lor de existență greu de explicat. După ce întemeiază și construiesc timp de secole, distrug totul în chip sălbatic și abandonează ; ceea ce este superb, lucrat cu artă va fi ascuns ; coloși dizgrațioși sînt în schimb plantați în cele mai inaccesibile locuri ale junglei ; după ce domină scena timp de secole, dispar la fel de brusc precum au apărut ; deși nivelul de civilizație atins este uluitor, nu transmit în chip direct aproape nimic, nutrind un dispreț suveran față de incultură și sălbăticie ; autori ai unui adevărat imperiu, ei au fost prin excelență negustori și nu războinici. Orgoliul de castă al olmecilor a stat poate la sursa acelui abis cronologic care desparte declinul civilizației olmece (sec. IV—III î.e.n.) de începutul civilizației maya (sec. III e.n.). În ciuda unor simboluri religioase difuzate, a calendarului și scrierii lumea olmecă a fost într-o mică măsură catalitică și formativă pentru cei din jur. Una dintre cele mai fascinante enigme a început să prindă contur o dată cu descoperirea unui mare număr de monoliți și statui mutilate, de fețe umane umbrite ca de o mască de pasăre, de chipuri diforme, multe vădind o îngemănare animalieră sau un gen de metamorfozare în proces desfășurat. Figura umană pare supusă la olmeci unui proces de disimulare obligatorie sau forțată, o disimulare care vorbește probabil și de una mai profundă, spirituală, căci nu putem admite decît cu greu ca o lume de maeștrii ai artei cizelării să fie lipsită de ideea armoniei și perfecțiunii artei plastice. Craniul crăpat, caracteristica iconografiei olmece, obținut prin deformarea cutiei craniene în copilărie și mutilarea dinților din față vor fi regăsite ca practici în civilizațiile peruviene. Ceea ce se mai știe despre ei este că au cunoscut la începuturi un foarte vechi calendar cu un ciclu de 260 de zile. Să fie oare o variantă a acelui calendar venusian, cel mai vechi cunoscut pe pămînt, descoperit pe Poarta Soarelui de la Tiahuanaco ? Să fie olmecii urmașii tîrzii ai acelei civilizații care se stinge lîngă lacul Titicaca în jurul anului zece

Cap colosal sculptat într-un bloc uriaș de piatră avînd înălțimea de 2,25 m, una din multele urme ale civilizației olmece păstrate în jungla „pămînturilor calde"

mii înaintea erei noastre ? Ciudata risipire a lumii olmece seamănă în orice caz cu procesul dramatic petrecut pe platourile Americii de Sud.

Universul maya

Situat ceva mai la nord de teritoriul imperiului olmec, în fîșia de pămînt de la baza peninsulei Yucatan, teritoriul pe care s-au înălțat orașele perioadei clasice maya se afla în regiunea teritoriilor Tabasco, Guatemalei, Hondurasului de azi, avînd deci acces la Marea Caraibelor și golful Mexic. Alături de Tikal, Copan, Palenque, Bonampak ajung la o înflorire extraordinară. Abandonate junglei, după aproximativ șase secole, ele vor fi „regăsite" în peninsula Yucatan. Această migrație are loc cu sentimentul că istoria maya a intrat în declin, predicție ce pare o stranie anticipare a agresiunii conchistadorilor de la începutul secolului al șaisprezecelea. La extremitatea de nord a peninsulei, lumea maya întemeiază odată cu secolul al zecelea, orașe celebre, cum ar fi Chichen Itza, Coba, Uxmal pe care legendele le descriu ca fiind legate între ele de poduri aeriene. Cucerit de către tolteci, o parte a populației maya părăsește orașul Chichen Itza pentru a reveni în fosta lagună Peten părăsită de strămoși. Aici ei au trăit în liniște pînă la sfîrșitul secolului al șaptesprezecelea cînd, ca ultim bastion al lumii maya vor fi masacrați de spanioli și, după cum spunea Victor W. von Hegen în „Les Royaumes du Soleil" sînt definitiv împinși în neant.

Monumentele arhitectonice descoperite întîmplător de călători în căutare de aventură sau de antichități în sudul și nord-estul peninsulei Yucatan denotă la prima vedere o spiritualitate comună, prea puțin receptivă la înnoiri radicale și înclinată să exteriorizeze în edificii monumentale ideile ca și concepția sa despre frumos. Un anumit conservatorism latent bine dirijat a ținut în frîu inventivitatea creatoare, obligîndu-l pe artistul maya să execute aceleași teme obsedante ale ideilor religioase. Culminînd, ca și ziguratul sumerian, cu un mic templu, piramidele mayașe, templele, edificiile oferă totuși o compensație a greoiului, sobrului, gigantescului prin grațios — îngemănare pe care am întîlnit-o parțial în arta hindusă. Sculptura în piatră, mozaicul, pictura, motivele complicate pro-

liferînd în dantelării enorme, în care rigoarea arhitectonică se îmbină cu densitatea somptuoasă a decorațiilor vorbesc despre un spirit baroc nutrind oroarea de gol, care marchează nu numai obiectele ci și pe individul însuși. Nu este vorba de o artă diletantă, și nici de construcții diforme, sufocante sub aspectul aglomerării detaliilor, ci de un anumit stil al armoniei, specific civilizațiilor precolumbiene. Nobilul maya mergea de altfel cu arta împodobirii atît de departe, încît nici o părticică a ființei sale nu se putea sustrage prelucrării „întru frumos" : de la incrustarea dinților cu pietre semiprețioase ca și a nărilor, deformarea nasului și a privirii, în copilărie, pînă la savantele coafuri, tatuajele migăloase și podoabele din pietre semiprețioase ce-l împovărau cu un fast incredibil. Eleganța, proporțiile piețelor civice din ansamblurile arhitecturale cum ar fi acelea de la Palenque din vechiul teritoriu abandonat amintesc pe alocuri prin contrast de stilizarea arhitecturii hinduse săvîrșite în edificiile din Indochina. Alteori animalele fabuloase, străjuind uriașe fațade din blocuri masive acoperite de inscripții hieroglifice pînă azi nedescifrate, apropie, de pildă, un templu din Chichen Itza de edificiile faraonice, ca să nu mai vorbim de frumoasele capete din stuc de la Palenque sau picturile de la Bonampak purtînd halucinant aerul frescelor minoice așa cum vase de ceramică superb pictate și de o grație fără seamăn, găsite la Tikal consună tulburător cu ceramica rafinată a epocii Han, în China. Cum se împacă însă toate aceste date ale unei civilizații solide ce se ghida, după cum scria H. Beuchat în „Manuel d'archeologie americaine", după trei calendare și cicluri temporale sacre, adevărate exerciții spirituale de o rigoare aritmetică extraordinară, cu sîngeroasele ritualuri de o cruzime ce a rămas pînă azi inexplicabilă ? Cruzimea, nepăsarea cu care se vărsa singele nu au fost însă specifice numai lumii maya ; întreg teritoriul american precolumbian pare că nu ajunge să înlocuiască sacrificiul uman printr-un substitut simbolic. Un gînditor al culturii care făcea o comparație între cruzimea acestor ritualuri, și vitalismul, duritatea imaginii artistice din arta americană modernă, îmi vorbea despre o stranie modelare

Ideograme maya reprezentînd lunile anului

a omului venit din Europa de către geografia acestor pămînturi, om care ajunge în final să se integreze unor forme stilistice depărtate de eleganța și rafinamentul imaginarului european. Oricum ar fi, dacă acceptăm sau nu această aserțiune, o enigmă persistă : se pare că lumile precolumbiene împinse în uitare au infuzat lent acelora care au venit să le locuiască teritoriile o dimensiune stilistică specifică ființînd în pămîntul locuit timp de milenii de strămoșii lor. Dorința cărturarilor maya de a învăța limba și scrierea acelora care i-au cucerit în secolul al șaisprezecelea poate fi interpretată într-un dublu sens : acela că ea nu putea veni decît din partea reprezentanților de elită ai unei culturi puternice ; în al doilea rînd că

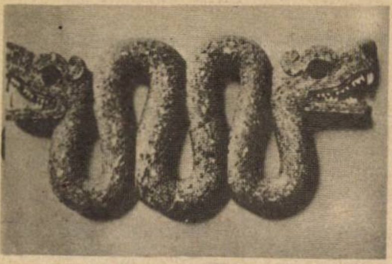

O monstruoasă „mamă a zeilor" în viziunea artiștilor maya

nu putea aparține decît unor personalități cu un puternic sentiment al timpului. Transpunerea febrilă în texte cum ar fi Nașterea Uinalului, Chilam Balam și Popol Vuh a ceea ce se mai păstrase dintr-o imensă tradiție trădează totodată și un acut sentiment de superioritate : cărturarii maya și-au evaluat corect partenerii înțelegînd că structura mentală a acestora, total diferită de a lor, va întîrzia enorm descifrarea scrierii lor conceptualizate.

Un popor misterios și prodigios

Zonele stranii ale civilizațiilor precolumbiene sînt încă și mai numeroase pe măsură ce straturile de civilizație se suprapun iar despre autorii acestora se știe foarte puțin. Monte Alban a fost de pildă leagănul a cinci civilizații : olmecă, maya, zapotecă, mixtecă și aztecă. Dintre orașele precolumbiene cunoscute, **Monte Alban, construit la 1 700 m altitudine, izolat de platoul mexican printr-un lanț de munți sălbatici, a funcționat neintrerupt intre** 500 i.e.n. — 1500 e.n. Între culturile dispărute în mod nedrept, aceea a toltecilor mi se pare cea mai fecundă sub raport spiritual. Ei apar pe platoul central mexican în valea Anahuac începînd cu secolul II i.e.n. timp în care încep să construiască celebrul Teotihuacan toltec supranumit „reședința zeilor" la aproximativ 50 km nord-est de Mexic. El rivalizează prin dimensiuni și splendoare numai cu orașul Tikal. Milioane de oameni au lucrat timp de secole la ridicarea templelor și piramidelor. Constructori renumiți, ei rămîn în istoria civilizațiilor prin celebrul Templu al Soarelui și Templul Lunii, piramide enorme ce rivalizează cu piramidele egiptene, amîndouă dominînd 15 kmp. de edificii. **În jurul anului 900, în urma unor invazii, toltecii pleacă** spre nord-est conduși de preoți astrologi pentru a întemeia Tula. La începutul secolului al zecelea îi găsim invadînd peninsula Yucatan. **În secolul XII ei sînt instalați defi-**

Şarpele cu două capete din pietre semipreţioase, efigie a lumii toltece transmisă atît civilizaţiei aztece cît şi maya

nitiv la Chichen Itza unde stilul maya va suporta decoraţii toltece. Influenţa suferită de Chichen Itza de la o civilizaţie aflată la 1 200 km depărtare (este vorba de Tula, noua capitală a toltecilor, construită după abandonarea Teotihuacanului) poate stupefia. Oricum celebrul şarpe înaripat, enormele statui susţinînd plafoanele, jaguarii, grinzile sculptate, oribilul Chac Mool pe ale cărui palme de piatră se depuneau inimile omeneşti încă palpitînd vorbesc de uriaşul transport cultural operat în zonă. Toltecii au fost inventatorii unui alfabet hieroglific asemănător celui maya, posedau , conform unor informaţii, un gen de enciclopedie sacră compusă în anul 660 şi distrusă de cuceritori. Bernal Diaz consemnează că aproape de Tula la Cempola, oraş locuit de 30 000 locuitori, după declaraţiile lui Cortez, şi avînd o piaţă de 225 000 m.p. pavată cu dale, în care se ridicau 15 temple mari şi mici, a văzut grămezi de cărţi : „Am ajuns în multe locuri unde am găsit temple locuite de idoli şi numeroase cărţi din hîrtie plisată, aşa cum sînt ţesăturile în Spania"... Toltecii au fost inventatorii, se pare, sau au preluat de la olmeci ciclul de 52 de ani, bazat pe perioade de 260 zile (calendarul venusian) şi un alt calendar de uz larg. Cunoştinţele lor vor fi preluate fără sfială de azteci care apar pe la sfîrşitul secolului al XII-lea în scenă ocupînd un loc deja părăsit.

Arta prelucrării metalelor

Despre azteci s-a afirmat că sînt poate singura lume cunoscută în istoria civilizaţiilor care şi-au întemeiat existenţa pe cultivarea unei unice plante : porumbul. Agricultori legaţi de destinul singurei cereale cunoscute, ei nu au inventat modalităţi mai lesnicioase de a practica creşterea intensivă a acesteia, nu cunoşteau roata, şi-şi linişteau conştiinţa prin implorarea zeilor, ceea ce echivala cu jertfe sistematice. Pentru a îmbuna forţele misterioase ale naturii aztecii aveau nevoie de sînge şi de inimi omeneşti, singura hrană a zeilor. Legenda consemnează că la inaugurarea templului lui Huitzilopochtli în anul 1486 preoţi azteci au ucis în cadrul serbărilor peste 20 000 de prizonieri. Arta lor pare să fi excelat în aceea a ţesăturilor din fire de bumbac, împodobite cu frumoase motive geometrice, în ceramică, ce atingea uneori o fineţe care o apropia de frumuseţea porţelanului. Artizanii protejaţi de rege erau autorii unui comerţ atît de înfloritor încît piaţa unde se desfăşura tîrgul din Tenochticlan era după martorii oculari de două ori mai mare decît aceea a oraşului Salamanca. Cortez spunea că în această piaţă ar fi intrat 70 000 de oameni. Străzile speciale erau

Zeiţă în extaz cu rol în ritualurile crude ale toltecilor

destinate vinderii unor variate produse, de la păsări cu penaj strălucitor şi plante medicinale, pînă la argint şi pietre preţioase. Numeroase controverse au avut loc referitor la populaţia capitalei aztece. De la cîteva sute de mii cît se presupunea, calculele mai realiste au estimat-o la aproximativ 90 000 de oameni într-o perioadă cînd Londra, nota cu ironie un exeget, se mîndrea cu 40 000 de locuitori iar Parisul cu 65 000. Dacă urbanistic se poate face comparaţie, în planul culturii şi ideilor lucrurile nu stau tocmai aşa. Superbele obiecte din aur, argint, pietre preţioase, pene, lucrate cu o extraordinară artă, templele şi piramidele uriaşe de dimensiuni ciclopice erau în fapt contemporane nu cu istoria europeană a secolului al XVI-lea ci cu timpul în care se ridicau piramidele Egiptului, zigguratele sumeriene sau palatele regilor Asiriei. Lumea aztecă înflorise cu aproximativ 2 500 de ani mai tîrziu iar Tenochtitlan dacă trebuie comparat, atunci el trebuie comparat cu Teba faraonică sau Babilonul. Stupoarea spaniolilor veniţi în Lumea Nouă este aceea a unei călătorii în timpul trecut.

Fiind un popor războinic, aztecii şi-au construit capitala gîndindu-se la posibilitatea că ar putea fi invadată. Capitala lor a fost ridicată pe o insulă în mijlocul lacului Texoco la o atitudine de 3 000 metri. Diguri, apeducte, poduri, patru şosele late de cîte patru metri şi lungi de cîte cinci kilometri legau oraşul cu malurile lacului. Unii au comparat Tenochtitlanul cu Veneţia. Palatul lui Moctezuma era atît de somptuos şi uriaş ridicîndu-se pe mai multe nivele şi fiind gata oricînd să adăpostească mai multe sute de persoane, încît Bernal Diaz a lăsat mărturii incredibile despre uriaşele depozite de alimente şi arme, apartamente somptuoase, tezaure de aur. Mai întîi au uimit instalaţiile sanitare ale aztecilor, mai avansate decît ceea ce exista în Europa acelui timp, gîndite de urbaniştii azteci pentru a evita poluarea lacului Texoco. Cînd aztecii au descoperit uriaşul complex arhitectonic de la Teotihuacan, acesta era de mult o ruină. Impresionaţi, ei au imitat în oraşul pe care l-au ridicat tot ceea ce văzuseră acolo, preluînd şi în sculptură realismul împins pînă la cruzime al predecesorilor, combinat adeseori cu o admirabilă fineţe a cizelării. Vom întîlni astfel pe spatele unei măşti gingaşe o reprezentare îngrozitoare : mama zeilor nu are nimic cu frumuseţea Geei greco-latine. Ea este aici o statuie uriaşă în care amestecul baroc de elemente convoacă laolaltă coliere de mîini şi inimi, cranii, o fustă de şerpi, picioare din gheare oribile, un cap de gorgonă. Celebrul craniu sculptat într-un cristal de stîncă, considerat o capodoperă a artei aztece, ne apare drept o îngemănare fără egal a frumuseţii şi a morţii, emblemă stranie a acestei lumi. Ceea ce s-a întîmplat în acest spaţiu de civilizaţie acum cîteva sute de ani, mai precis la 13 august 1521 ne obligă la o comparaţie. Să ne reamintim că, izolată ca şi lumile precolumbiene, lumea

chineză își elaborase forme culturale proprii și coerente intr-o civilizație neîntreruptă de citeva milenii pe care contactul cu lumile europene nu a putut să le tulbure. Fără această forță, minată de discontinuitate, lumile precolumbiene au fost flori tîrzii înflorite în plină iarnă, distruse din nefericire sălbatic : complex de vinovăție pe care cerneala exegeților europeni n-a reușit incă să-l șteargă.

Boala fricii în Anzi

Pe un teritoriu uriaș, acela al coastei Americii de Sud invecinate cu Oceanul Pacific, pe trei benzi paralele, deșertul coastei, înălțimile amețitoare ale Anzilor și platoul acoperit de junglă ce se derulează de la nord la sud pe aproape 5 000 de km, lumea Inca a intemeiat un imperiu după ce a știut să-și aservească și să-și anuleze cu abilitate predecesorii. Care au fost însă aceia care și-au lăsat urmele vechi, urme presărate pe platourile inalte, în junglă, sau în deșert? Deoarece incașii practicau modelarea memoriei celor învinși, fiind, după o afirmație a lui von Hagen, „așí în manipularea selectivă a memoriei istoriei popoarelor cucerite", istoricii inca excelau în funcția de „gardieni ai amintirilor oficiale". Absența datelor despre cei ce au întemeiat civilizații în văile Cordilierilor, pe pantele pădurilor Amazonului, ne pune în fața aceleiași discontinuități ce pare să fie matricea stilistică a civilizațiilor precolumbiene. Vom trece astfel în revistă, citîndu-l pe Hoyle, civilizația Vicus cu rădăcini atestate de la 1250 i.e.n. și, ceva mai spre sud, cultura Lambayeque. Mormîntul de la Batan Grande a arătat că aceștia cunoşteau tehnica de a turna un lingou bimetalic în așa fel încît fiecare jumătate să fie riguros delimitată de cealaltă, separînd aurul de argint printr-o linie exactă, ceea ce lumea noastră nu a reușit încă să realizeze. Cultura Mochica s-a distins prin sculptori de elită. Huaca del Sol construcție ce se intinde pe mai mult de 7 000 de metri pătrați, rețelele de irigații elaborate cu un adevărat geniu pe sute de kilometri, neegalate prin ingeniozitate și talent de epoca noastră, sistemul de scriere îi apropie, prin rolul jucat în zonă, de tolteci. Cultura Chavin deținea la rindul ei templul ce a jucat rolul celui mai important centru religios al Anzilor. La Chavin de Huantar o construcție uluitoare din pietre cubice șlefuite, cu scări, coloane, sculpturi, ziduri ornate, galerii ca în piramidele egiptene, emoționează și azi pe vizitator printr-o artă de un cert rafinament artistic. La sud de Paracas, în Cîmpia Nazca se pot vedea și azi semnele enigmatice, misterioasele desene din cîmpia Pampa del Ingenio : păsări gigantice sau personaje stranii de dimensiuni kilometrice, păstrate perfect timp de 15 secole și despre care s-a spus că incifrează observații astronomice sau ca arbori genealogici. Ansamblul, scrie Christine Dequerlor într-un studiu, are o lungime de 50 km și el pare că nu putea fi în mod logic construit decît de cineva care ar fi putut îmbrățișa întreaga panoramă. Nicăieri în lume omul nu a executat lucrări pe care să fie incapabil să le contemple. Unele motive ca și tehnologia incizării par să afirme legături cu civilizația misterioasă de la Tiachuanaco. Nu vom intîlni aici construcții gigantice ca în Egipt, temple, biblioteci ca la Ninive sau tezaure fabuloase. Ceea ce a fascinat aici pe oameni a fost senzația unor concepte săpate prin simboluri, a unor ideograme, la fel de enigmatice ca hieroglifele olmece. Construit din blocuri de piatră, unite prin legături de aramă, orașul păstrează încă ziduri în picioare, coloși de mai multe tone în forme geometrice perfecte, stilizări de motive ce par după secole opera unor civilizații foarte avansate.

Cap de cristal de stincă, operă a artiștilor azteci a căror perfecțiune rămîne și azi o enigmă

Ne vom mai opri asupra lumii Chimu ce se întindea de la Ecuator pînă la Paramonga, în apropiere de centrul imperial Inca. Învinși, aceștia, își incendiază capitala Chan-Chan, (lîngă orașul Trujillo de azi) unul din cele mai importante orașe ale antichității peruviene a cărui urbanistică amintește de Teotihuacanul toltec și Tenochtitlanul aztec. Cartiere pătrate, autonome, fiecare cu rezervoarele sale de apă, ziduri mai înalte de 6 metri, aproape de necucerit, palate cu mai multe etaje, semănînd surprinzător cu ceea ce realizează arhitecții moderni, pereți ornați cu arabescuri splendide au mai putut fi dezgropați dintre ruine. Lumea Chimu a renunțat la tipul construcțiilor piramidale, ceea ce reprezintă o noutate absolută. Experți în arta țesutului, ei se îmbrăcau în veșminte somptuoase, acoperite cu bijuterii. Nobilii își modelau fața ca și aristocrații maya. Serviciile de masă din argint aurit, recipientele încrustate cu turcoaze, casele împodobite cu zei sculptați in lemn, dovedesc că civilizația Chimu iubea fastul și rafinamentul.

Întemeiat o dată cu secolul al XI-lea prin legendarii Manco Capac și Mama Ocllo, imperiul Inca a ființat pînă la 16 noiembrie 1532 o dată cu uciderea lui Atahualpa în piața orașului Cajamarca de către oamenii lui Pizarro. Regele Atahualpa venise într-o magnifică literă de aur, escortat de 6 000 de oameni neînarmați, pentru a negocia cu Pizarro. Acesta își ascunsese cei 167 de soldați spanioli în spatele zidurilor pieței centrale. La un singur semn masacrul a decis soarta fabulosului imperiu.

Între civilizațiile precolumbiene, lumea Inca a excelat prin geniul administrativ și forța teribilă de a-i domina pe toți cei cuceriți, printr-o teroare greu explicabilă lumii moderne. Imperiul era un imens lagăr de muncă vegheat de o armată numeroasă și disciplinată, de funcționari vigilenți ce pedepseau cu o cruzime teribilă cea mai mică nesupunere. Aurul și argintul — metale sacre ce i se cuveneau numai Marelui Inca, fiul Soarelui — se scurgeau necontenit spre capitala imperiului. Moartea regelui — ca și la egipteni unde faraonul era Ra insuși — echivala cu moartea lumii. Mumificat, Inca trebuia să vegheze ca zeu, pe tron, la scurgerea timpului, împreună cu soțiile sale ingropate de vii. Solul umed care a distrus totul nu a permis lumii moderne să aibă acces la aceste „diorame magnifice" așa cum s-a întîmplat, de pildă, cu magnificul mormînt sumerian al reginei Șubad vechi de 5 500 ani, unde o suită întreagă împodobită fastuos a putut fi admirată de arheologii conduși de Wooley. Avînd sute de concubine, re-

gele putea avea mii de fii, fiecare devenind un administrator vigilent al imperiului. Din cite s-a putut afla, viața regală se desfășura într-un fast incredibil : sute de femei alese vegheau la veșmintele și toaleta regelui, care, fiind zeu, nu parcurgea pe jos decit distanțe foarte mici. „Inca — scria Pedro de Cieza de Leon — călătorea într-o litieră somptuoasă ornată cu plăci de aur și argint și pietre prețioase", purta cercei imenși din aur, încrustați cu pietre prețioase, fiind de fapt acoperit de aur din cap pînă în picioare. Tapiserii superbe, țesături din pene, grădini de un rafinament ce ne amintește de decadență, fuseseră construite parcă anume pentru a concura natura. Martorii oculari din anturajul lui Pizarro vorbeau de grădini cu animale, flori și copaci din aur în mărime naturală, pe care se odihneau păsări și fluturi cu aripi grele, obosite, din metalul strălucitor.

Ridicat la 3700 metri, orașul Cuzco era „un mare și superb oraș — după un cronicar al vremii — construit de un popor foarte inteligent. Străzile sint frumoase, chiar dacă prea strîmte, casele construite din pietre admirabil ajustate. După cunoștința noastră, este orașul cel mai bogat datorită vastelor comori acumulate pentru a mări opulența nobililor". Casele cele mai modeste aveau un etaj, cele bogate două-trei etaje. Piața centrală era ocupată de imensul templu al Soarelui. Apa potabilă curgea pentru a nu fi poluată prin conducte. După spanioli, orașul ar fi avut 100 000 de case dar cercetători moderni afirmă că cifra s-ar fi referit la numărul locuitorilor. Cele mai importante fațade ale monumentelor nu erau decorate ci pur și simplu acoperite cu aur. Ca și despre Teba faraonică, primii vizitatori au afirmat că orașul părea înconjurat de o strălucire aurie, de parcă ar fi luat foc, lucru ce se putea vedea de la o mare distanță. Un monument măsurînd 350 de pași de la un colț la altul, scrie Hoyle, era placat în întregime cu plăci de aur. Templul soarelui era constituit din șase clădiri destinate Soarelui, Lunii, Stelelor etc. Plăci de aur între 2—5 kg una le îmbrăcau, lucru de înțeles de vreme ce producția medie în imperiu era de 200 tone aur pe an. Puritatea liniei drepte pe care arhitecții inca o promovau poate ului și azi, ca și blocurile uriașe ajustate perfect cu o abilitate incredibilă.

Dialog între Monctezuma, ultimul rege aztec și Cortez. Femeia de lîngă acesta din urmă este o aztecă dăruită acestuia de către Monctezuma. Ea a jucat rolul de translator în întîlnirile celor doi, devenind imaginea — prin copilul pe care i l-a dăruit lui Cortez — a poporului nici aztec, nici spaniol — ci mexican

Un alt exemplu îl furnizează Machu Pichu, oraș construit deasupra unor abisuri înspăimîntătoare cu o tehnică ce a rămas enigmatică pînă azi. Terasele, palatele regale, casele celor umili sînt făcute cu aceeași grijă ca ele să dureze. Monumentul închinat soarelui de la Coricancha avea de asemenea pereții interiori îmbrăcați în aur. Lîngă „Sanctuarul Șoimului" de la Vilcashauman ridicat la 3 700 metri se află un alt templu al soarelui scăpat ca prin minune de distrugere. Orașul respectiv cu străzile strîmte, pavate și mărginite de case, avea o piață în care, după același Pedro de Cieza de Leon, ar fi intrat 50 000 de oameni. La 2 000 km de Cuzco, orașul Quito ridicat la 2800 metri se prezenta la fel de fastuos și important pentru imperiu ca și toate celelalte.

Inca este singurul imperiu cunoscut care a stăpînit un teritoriu atit de uriaș și a construit orașe superbe la o altitudine amețitoare. Drumurile imperiului, însumind zeci de mii de kilometri făcute cu o asemenea grijă incit ele pot fi folosite și azi, podurile suspendate peste abisuri ne vorbesc despre un simț fără precedent al grandiosului. Și totuși ei nu cunoscuseră roata iar în lipsa calului se foloseau în transport de blîndele lama supranumite de moderni „cămilele peruviene". Scrisul consta în cordelete deobicei adunate în mănuchi pe care fiecare nod, într-o anumită poziție, la o anume distanță și într-un anume context, însemna o cifră. Acesta era un quipu. S-a spus că era vorba de un mijloc mnemotehnic bazat pe un sistem zecimal. Dacă ne gîndim mai bine l-am putea asemeni cu un microprocesor, cu o mașină modernă de calcul. În mod normal, statisticile acestei lumi obsedate de matematică aveau nevoie de comentarii. Atunci, spune pe bună dreptate von Hagen, intrau în scenă barzii oficiali, cei ce prelucrau informațiile istorice conform indicațiilor Consiliului guvernamental al imperiului.

Civilizația lumii inca reflectă aceeași disproporție intre grandoarea singeroasă și grija față de perpetuarea, altfel decit prin aritmetică, piatră și arta cizelării, a ideilor sale. Asemeni fenicienilor, prizonieri ai imediatului, ai pragmaticului, ai administrației financiare ei s-au limitat, ca și alte civilizații precolumbiene, în cea mai mare parte la calendare și o astrologie, am spune sacră. Lipsa de libertate a omului în aceste sisteme totalitare, respectul exagerat față de ritualuri și zei, seninătatea cu care le plăcea să vadă singele curgind au întîrziat in mod nepermis de mult desprinderea gîndirii raționale de mit. Faptul că literatura precolumbiană — cărțile toltece (amatl), maya, quipu-urile inca — a fost distrusă de conchistadori, ne impiedică să mergem cu supozițiile mai departe. Ceea ce s-a păstrat reflectă oricum o mare poezie specifică la rindul ei acestor mentalități ce și-au pus in centrul vieții religioase adorarea felinelor, care nu s-au continuat neapărat una pe alta, apărind și dispărind misterios din scenă, străbătind cu lejeritate spații uriașe, care au construit piramide și temple uluitoare iar aspirația supremă le-a fost inglobarea, imperiul.

Mirela Roznoveanu

Cine l-a ucis pe
Barbu Catargiu?

MOTTO

„O scrisoare a cuiva descoperită intr-un fund de saltar poate schimba tot sensul unei probleme politice. Nici pînă acum nu se ştie exact în ce împrejurări a fost omorît Barbu Katargiu, prim ministru sub Cuza Vodă, cînd s-a pus chestiunea împroprietăririi. L-a împuşcat cineva în Dealul Mitropoliei, subt clopotniţa de la intrare, prefectul de poliţie, Nicolae Bibescu, fiind lingă dînsul. De aici tot felul de comentarii. D. Al. Lapedatu a făcut o comunicaţie la Academie, declarind că nu crede că Vodă a fost amestecat în crima politică, dar s-a dat şi această interpretare. Din parte-mi, cred că a fost omorît de o societate de mazzinieni, revoluţionari pentru revoluţie, căreia-i trebuie cite un fapt din acesta, cum, mai tîrziu, a fost omorîtă Elisabeta a Austriei, o femeie sfîntă, de Lucheni, — un lucru absurd. Alţii au învinuit pe liberali, pe I. C. Brătianu, pe Rossetti, care erau atunci roşii, republicani. În acestă nesiguranţă, dacă ar apare o scrisoare, ea ar ajunge pentru a schimba totul".

N. IORGA

Îndreptări noi în concepţia epocii contemporane, 1940

UN DOSAR DESCHIS

O carte care a atins un succes extraordinar în anii 60 a fost **Moartea unui preşedinte.** Istoria se cunoaşte azi în linii mari de toată lumea. Unul dintre cei mai cunoscuţi şi mai inteligenţi preşedinţi ai Statelor Unite, John Kennedy, a fost asasinat în propria sa maşină în timpul unei vizite oficiale în Sudul ţării. John Kennedy primise avertismente îngrijorătoare privitoare la această zonă a Statelor Unite, care nu-l iubea şi care-i dorea public moartea. Fostul preşedinte al S.U.A. şi-a forţat destinul, a intrat în teritoriul ameninţător şi, cu toată paza specială de care se bucură un preşedinte al S.U.A., a fost împuşcat. Marele public, înştiinţat de televiziune, de reviste şi de ziare, a fost induioşat de familia victimei: o soţie tînără înconjurată de copii blonzi care semănau celui decedat. Dar acestui public inimos şi justiţiar nu i s-a oferit nici o revanşă. Ancheta n-a putut stabili nimic, nu s-a putut găsi nici un vinovat, iar atunci cînd a fost găsit un suspect acesta a fost împuşcat şi aşa mai departe.

Cercul vicios al cercetărilor a funcţionat perfect. Au apărut neobosiţii experţi amatori. S-au făcut insistente anchete, mai mult sau mai puţin oficiale. S-au scris nenumărate cărţi asupra condiţiilor în care s-a efectuat crima. S-au adus mereu noi mărturii ori noi detalii. Asasinul lui John Kennedy nu este însă cunoscut. Dosarele par a fi fost alcătuite ca să ascundă o taină şi nu ca s-o aducă în lumină şi să-i afle dezlegarea.

Dosarul asasinării lui John Kennedy rămîne mereu deschis şi va ispiti mereu inteligenţa detectivistică a amatorilor de şarade poliţiste cu substrat politic.

ALT DOSAR DESCHIS

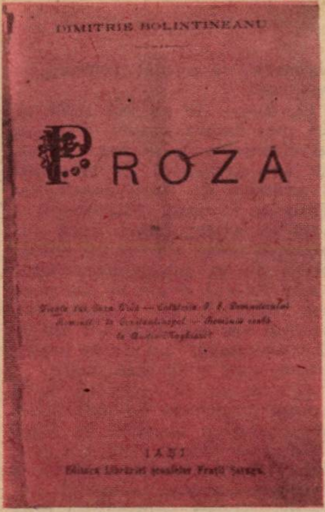
Suprimarea lui Kennedy nu este însă singura ispravă de acest fel. După cum şi eşecul bizar al anchetei ori anchetelor nu este unicul în istoria cazurilor similare. Ne vom referi în cele ce urmează la unul din cele mai faimoase asasinate politice din istoria României, la împuşcarea lui Barbu Catargiu la Bucureşti într-un moment politic tensionat, cînd inflexibilitatea primului ministru părea unora extrem de ameninţătoare.

O MĂRTURIE „ROŞIE"

Prima recapitulare publică a dramei aparţine unui apropiat al domnitorului Cuza Vodă, unuia dintre miniştrii săi cei mai apropiaţi, care i-a închinat şi o carte: **Viaţa lui Cuza Vodă**, din care extragem pasagiile care ne interesează:

„Boierii şi liberalii părură de mai multe ori la putere, dar fiecare pentru puţin timp. Atunci se introduse sistemul de basculă, sistem nefericit care se curmă totdeauna cu paralizarea administraţiei. Domnul voia a-şi crea o partidă a sa, şi-şi alegea rău oamenii, alegea oameni de facţii fără principii, nu de partide. Miniştri liberali primiră de la cameră să se facă îndată unirea şi să roage pe Domn în termin de şase zile a prezenta un proiect de lege rurală. În urma acestui vot de neîncredere, necunoscut încă în analele constituţionale, ministerul liberal se retrage şi boierii îi iau locul. Domnul era supărat pe ministerul Golescu pentru demisie. El voia un conflict între minister şi cameră, care conflict ar fi putut aduce ocazia unui apel către naţie. O lovire de Stat atunci nu se putea face decît cu un minister poporan, căci boierii erau uriţi de ţară din cauza simpatiei lor pentru armatele străine şi pentru starea de umilinţă în care, în domnia lor, aduseră ţara. Schimbînd ministerul şi aducînd la putere pe boieri, Domnul păru că de acum voeşte a merge cu boerii pe o altă cale. Capul opoziţiei din cameră era Barbu Catargiu.

Catargiu era unul din cei dintîi oratori români, rezonamînt hazardos, pornire pătimaşă, concluzii bizare, cugetări totdeauna mici, interesînd partidul, niciodată interesele mari ale patriei. Un minunat talent însă, deşi declamatoriu; mai mult actor decît orator, puţine cugetări mari, toate în raport cu interesele de partidă; imaginaţie fecundă; parolă vie; inspiratoare, înflăcărată; atrăgea as-

cultările ca o muzică; nervos, capricios, niciodată pe tărîmul tuturor. Dacă Catargiu n-ar fi avut altă cauză decît aceea a tuturor (boierilor) ar fi fost idolul nației. Omul de partid ucidea talentul.

Acest ministru nefericit, combătînd neîncetat, după datina tuturor oamenilor noștri căzuți de la putere, abuzurile celor de la putere, ca venind să urmeze tot acele abuzuri, voi să braveze chiar acele instituțiuni care avea aerul de a le apăra. Ministrul pierdu prestigiul ce avea în opoziție. Oratorul dispăru sub ministru. Într-o zi cînd exprimase mai mult simțămintele sale reacționare în chestia serbării de la Filaret, ieși din Cameră, se aruncă în trăsură cu prerfectul poliției, Colonelul N. Bibescu. Abia trăsura iese din poarta mitropoliei și un pistol, tras de o mînă nevăzută, termină zilele acestei glorii a artei oratorice, atunci cap al partidului conservator.

Poporul din București nu manifestă pentru acest om, ceea ce manifestase poporul din Paris pentru Mirabeau. Numai agenții poliției căutau pe asasin prin locurile publice. Mulțime de oameni se arestară, justiția nu descoperi pe ucigători.

Oarecine strigase și arătase către clopotniță, toate privirile se ațintiseră către acest punct. Ucigătorul putu să scape printre deputați.

Opoziția profită de această ucidere, ca să-i atribuie că nu fără știrea tronului era făcută. Bănuiră pe un singur, dar nimeni nu putut să-l acuze formal".

Iată o primă relatare succintă a crimei și cadrului fizic, moral și politic în care a fost comisă. Ea se datorează poetului Bolintineanu, fost ministru sub Cuza. Presupunem că fiecare cititor știe topografia locului crimei, unde edificiile printr-un miracol, într-o eră de prefaceri și dărîmări rapide, au rămas în picioare. Este vorba de Dealul Mitropoliei și de clopotnița de la Mitropolie, aceeași și azi. Sub bolta ei a fost comis asasinatul. În apropierea locului crimei. admiratorii importantului om politic, scos din circulație într-un chip atît de surprinzător și de expeditiv, i-au ridicat un monument operă a sculptorului Raffaello Romanelli.

Revenind la relatarea lui Dimitrie Bolintineanu, poetul, constatăm mai întîi că ea este ostilă lui Barbu Catargiu, din motive învederat politice. Dimitrie Bolintineanu era un pașoptist fervent, un roșu, un liberal și fatalmente un dușman al boierimii. Încriminarea acesteia in scrierile lui în proză se apropie prin direcție și formulare de proza politică de mai tîrziu a lui Eminescu. Dar dincolo de caracterizarea pătimașă pe care o face lui Barbu Catargiu reținem descrierea scurtă a crimei, faptul că a fost întreprinsă de o „mînă nevăzută", că s-a agitat doar poliția, că marele public a fost pasiv și că justiția a fost neputincioasă în acest caz. Un detaliu interesant: cineva pare a fi creat o diversiune îndreptînd atenția către clopotniță și astfel asasinul a scăpat.

„Opoziția" își formulează însă suspiciunile. Acele bănuieli adresate unei singure persoane au în vedere, dacă judecăm bine, pe Cuza Vodă, pe care nimeni însă nu are curajul de a-l acuza formal. Victima i se pare poetului ministru firească datorită impopularității partidului conservator și a boierimii în genere. Ea este pentru D. Bolintineanu o urmare atît de normală a atitudinii antipopulare și antinaționale a acestora, incît nici nu crede necesar să plîngă pe mort. Mai mult decît atît, pe bănuitul Cuza Vodă îl dezvinovățește în trecere cu alt prilej:

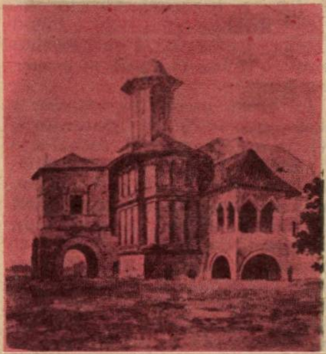
El regreta adesea moartea lui B. Catargiu. Odată la Cotroceni își revărsă gîndurile: „Ucigătorul lui Catargiu nu s-a descoperit, o fi liber. Cuțitul său îmi pare ridicat asupra mea. Pînă nu-l voi descoperi și nu-l voi da legilor, nu voi avea liniște".

Nu știm cînd va fi spus Alexandru Ioan Cuza aceste vorbe lui D. Bolintineanu, dar sigur este că cercetările pentru prinderea criminalului au fost sistate sub Cuza Vodă și reluate, mai tîrziu, în 1872, sub Carol I.

Tot la fel de sigur este că asasinatul s-a produs într-un moment de încordare politică cu totul specială în noul stat român născut din Unirea Moldovei cu Muntenia și pîndit dinafară de numeroase primejdii, la fel de amenințătoare după cum se vede ca și cele dinlăuntru.

UN DISCURS FATAL ?

În seara zilei de 8 iunie 1862, imediat după asasinat se trimite o **Depeșă circulară la toate prefecturile de județe și Subprefecturii de Oltenița și d-lui Director ministerial din Iași, nr. 4487, iunie, 8, seara, 1862 . Astăzi la 6 ore după amiază, d-l Barbu Ca-**

Vechiul sediu al Adunării obștești ● Vedere spre dealul Mitropoliei

targiu, primul ministru, ieşind din Cameră, a fost asasinat prin două lovituri de gloanţe. Asasinul nu s-a descoperit încă. Fiţi cu luare aminte asupra persoanelor ce vor fi sosit în acel judeţ sau reşedinţă, ce vă vor insufla bănuieli. Se bănuieşte că asasinul ar fi un om îmbrăcat nemţeşte, blond, cu barbişon şi ciupit de vărsat şi cu pălărie de paie cu borduri negre. Conform cu originalul. Subscris de directorul Ministerului.

A doua zi după asasinarea lui Barbu Catargiu are loc o **Şedinţă extraordinară** a Camerei care se deschide cu o scrisoare către Adunare citită de Apostol Arsache, însărcinat ad-interim cu Ministerul de Interne şi cu Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Scrisoarea consideră între altele că omorul **„nu are un caracter nici singuratic, nici personal, nici din întîmplare"**, după care însărcinatul cere depline puteri Adunării pentru ancheta care va urma şi, totodată, cere aprobarea Adunării ca doi dintre deputaţi care se aflau printre semnatarii unui memoriu pentru sărbătorirea lui 11 iunie să fie predaţi poliţiei, fapt fără precedent, alături de ceilalţi semnatari.

Scrisoarea citită de însărcinatul ad-interim Apostol Arsache dezvăluie credinţa mai generală printre conservatori că asasinatul nu este opera întîmplătoare a unui ins neamestecat în treburi politice si face o legătură directă între interzicerea de către Barbu Catargiu a sărbătoririi publice a lui 11 iunie şi moartea lui.

În acest punct al expunerii este necesară o paranteză. Hîrtia cu memoriul sărbătoririi este următoarea: **„Domnule Prefect, / Luni, la 11 iunie, aniversarea zilei regenerării României, fiind a se da pe cîmpul libertăţii un banchet poporar comemorativ, vă facem cunoscut aceasta, ca să nu se poată da interpretări rătăcite întrunirii de cetăţeni, ce se vor aduna pentru această serbare naţională. / Binevoiţi, d-le Prefect, a ne răspunde de primirea acestei adrese. Avem onoarea, d-le, a vă saluta. A. I. Arion, N. T. Orăşeanu, Gr. Miculescu, Gr. Heliat, E. Carada, I. Ionescu, D. Petrolian, C. Trandafir".**

Conservatorii nu agreau adunările populare care erau bune conducătoare de idei politice liberale şi erau folosite cu bună ştiinţă de liberali în acest scop. O experienţă recentă demonstrase atît lui B.

Catargiu şi oamenilor lui, cît şi altora, că aceste adunări deviază repede în manifestaţii politice. Şedinţa din ziua fatală, din după amiaza zilei de 8 iunie 1862, a discutat mai ales această cerere a liberalilor. Se dă citire textului şi la observaţiile lui Barbu Catargiu, unul din semnatari, deputatul Anton Arion răspunde că prin această hîrtie semnatarii n-au cerut voie să se ţie adunarea, de vreme ce există o hotărîre ca aceste adunări să fie libere, ci doar au înştiinţat, conform legii, Poliţia de locul şi de ţinta adunării. Principele D. Ghica, invocat de Anton Arion în intervenţia sa, rectifică spusele acestuia privitoare la dreptul liber al întrunirilor politice. Principele Ghica susţine că e nevoie de o aprobare pentru acea sărbătoare. În consecinţă, primul ministru Barbu Catargiu, explică pentru ce nu este de acord cu asemenea serbări şi deoarece a fost ultimul său discurs iar toţi istoricii leagă moartea lui de el, îl reproducem: **„Mă simţ dator a începe mulţumind mai întîi d-lui Ghica că m-a scutit de a mai răspunde la unele puncte, pe care domnia sa le-a demonstrat îndestul de bine. Dovadă că voesc a respecta libertăţile publice este că, pe cît timp nu văzusem hîrtia aceea, eram decis să las poporul a se aduna, a se inveseli, dar îndată ce a venit acea hîrtie, am văzut că chestiunea s-a schimbat cu totul, că trece pe un tărîm politic, că nu mai e vorba de inveselire şi că inveselirea, serbarea, e numai pretext, o aparenţă.**

Ei, d-lor, de ce mă siliţi să mă mai întorc înapoi şi să vă aduc aminte că, în anul trecut, tot sub pretextul lui 11 iunie, o adunare de felul acesta s-a ţinut pe Cîmpul Filaretului şi cum ea a degenerat, cum ministerul acela a avut un vot de blam de la majoritatea adunării. Eu voi, d-lor, să am şi eu un blam de la majoritate, blamul voi mai bine a-l lua de la minoritate, nu de la majoritate, căci aici este naţia.

Dar ni se va zice că va fi numai o serbare de înveselire, o serbare cu buchete de flori. Principele Ghica însă n-a spus cel fel de trandafiri sunt aceea care compuneau asemenea buchete. Ziarul «Românul» ne-a vorbit şi el, de vreo cîteva luni încoace, necontenit, de nişte buchete tot de trandafiri de soiul acesta aduse încoace spre Capitală pentru serbarea de 24 ianuarie. Teamă îmi este să nu fie şi aceste buchete de astăzi tot de felul acelora, teamă, d-lor, nu pentru mine — puteţi fi încredinţaţi despre aceasta — ci pentru libertăţile, pentru viitorul ţării, îndestul de nenorocită pînă acum! Voiţi să vedeţi şi d-voastră florile, trandafirii din acele buchete, cu care se găteau să serbeze ziua de 24 ianuarie? N-aveţi decît să mergeţi la Văcăreşti şi veţi vedea că buchetele se compuneau din topoare, cuţite, suliţe, ciomege şi chiar puşti, şi îndată veţi înţelege ce scopuri nevinovate avea şi acea serbare !

Dar, domnilor, să credem, să sperăm cel puţin că vor înceta de a mai creşte pe pămîntul României asemenea trandafiri, asemenea buchete, al căror parfum este otrava cea mai ucigătoare ce revarsă peste societatea noastră. Pacea, domnilor, pacea şi odihna e scăparea ţării, şi voi preferi moartea mai înainte de a călca sau a lăsa să calce vreuna din instituţiile ţării!"
Acest „voi preferi moartea" a sunat pentru mulţi, după asasinat ca premonitoriu.

Serbarea de la 11 iunie nu se îngăduie, se fixează următoarea şedinţă pentru 11 iunie. La ora şase şedinţa e sfîrşită, Barbu Catargiu iese însoţit de N. Bibescu, se urcă în trăsura acestuia şi este împuşcat sub bolta clopotniţei. Relaţia între gestul asasin şi refuzul întrunirii liberale de la 11 iunie s-a făcut automat, de unde scrisoarea lui Apostol Arsache pe 11 iunie şi discuţiile extrem de interesante ale deputaţilor.

ÎNTÎMPLARE SAU COMPLOT ?

Supoziţiile poliţiste încep chiar în Adunarea deputaţilor cu acea scrisoare a lui Apostol Arsache, care garantează caracterul politic al crimei şi cere doi deputaţi pentru anchetă. Ele continuă în discuţiile care au loc.

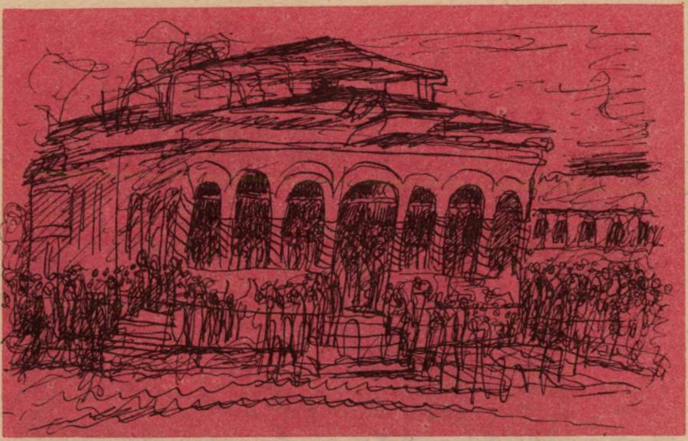
Deputatul Văsescu este împotriva concluziilor trase înainte de vreme. El nu crede că **„trebuie să aruncăm asupra vreunui partid o faptă aşa de mîrşavă. Orice partid nu se va sluji niciodată de un asasin ca să facă să triumfe ideile sale"**. Şi mai important este că el refuză posibilitatea materială de a face vreo legătură **„între discuţia de ieri şi crima făptuită. Interpelarea s-a făcut pe la două ore, discuţiunea s-a prelungit şi votul s-a dat pe la 4 1/2 ore, şi la 5 1/2 Catargiu era mort. Cînd a avut dar timpul material ca să se nască un complot din asemenea discuţiune, ca să se urzească drama aceasta infamă?"**

Un contraargument aduce principele Ghica : **„Interpelarea s-a anunţat, s-a făcut chiar la 12 1/2 ore sau la 1, şi dacă s-a amînat dezvoltarea ei, a fost numai pentru îndeplinirea unor forme de regulament, de a se depune în scris la birou, şi crima s-a comis la 6 ore fără un sfert. Prin urmare bănuiala poliţiei nu este nici de cum exagerată cît pentru timpul material, cînd presupune că a fost tot timpul de a exista o solidaritate între interpelare şi săvîrşirea acelei fapte criminale"**.

Opinia principelui Ghica este că procurorul are datoria să fie cît mai bănuitor şi să nu ţină seamă de condiţia socială şi politică a suspecţilor. Ghica respinge ideea omorului întîmplător, deoarece Barbu Catargiu n-avea inamici personali : **„Oare asasinul dacă avea o patimă personală contra acestui bărbat, nu căuta să-şi aleagă altă ocaziune de a-l omorî ? Cine nu l-a văzut preumblîndu-se singur pe jos sau stînd nopţi întregi la lucru la fereastra camerei sale de jos despre pod ? Nu putea fi răzbunare personală ci după toată probabilitatea a fost un complot, şi asasinul a avut complici ; sînt împrejurări care o dovedesc"**.

În spusele principelui Ghica vorbeşte omul fostei sale îndeletniciri : Poliţia. El atrage atenţia şi asupra lipsei de experienţă : **„nu avem experienţa asupra asemenea fapte, căci din norocire şi pentru fala naţiunii române, în ţara noastră nu am avut încă asemenea exemple"**.

Iată împrejurările care probează pentru exactul principe Ghica existenţa complotului : **„Nu încape îndoială că, îndată ce trăsura a plecat de la scară, a fost un complice pentru a da semnalul şi pe care unii deputaţi l-au văzut mişcînd o batistă cu un chip neobişnuit"**. A doua dovadă : **„Un altul a fost care aşezase o trăsură cu caii spre vale, pentru a obliga trăsura prefectului a trece pe sub gang foarte încet"**. A treia dovadă : **„Asemenea nu este îndoială că acela care, văzîndu-mă că îndată după auzirea detunaţiei, m-am repezit din sala Adunării spre acel loc, m-a întors din poarta Mitropoliei spre a mă distra şi popri de la orice urmărire, strigîndu-mi: «Păziţi în clopotniţă!», nu încape îndoială zic că şi acesta a fost un complice"**.

Principele Dimitrie Ghica, fost prefect al poliţiei Capitalei

Analiza şi judecata lui Ghica dovedesc o minte clară, profesională. El gîndeşte poliţist, dar şi politic, pentru că acordă acestui asasinat rostul unei demonstraţii politice, **„manifestaţie"** politică zice el, de intimidare.

A. E. Florescu incriminează „mazzinismul" ca atitudine şi soluţie politică şi cere întărirea ordinii interne : **„politica lui Mazzini să fie o politică naţională" (a românilor) ?** Mai ştim că mazzinişti erau liberali şi cu deosebire Brătienii. Tot soluţiile mazziniene le înfierează şi celălalt Florescu, generalul : **„Este o bandă de tîlhari, de criminali, de oameni care au jurat a urma o şcoală nenorocită, deşi modernă, care, ca să ajungă la un scop, întrebuinţează orice mijloace de convingere, dacă nu poate reuşi prin aceasta ameninţă ; şi cînd nu găsesc oameni slabi, care să se înspăimînte, atunci merg pînă la infamia de a lovi pe la spate"**.

M. Kogălniceanu ripostează a doua oară : **„asasinaturi, atentate s-a urmat şi în alte ţări, însă nicăieri nu le-a plătit ţara cu libertăţile ei"**, zice el. **„Să nu osîndim, domnilor, veacul nostru, el nu este mai rău decît veacurile trecute"**. Protestînd împotriva unei hotărîri care ameninţă libertăţile ţării, M. Kogălniceanu părăseşte demonstrativ adunarea. Protestul său nu împiedică majoritatea de a-şi da votul în sens invers şi în plus de a hotărî ridicarea unui monument lui Barbu Catargiu.

Şedinţa care a urmat asasinatului a fost furtunoasă şi a contribuit la punerea în evidenţă a unor aspecte importante ale crimei. Nu este vorba numai de aspectul ei politic, pe care conservatorii îl susţin, iar liberalii îl resping, ci şi de

detaliile aduse de principele Ghica importante pentru reconstituirea propriu-zisă.

EXPERTIZA CRIMINALISTICĂ ŞI PRIMUL SUSPECT

Dar discuţiile din Adunarea deputaţilor invinovăţeau un partid, iar crima fusese comisă de o persoană concretă, cel mult de un grup restrins de conjuraţi, care nu puteau fi identificaţi, după unii, doar după culoarea politică. Cercetările cuvenite au constatat prin procurorul de pe lingă fosta Curte criminală decesul, condiţiile omorului şi ne-au lăsat un proces verbal in chiar seara crimei. A doua zi o comisie de medici compusă din d-rii Felix, Iorganda şi Sarrhos a încheiat un act medical care spunea că moartea lui Barbu Catargiu a fost provocată de descărcarea unei arme de foc, care l-a lovit in ceafă de la distanţa de circa 1 m. Pistolul găsit la locul atentatului a fost considerat a fi arma crimei.

În momentul în care se făcea această expertiză medicală criminalistica nu ajunsese a stăpîni ştiinţa identificării crimelor după armele de foc folosite. Despre dezvoltarea criminalisticii pe aceste baze se poate vorbi abia după 1870 încolo. Din acest punct de vedere identificarea armei crimei este cu totul relativă. Dar lucrul este fără importanţă, de vreme ce metodele moderne nu erau cunoscute şi nu puteau produce nici o îngrijorare criminalului sau criminalilor, care şi-au permis să părăsească arma la locul crimei. Pistolul găsit sub bolta clopotniţei a fost una din piesele cele mai solicitate ale anchetei, deoarece cu ajutorul lui se nădăjduia în rezolvarea cazului.

Un prim progres al cercetării pare să fie depeşa confidenţială primită de Ministerul de Interne din Ialomiţa, Oraşul Ştirbei (azi Călăraşi), datată 12 iunie 1862, la 4 zile de la crimă : **„Domnule ministru, Cu signalmentile asasinului dlui Barbu Catargiu, cuprinse in ordinul domniei voastre nr. —, asemănindu-se oarecum acele ale individului Dumitru Dunca, supus C.C., venit in oraşul Ştirbei cu biletul Poliţiei Capitalei nr. 33, de unde s-a inapoiat in Bucureşti pe la 5 mai, cu viza Poliţiei oraşului Ştirbei nr. 12, şi pentru că din informaţii ce am luat, acel individ ar fi peste măsură ezaltat in ideile sale politice, bănueşc că poate el să fie făptuitorul. Mă grăbesc dar a supune cu respect cele de mai sus la cunoştinţa domniei voastre spre a lua dispoziţiile ce veţi bine chibzui".** Etc.

În posesia unui portret robot minimal poliţia arestează un prim suspect. Am reprodus scrisoarea pentru că Dumitru Dunca va mai apare în istoria acestui caz.

După cum vedem lista de bănuiţi creşte : mai intii intregul partid liberal ca autor moral, apoi alt autor moral Cuza-Vodă ; suspect a fost considerat şi companionul din trăsură, colonelul N. Bibescu ; in sfirşit să notăm pe Dumitru Dunca, propus de poliţia oraşului Ştirbei ca suspect de uciderea lui Barbu Catargiu.

MOARA BĂNUIELILOR

Mersul dosarului este lent. O hirtie oficială din 27 iunie 1866 trimisă de procurorul de la Curtea de Apel către Ministerul de Justiţie face un bilanţ nu prea încurajator. Se constată mai intii crima, apoi cauza ei, se identifică arma crimei, cu mijloace care nu ni se specifică. Criminalistica armelor de foc era la începuturi şi ar fi fost foarte interesant ca precizarea să se facă.

Printre primii anchetaţi, care devin utili cercetărilor, se află Anton Hofman, fabricant de arme, probabil supus străin, care confruntat cu probabila armă a crimei recunoaşte un pistol care i-a fost adus cu cîteva zile mai inainte la reparat : 3—4 zile. Aceleaşi relaţii dau şi calfele sale, Iosef şi Anton, după nume tot străini, austrieci după toate probabilităţile. Hofman declară că pus in faţa celui care i-a adus revolverul l-ar cunoaşte. Procesul verbal din 27 iunie nu precizează dacă au avut loc confruntări cu diverşi bănuiţi dintre care armurierul să aleagă pe fostul său client.

Între actele cercetării se mai află şi o declaraţie a unui Scarlat Pală din care reiese că în luna mai, a văzut intr-o tutungerie unde a intrat să-şi cumpere ceva, cea de sub hotelul Patria ţinută de Niculae Caludescu pe fratele acestuia, pe un George, frate cu Mihai Bogasieru, pe un popa Grigore, pe Eugeniu Carada, pe un sergent, şi încă două persoane necunoscute, vorbind despre Cuza şi Catargiu. Chestiunea la ordinea zilei era adversitatea politică de tip antagonic dintre domnitor şi primul lui ministru şi de posibilul ei deznodămint. Persoanele înfăţişate de Pală sint probabil cunoscute de vreme ce numele li se dă in chip familiar. Cit despre Eugeniu Carada, acesta este liberal convins, şi direcţia acestei declaraţii îndreaptă bănuielile spre ograda liberalilor.

Trecind prin aceeaşi dugheană la două zile după atentat, Pală aude de la George Ion, fratele Bogasierului, o descriere a crimei in următorii termeni : **„Ce lovitură bună : i-a pus pistolul in cap şi, după**

ce a tras, deodată s-a ameţit şi, învîrtindu-se în loc, a luat drumul, coborîndu-se pe unde este malul surpat şi nişte duzi". Evident, George Ion este admiratorul loviturii perfecte, al crimei perfecte. Bănuiala cade imediat pe el şi cu toate aceste numele lui nu va mai intra în dosarele cercetării.

Au mai fost de faţă la locul crimei şi doi băieţi, doi copii, care pretind a-l fi văzut pe asasin fugind şi care l-au şi descris. Este sigur că de la aceşti martori oculari sînt luate semnalmentele după care a fost arestat Dunca în oraşul Ştirbei.

Alt martor, un servitor la Mitropolie, Damaschin Ieromonahul, spune că un Nicolae Iorgu Dan, din Ploieşti, ar fi zis în Curtea Mitropoliei care era loc de trecere, foarte frecventat, **„Să dea dumnezeu noroc la ceea ce se va întîmpla astăzi"**. Mărturia este colecţionată pentru că îndreaptă cercetările către ideea complotului, a unei mai întinse ştiri de plănuirea crimei. Nu ştim nimic despre anchetarea posibilă a lui Nicolae Iorgu Dan din Ploieşti, aşa cum s-ar fi cuvenit.

UN PROCUROR PREA CURIOS

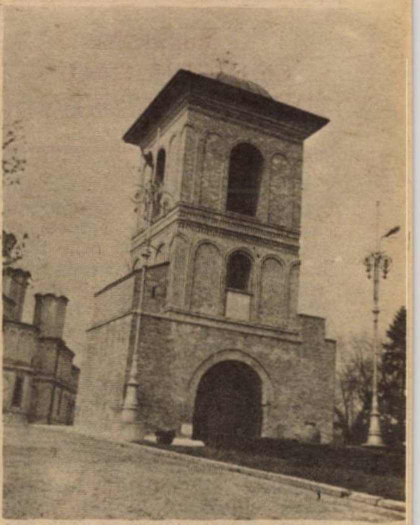
Urmează în această hîrtie oficială un episod interesant pe care-l reproducem : **„Domnul Deşliu, procurorul de atunci, din 1862, a dispus în cele după urmă a se chema domnul Bibescu, atunci prefect, dar depoziţiunea aceasta a rămas neefectuată, din cauza destituirii sale. Iar domnul Şoimescu care l-a succedat, n-a urmat investigaţiunilor începute".**

Hîrtia din care cităm este din 1866 cînd s-au reluat cercetările de procurorul E. Cantilli, care face o sinteză din vechile acte ale anchetei în vederea prinderii unui fir. Dar ceea ce este mai important este că ancheta din 1862 s-a întrerupt brusc, iar procurorul Deşliu care ţinea să-şi facă datoria a fost destituit. Cuza care după Bolintineanu dorea clarificarea problemei n-a intervenit.

Legătura dintre chemarea la anchetă a lui N. Bibescu şi destituirea procurorului Deşliu se impune. N. Bibescu era şeful poliţiei Capitalei şi fusese alături de Barbu Catargiu în momentul asasinatului. Era firesc să fie suspectat, să fie chemat şi el în faţa procurorului, dar cînd ancheta a ajuns în acest punct ea a murit fără ca să ştim de ce s-a petrecut întreruperea, de ce a fost destituit Deşliu, de ce Şoimescu n-a mai întreprins nimic în cazul acesta. Inactivitatea lui Şoimescu este neîndoielnic în contradicţie cu declaraţia pe care Cuza i-a făcut-o lui Bolintineanu privitor la dorinţa lui de a se găsi criminalul care l-a suprimat pe Barbu Catargiu.

PREFECTURA DE POLIŢIE SABOTEAZĂ CERCETĂRILE

Alte două acte din iunie şi august 1862 pentru a ne întoarce în anul şi la timpul crimei scot la iveală relaţii ciudate între Justiţie şi Poliţie în acest caz. Cel care semnalează situaţia neobişnuită este procurorul G. Sachelarie, care însărcinat cu confruntarea unui martor cu bănuiţii este împiedicat s-o facă de organele de poliţie. I se cere de trei ori verbal, printr-un jandarm trimis, directorului Prefecturii Bucureşti să aducă pe bănuiţi pentru a fi confruntaţi cu un martor, un preot din provincie. Chemarea deşi repetată n-a dat nici un rezultat. Preotul în criză de timp a cerut urgentarea operaţiei, drept care procurorul G. Sachelarie s-a deplasat la arestul Prefecturii însoţit de preotul martor. La intrare **„mai mulţi jandarmi cu săbiile scoase îmi popriră intrarea, zicîndu-mi că nu e liberă"**, declară procurorul. Nici chiar în urma legitimării, accesul nu este permis. Jandarmii declară că directorul le-a interzis să dea drumul oricui fără acordul său. Intors la sediul Curţii criminale, procurorul Curţii cheamă pe directorul Prefecturii faţă-n faţă cu procurorul Sachelarie. Directorul Prefecturii dă un răspuns stupefiant : **„Nu-l cunosc de procuror, nu l-am lăsat şi nici îl voi lăsa vreodată ca să intre în arest".** Explicaţiile sînt aproape inutile. Poliţia calcă legea şi nu-i pasă de Ministerul Justiţiei. Cercetările sînt sabotate făţiş de Poliţia Capitalei. Preotul adus ca martor pentru o posibilă identificare se întoarce acasă fără a fi reuşit să fie util anchetei. În aceste condiţii este greu ca prinderea asasinului să fie posibilă. Dosarul nu cuprinde ştirea vreunei sancţiuni a directorului Prefecturii. În schimb atunci cînd este chemat la anchetă N. Bibescu, procurorul I. Deşliu este destituit. În ambele cazuri funcţionau interese cu totul opuse clarificării afacerii criminale în examen. Nu este deci de mirare că N. Bibescu a fost trecut printre suspecţii de această crimă şi că numele lui va reveni de mai multe ori sub pana tuturor celor ce vor încerca o reconstituire obiectivă a împrejurărilor asasinatului şi a desemnării unui vinovat posibil.

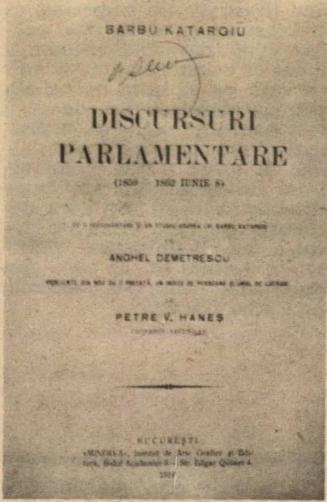

O VERSIUNE CONSERVATOARE : VINOVAŢI SINT LIBERALII

O primă sinteză asupra lui Barbu Catargiu îmbrăţişînd cariera lui politică, oratoria, şi inevitabil asasinarea lui, face la 1886 Anghel Demetriescu. Anghel Demetriescu, care a fost unul din puţinii analişti ai oratoriei parlamentare româneşti insistînd asupra valorilor ei ideatice şi retorice, a tipărit în 1866 un volum de **Discursuri parlamentare** ale lui Barbu Catargiu prevăzîndu-le cu o prefaţă foarte întinsă care este de fapt o monografie închinată fostului prim ministru al lui Vodă Cuza. Acest volum a fost reprodus cu neînsemnate eliminări în ediţia din 1914, de către Petre V. Haneş care-i aplică în deschidere o scurtă introducere proprie.

Anghel Demetriescu s-a ilustrat ca un om de cultură cu idei şi opţiuni politice conservatoare. A-l găsi în fruntea unui volum de discursuri conservatoare este foarte firesc. Editorul lui Barbu Catargiu avea o înaltă preţuire pentru calităţile acestuia. In materie de oratorie îl considera singurul adversar demn de Kogălniceanu, singurul orator de care marelui Kogălniceanu îi era teamă. Nu este de mirare că în portretul pe care-l face lui Catargiu, un portret în acţiune, el va fi de partea ideilor conservatoare şi că va trata pe liberali de pe poziţii adverse. În chestiunea morţii lui Catargiu, Anghel Demetriescu vorbeşte despre un **Complot împotriva lui Barbu Catargiu**, intitulindu-şi astfel un subcapitol care pregăteşte episodul morţii primului ministru de la 1862.

Înainte de A. D. Xenopol care va intra şi el pe terenul acestei chestiuni în monografia închinată lui **Cuza Vodă**, Anghel Demetriescu face, obligat de împrejurări, istoria politică a momentului. Chestiunea rurală avea atunci un caracter cu totul delicat. **„Ţara întreagă,** ni se spune, **era împărţită în două tabere : de o parte M. Kogălniceanu cu ai săi, de cealaltă B. Catargiu cu conservatorii, care voiau să desfacă pe ţăran şi pe proprietar de obligaţiile reciproce ce le impunea regulamentul organic. Tensiunea spiritelor era mai mare ca oricînd".**

BARBU KATARGIU

DISCURSURI PARLAMENTARE

(1859 – 1862 IUNIE 8)

ANGHEL DEMETRESCU

PETRE V. HANEŞ

BUCUREŞTI

Agitatorii de meserie sînt disperaţi de venirea la putere ca prim ministru a lui Barbu Catargiu. Compromiterea boierimii şi a intereselor ei devine pentru liberali o chestiune de viaţă şi de moarte. **„Agenţi secreţi străbăteau satele,** ne spune prefaţatorul, **şi îndemnau pe locuitori la manifestaţii ostile contra noului minister".** O asemenea agitaţie reuşeşte pentru 24 ianuarie 1862 cînd ţăranii sub conducerea lui M. Mălăieru, pătrund în masă în Capitală, huiduie pe miniştrii care merg la Mitropolie, salută entuziast pe domn şi ovaţionează pe liberali. Anghel Demetriescu vorbeşte de o creştere a pasiunilor politice şi a tensiunii raporturilor politice.

Fumul nu se iscă din senin. Bătălia de interese economice şi politice era foarte mare între conservatori şi liberali. Ieşiţi pentru moment din orbita puterii, liberalii apelează la instigarea maselor, specialitatea lor, şi pun la cale în chip ocult, ne zice prefaţatorul discursurilor, diverse combinaţii de culise.

„Se zice că o mulţime de arme stau adunate în pivniţele pasajului şi că o conjuraţie întinsă se formase contra celor mai influenţi din membrii partidului conservator. Deosebite versiuni circulă şi astăzi asupra compoziţiei acestui complot, din ai cărui membri nu putem numi deocamdată pe niciunul, din cauză că mai toţi sunt încă în viaţă şi instrucţia procesului a fost curmată tocmai pe cînd procurorul însărcinat cu această afacere începuse a pune mîna pe citeva din firele complotului. Domnul însuşi era informat prin Liebrecht de cele ce se auziau în intuneric contra vieţii lui B. Catargiu şi a boierilor ; dar fără a se amesteca direct în această conjuraţiune, el lăsă lucrurile să meargă către deznodămîntul lor fatal".

Dacă D. Bolintineanu, un „roşu", scria că moartea lui Catargiu n-a avut nici un ecou, Anghel Demetriescu, un adept al conservatorilor, scrie că **„ştirea morţii lui Catargiu a produs o consternaţie generală. Principele însuşi, cu toată cunoştinţa vagă ce avea de cele ce se fomentau la întuneric contra vieţii Primului Ministru, păru terifiat de această noutate înfricoşată. El veni la casa marelui bărbat de stat pentru a vărsa lacrimi peste acest cadavru, cald încă, şi a lua parte la doliul familiei".**

Anghel Demetriescu acordă foarte multă atenţie **„instruirii asasinării"** adică anchetei oficiale şi mai ales întreruperii cercetărilor. Din cele scrise de el rezultă că instruirea s-a întrerupt atunci cînd în faţa procurorului fuseseră chemaţi Brătianu şi Rosetti şi că ultimul a şantajat pe domn cu dezvăluirea numelui adevăratului ucigaş, drept care domnul a demis pe procurorul Deşliu.

O VICTIMĂ AVERTIZATĂ

Intr-adevăr procurorul a fost destituit, dar nu pentru chemarea celor doi oameni politici în anchetă, ci pentru chemarea prefectului poliţiei N. Bibescu, procedură de chemare de altfel firească.

Catargiu, ne spune Anghel Demetriescu, **nu era în necunoştinţă de cele ce se plănuiau contra zilelor lui, dar el nu credea pe adversarii săi politici aşa de perverşi, incit să alerge la asasinat, pentru ca să scape de dinsul. Luni 4 iunie, el se culcase, rugase pe doamna Catargiu să nu-l deştepte pînă nu va veni ora plecării la Cameră. Atunci Barbu Slătineanu, unul din amicii lui, care aflase intr-un mod foarte vag de la soţia unuia din conspiratori despre întocmirea complotului, veni să-i comunice ce ştia în această privinţă şi să-l facă atent asupra primejdiei ce-l ameninţa. Dar B. Catargiu răspunse cu nestrămutata sa încredere în lealitatea poporului român : „Nu există român, zise el, care să fie capabil a ucide un român". A doua zi, Nicolae Bibescu, prefectul poliţiei, veni la dînsul**

acasă, spre a-l duce cu sine la Cameră. D-na Catargiu îngrijorată peste măsură de cele ce auzise că se urzesc contra vieții soțului său, zise prefectului : „Mai lăsați-l în pace cu politica, căci se pregătește o nenorocire“. — „Nu te teme, Vorniceasco, îi răspunse N. Bibescu, de vreme ce Coconu Barbu este cu mine“. Miercuri la 6 iunie, d-na Catargiu plecă la Maia spre a pregăti toate pentru primirea deputaților din Moldova, căci peste două sau trei zile Camera trebuia să se închiză și drumul către Moldova ducea pe la Maia.

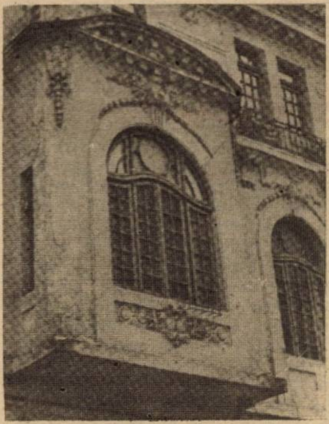
COINCIDENȚE MISTERIOASE ?

Trecem peste considerațiile lui Anghel Demetriescu privitoare la propunerea liberalilor de a sărbători 11 iunie și de respingerea ei în cameră. Prefatatorul citează și el ultimele fraze ale lui Barbu Catargiu în care există cuvintele fatidice **„voi preferi moartea“.**

Iată relatarea crimei după Anghel Demetriescu, care are in tot ceea ce scrie despre familia Catargiu surse bune.

„Pe la 5 ore și jumătate, el ieșia din Cameră. Printr-o coincidență misterioasă, cupeul său plecase. C. Cantacuzino îi oferi trăsura sa, cînd N. Bibescu îl invită să vie cu dînsul. Se suiră amîndoi în trăsura prefectului de poliție. Dar pe cînd trăsura intra pe sub turnul ce formează intrarea in curtea Mitropoliei, o detunătură de pistol se auzi. Principele Dimitrie Ghica tresărind strigă : «În Catargiu a tras». Plagino, care se cobora pe calea ce duce afară din curtea Mitropoliei, înțelegînd că o mînă ucigașă a tras asupra primului ministru, se intoarse înapoi, sări în trăsură spre a vedea ce s-a întîmplat. B. Catargiu păstra încă poza sa obișnuită în fundul trăsurii ținînd capul aplecat spre piept. Plagino, care-i știa atitudinele, credea că primul ministru, dezgustat de cele ce se petrecuseră în Cameră, se cufundase într-o posomorîre mută, și de aceea se apropie de dînsul cu vorbele : «Ești amărît, cocoane Barbule ?». Dar în acest minut, picioarele lui Catargiu alunecară, capul căzu în dezordine și sîngele, de care era acoperit tot spatele său dete pe față cruda realitate. Lovitura fusese dată pe dinapoi în osul craniului, aproape de împreunarea sa cu gîtul și glonțul, întîmpinînd acest obstacol, alunecase de-a lungul coloanei vertebrale, pe care o rupsese, așa că moartea a fost instantanee. Ucigașul trăsese așa de aproape, încît părul capului era pîrlit. Grigore Filipescu văzuse că cineva dăduse cu o basma semnalul pornirii lui B. Catargiu, și poate că atunci n-ar fi fost cu neputință de a se descoperi criminalul ; dar lipsa de dibăcie a poliției înlesni evaziunea lui. Bibescu dete ordin să se închiză ușile Adunării și să nu se permită nimănui să iasă ; însă deputații, după cîteva minute de așteptare inutilă, își făcură drum cu sila și se precipitară spre cadavrul Primului Ministru. Nicolae Bibescu părăsi între acestea dealul Mitropoliei și alergă la Palat să comunice domnului înfiorătoarea tragedie. Cea dintîi mișcare a lui Cuza fuse de a întreba dacă asasinul s-a prins ; și la răspunsul negativ al prefectului de poliție, el nu-și putu stăpîni indignarea, care izbucni în cuvinte insultătoare la adresa celor ce nu știuseră să-și facă datoria“.

Ceea ce amplifică dimensiunea atentatului este că el s-a comis în prezența Prefectului de Poliție și că poliția n-a reacționat cu promptitudine în fața situației.

PREZENȚA ȘI ACȚIUNILE PREFECTULUI DE POLIȚIE

Sint mai multe aspecte care ar merita reținute din expunerea retrospectivă destul de completă a lui Anghel Demetriescu. Mai întîi că zvonurile despre viitorul atentat ajunseseră și la urechile familiei și că ele erau știute și de soția lui Catargiu și de Barbu Catargiu. Apoi că N. Bibescu era unul din apropiați, care-l lua cu trăsura de acasă... N. Bibescu se oferă ca garant al vieții lui Barbu Catargiu în fața soției. Am văzut însă că prezența lui Bibescu n-a putut înlătura atentatul și reușita lui. În plus, trebuie consemnat detaliul cu plecarea cupeului personal al primului ministru, ca și faptul că C. Cantacuzino îi oferă trăsura sa, dar intervine N. Bibescu și-l ia în propria trăsură. Că atentatul plutea în aer și că mulți erau pregătiți pentru el ne-o arată cîteva din reacțiile imediate. Cea mai semnificativă și promptă este a principelui Ghica, care se dovedește a avea inițiativă. Dacă-l judecăm și din intervenția de pe 9 iunie, pe care am citat-o, putem trage concluzia că acest principe Ghica ar fi fost un anchetator mai nimerit și mai eficient în cazul asasinării lui Catargiu. Dar acest rol revenea atunci altuia.

Cum reacționează Bibescu ? Dă ordin să se închidă ușile Adunării, nu știm să mai fi dat alte ordine, și se precipită la palat spre a raporta lui Cuza Vodă evenimentul.

Inițiativele lui dovedesc ori lipsă de inspirație ori lipsă de reflexe profesionale, polițiste. Asasinul în această situație scapă. Principele Ghica susține că avea complici pregătiți să deruteze pe următori prin informații false din multime. Ar fi o explicație în cazul propriei încercări de a-l urmări, dar nu și pentru oamenii poliției. Fapt este că deputații ies din clădire și se apropie să contemple cadavrul primului ministru căzut în trăsura prefectului de poliție, ca o confirmare a zvonurilor amenințătoare care s-au vehiculat.

UN SUSPECT : N. BIBESCU

Deducțiile principelui Ghica sint demne de atenție. Asasinul știa drumul pe sub clopotniță al trăsurilor care plecau. Acesta fusese locul stabilit pentru sinistra ispravă. Cineva a dat semnalul cu o basma cind victima a părăsit clădirea. Pe o cale, neclarificată de anchetă, a dispărut cupeul primului ministru. Cupeul fiind o trăsură închisă șansele atentatorului ar fi fost mai mici.

În sfîrșit, după ce victima se urcă în trăsura prefectului poliției o altă trăsură barează deliberat drumul în fața clopotniței prin deplasare înceată pentru a ușura lovitura. Punerea la cale era vizibilă și necesita mai mulți oameni. Este de mirare de ce n-a fost anchetat vizitiul cupeului asupra motivului absenței lui din fața Camerei, după cum și vizitiul trăsurii de baraj din fața clopotniței. La acestea se mai adaugă, după principele Ghica, și diversiunea îndrumărilor false din mulțime. Cu mai multă operativitate și bunăvoință s-ar fi putut obține mai mult decît închiderea acestui dosar.

Care a fost rolul lui N. Bibescu în această chestiune ? Rolul său vizibil l-am văzut. Nu știm dacă a avut și un alt rol, invizibil în chestiunea asasinatului. Dar el a fost bănuit de omorirea lui Catargiu de mulțimea care l-a văzut plecînd în propria trăsură cu victima. S-a ținut mai ales minte felul cum Bibescu a îmbrățișat pe după umeri cu dreapta pe Barbu Catargiu. Se știe că lovitura de plumb l-a lovit în ceafă și că pistolul a fost lepădat sub clopotniță. La apariția primilor martori, N. Bibescu ar fi spus că asasinul s-a cățărat pe scara trăsurii, a tras și apoi fugit prin viile Mitropoliei din vale. Dar sub bolta clopotniței se vedea aproape totul și martorii pretind că n-au văzut pe nimeni urcîndu-se pe scara trăsurii și apoi fugind prin vii. În consecință acești martori l-au bănuit chiar pe N. Bibescu. Toată viața fostul prefect de poliție n-a putut scăpa de această bănuială și nici de porecla pe care oamenii simpli i-au aplicat-o atunci : Bibescu-pistol.

Alți martori pretind că N. Bibescu ar fi strigat în chiar clipa focului de armă „s-a tras din clopotniță.

Datele se contrazic și cazul lui N. Bibescu nu este dintre cele mai limpezi. Ceea ce agravează aceste date de ordin criminalistic este și faptul că în urma chemării lui la parchet pentru cercetări, procurorul Deșliu care făcuse chemarea este demis și ancheta este practic întreruptă. Logica ne spune că aici era un fir și că Domnul, legat de Bibescu, a intervenit întrerupînd o anchetă inconvenabilă. Dar misterul rămîne destul de etanș și după ce formulăm aceste supoziții. În 1872, la reluarea cercetărilor după ce trecuseră zece ani, N. Bibescu n-a mai putut evita ancheta și a declarat următoarele : Barbu Catargiu l-a rugat, să-l ia în trăsură, ceea ce prefectul de poliție a și făcut, după care a luat-o la vale, pe alee pentru a-l duce pe primul ministru acasă. În momentul în care trăsura a intrat sub clopotniță s-au auzit două focuri de armă : un glonț a lovit pe Catargiu în cap, iar cel de al doilea a șuierat pe la urechea lui N. Bibescu care a strigat : „s-a tras de sub poartă" încercînd să oprească trăsura. Dar caii se speriaseră de împușcături și au luat-o la vale fiind opriți abia după o sută de pași. Prefectul s-a dat jos, l-a rugat pe Plagino, sosit primul la trăsură, să se ocupe de Barbu Catargiu și să-l ducă acasă, iar el s-a întors și a închis cu mai mulți sergenți poarta Mitropoliei. A trimis după un detașament de jandarmi și pompieri și s-a prezentat după aceea Domnului pentru a-i raporta cele petrecute. Față de Anghel Demetriescu există cîteva diferențe : mai întîi că Barbu Catargiu nu l-a rugat pe N. Bibescu să fie luat, devreme ce era cît pe aci să se urce în trăsura lui C. Cantacuzino. Apoi că ar fi strigat că s-a tras de sus. Trei : n-a plecat fără a întreprinde nimic, așa cum reiese din recapitularea lui Anghel Demetriescu.

Venită atît de tîrziu această depoziție nu mai poate influența anumite opinii și optici stratificate. Ea nu este revelatoare, ceea ce ar fi impus-o. Și dacă faptele din ea sînt atît de banale, atunci de ce n-a răspuns N. Bibescu la apelul fostului procuror I. Deșliu, care a fost destituit după ce l-a invitat la instruirea cazului ?

Tot Anghel Demetriescu aduce în discuție numele unui oarecare Bogati implicat în tenebroasa afacere Barbu Catargiu, dar îl disculpă cu ușurință pe motiv că pe vremea atentatului izbutit acesta fusese văzut în Cișmigiu.

„Pînă astăzi, eran 24 de ani de la moartea lui Catargiu, **taina cea mai ascunsă se păstrează asupra acestui omor infam".**

Anghel Demetriescu crede că există știutori ai adevărului și se referă la o replică a lui Brătianu către Kogălniceanu, cum că asasinul este cunoscut și că nu este român. Adevărul rămîne, după prefatatorul **Discursurilor parlamentare** ale lui Barbu Catargiu, la discreția dezvăluirilor memorialistice sau de arhivă. **„Istoria nu va ajunge a cunoaște cu siguranță amănuntele complotului și numele asasinului precum și ale complicilor lui, decît atunci cînd unul din cei inițiați își va publica memoriile sale, dacă va fi avînd. Poate că și din acest punct de vedere trebuie să regretăm arhiva intimă a lui C.A. Rosetti dispărută într-un mod așa de misterios în incendiul din noaptea de 26 ianuarie 1884".**

Sinteza lui Anghel Demetriescu cu unele lacune, chiar erori, și cu unele partipriuri este prima încercare demnă de atenție în legătură cu persoana lui Barbu Catargiu și cu asasinarea lui. Nimic nu e întîmplător în retorica acestei restituiri. Frazele chiar blînde ascund o viziune precisă asupra raporturilor și persoanelor. Anghel Demetriescu înfățișează extrem de atent rolul lui Nicolae Bibescu în eveni-

mente. Îl disculpă pe Cuza și pe Bogati. Bănuie alți complici și nădăjduiește în revelații documentare ulterioare. Pentru el nu este nici o îndoială că omorul este isprava unui complot liberal și că el s-a făcut de mai multe capete și mai multe mîini. Interesele politice, zice el, țin ascuns adevărul.

O CRIMĂ NEMAIAUZITĂ ?

Tot Anghel Demetriescu este cel care consideră că **„Moartea lui Barbu Catargiu era o faptă fără exemplu pînă acum în istoria omenirii“.** Ideea o formulează înaintea lui, chiar a doua zi după asasinat în ședința din 9 iunie, Manolaki Kostaki : **„Faptul de alaltăieri, domnilor, are o însemnătate politică, și e mai mult decît o crimă : este o crimă nemaiauzită, fără exemplu“.** Burghezia care lichidase duelul prin lege înlocuind-l cu duelul oral, cu duelul parlamentar, se vedea întoarsă împotriva convenienților general acceptate la duelul cu gloanțe.

Este într-adevăr crima de la Mitropolie nemaiauzită, fără precedent în analele omenirii ?

La un examen prim, lucrurile stau astfel. Celebra suprimare a președintelui S.U.A. Abraham Lincoln tot cu ajutorul unui pistol a avut loc cu circa trei ani mai tîrziu. Barbu Catargiu a fost omorît din motive politice în Dealul Mitropoliei din București la 8 iunie 1862, iar Abraham Lincoln a fost împușcat la Ford's Theatre de un fanatic al secesiunii, actorul John Wilkes Booth, la 14 aprilie 1865.

Interesant este că dacă în America era suprimat un președinte progresist în numele unor credințe retrograde la București cu circa 3 ani mai înainte situație se prezintă invers : un președinte conservator este suprimat în numele unor credințe liberale. Arma omorului a fost tot pistolul și condițiile crimei au fost facilitate de faptul că victima era cu totul expusă, ceea ce este identic în cele două asasinate. Cel bucureștean are însă o complexitate de factori și de necunoscute care trimite păstrînd proporțiile firești de o parte și de alta de asasinarea lui John Kennedy într-un vehicul pe un traseu dinainte stabilit...

I. D. VALENTINEANU

DIN MEMORIILE MELE

(CAETUL AL 8-lea)

ADEVERUL ASUPRA UCIDERII

BARBU CATARGIU

ISTORIA POLITICA CONTIMPORANA

Cine e asasinul lui Barbu Catargiu ?

Ineditul acestei crime cu resort politic avea de ce să îngrozească pe contemporani. Bucureștii trăiau, se pare, la 8 iunie 1862 o premieră absolută.

UNDE NI SE ARATĂ „ASASINUL ADEVĂRAT"

Ancheta se întrerupe în 1862, se reia în 1866 și după aceea în 1872. Dar ea nu procură nici un vinovat sigur nici în 1866, nici în 1872. Practic se adaugă detalii noi la o serie de concluzii vechi.

Implicațiile politice ale acestui atentat n-au lăsat mînă liberă nici unuia dintre cei care au anchetat cazul morții lui Barbu Catargiu, deși misterul asasinatului a preocupat pe mulți.

În 1896, unul din gazetarii liberali ai vremii, destul de cunoscut, G. Valentineanu, publică al 8-lea caiet **Din memoriile mele**, intitulat nici mai mult nici mai puțin decît

Adevărul asupra uciderii lui Barbu Catargiu,

Istorie politică contimporană,

Cine este asasinul lui Barbu Catargiu ?

Causa nedescoperirii ucigașului în timp de 34 de ani,

București,

Tipografia Eduard Veigand, 1896.

Acest al optulea caiet memorialistic are 24 de pagini și declară **în numele adevărului și dreptății** a face o revelație importantă, a dezvălui un adevăr ascuns și a sfărîma o legendă după care bănuiala de asasinat planează asupra unui întreg partid și a **„două din familiile cele mai onorabile : Cuza Vodă și Bibescu, care, de aproape patru decenii zac sub greutatea teribilă a unui asasinat politic“.**

Valentineanu acuză justiția că lasă crima să lîncezească în dosarele parchetului și în misterele necunoscutului, cu intenția deci de a lăsa bănuiala să planeze asupra lui Cuza și Bibescu.

„Revelația“ lui Valentineanu are două părți : 1. **Doi indivizi misterioși,** de 7 pagini, și 2. **Pistolul cu cremene,** de tot atîtea pagini.

Pentru că stilul epocii își are pentru noi deliciile lui să lăsăm pe Valentineanu să vorbească singur :

Pe la anul 1862 se vedea prin București doi indivizi inseparabili ca doi frați gemeni, români de peste Carpați, unul anume Iulian Grozescu în etate ca de vro 30 de ani înalt, bine făcut și poet talentat. Celalt, numit Iosif Dunca cam de aceeași vîrstă, scurt, uscățiv, nervos, cu ochi fulgerători, dar a cărui profesiune nu o cunoaștem. Ambii se impuneau atențiunii publice prin limbajul lor patriotic și fanatismul național ce-i înflăcăra, și care-i făcuse să emigreze la noi din cauza persecuțiunilor ce înduraseră dincolo de Carpați din partea ungurilor (...)

Iosif Dunca și Iulian Grozescu îmi fuseseră prezentați, într-o zi, la biroul ziarului meu „Reforma“ din Pasagiul român, No. 8 și 9, de către ilustrul repauzat, publicist istoric și fost ministru al justiției sub Vodă Cuza, Papiu Ilarian, autorul Daciei inferioare și superioare (...)

PAPIU ILARIAN

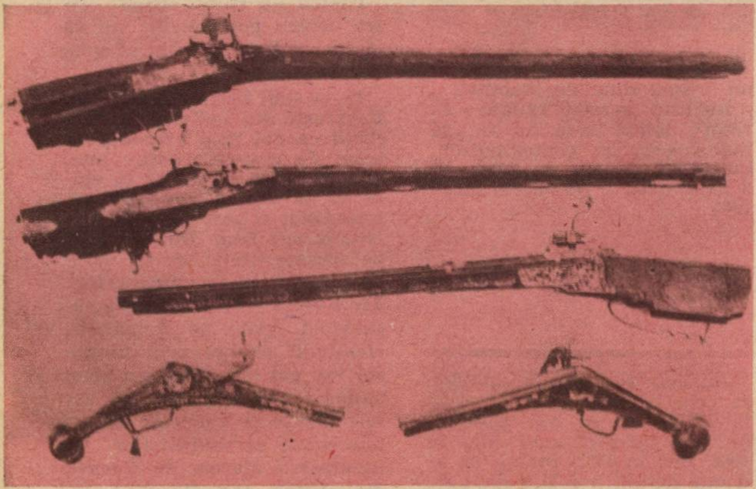
Amicul meu intim Papiu Ilarian mi i-a recomandat ca niște buni români, ca oameni de inimă și de caracter. De aceea, îi primeam în toate zilele la biroul „Reformei“ unde veneau regulat ca să citească gazete de care erau foarte pasionați, iar în timpul sesiunii camerelor legiuitoare se duceau mai în toate zilele la tribuna publică spre a asculta dezbaterile deputaților și miniștrilor. Ei aveau o ură neîmpăcată con-

tra magnaților unguri și boierilor de la noi și, în privința lor, nu ezitau a se exprima în mod vindicativ și sanghinar afișînd și propagînd chiar asasinatul politic contra dușmanilor neamului românesc, ziceau ei.

Îmi vorbeau adeseori de scenele sîngeroase de peste Carpați, de Horea, Cloșca și Crișan, precum și de luptele lui Avram Iancu și alți eroi români (...) Ei aveau un cult deosebit pentru Papiu Ilarian și pentru toți oamenii noștri politici de la 1848.

ASASINATUL POLITIC

Ca să le mai potolesc ura și sentimentele de răzbunare, eu le spuneam adeseori că nu a-

prob mijloacele violente, nici asasinatul politic cu arme de răzbunare contra adversarilor, și că sunt pentru mijloacele morale și de convingere. Auzindu-mi că le vorbesc astfel și că-i contrariez, ei se inverșunau și mai mult (...) Eu le răspundeam că noi românii de dincoace nu voim exterminarea nimănui, și nu dorim decît dreptate și libertate pentru toți deopotrivă, fie amici, fie inamici. (...) — „Cu asemenea arme și cu ideile voastre de toleranță și iertare nu vom parveni niciodată ca să emancipăm provinciile noastre subjugate, din ghiarele hrăpitorilor" îi replică cei doi extremiști.

Valentineanu descrie cuplul de ardeleni ca pe două figuri excentrice : **„Îi consideram ca pe niște tipuri extraordinare și nu puneam nici un temei pe vorbele lor, crezîndu-i niște fanfaroni fanatici și ordinari, niște desperați sui-generis din cauza suferințelor și persecuțiunilor ce induraseră dincolo de Carpați. Nu știam cu ce mijloace se întrețin, nici în ce scop veniseră la noi, ce ideal urmăresc, și dacă cumva nu sînt niște agenți provocatori care voiau să compromită partidul liberal".**

Portretele pe care ni le procură Valentineanu au aer de epocă și sînt interesante și desigur autentice. Dacă nu ne înșelăm un Dunca a fost arestat în orașul Știrbei după semnalmentele date de poliție. Ca detaliu suplimentar, Dunca este un nume cunoscut în Ardeal, dar mai ales în Maramureș unde este un nume răspîndit și faimos.

Valentineanu continuă trasarea portretelor celor doi. **„Iosif Dunca și Grozescu erau totdeauna intr-o mișcare de surescitațiune nervoasă și vizitau multă lume politică de la noi, mai ales pe un fruntaș transilvănean, comerciant de băuturi spirtoase și restaurator în strada Colții. Nu-mi spuneau însă niciodată unde au fost și cu cine au vorbit. Umblau totdeauna însoțiți de cărțile revoluționare ale lui Papiu Ilarian pe care le purtau sub haine ca pe niște icoane.**

Pasionați și furioși pînă la delir, ei îmi spuneau cîteodată că (...) pe noi ne-au molipsit boierii din Fanar încît au stins în sufletul nostru orice entuziasm și orice sentiment de virtute cetățenească. Eu ascultam și rîdeam crezîndu-i cîteodată nebuni sau beți".

Epitetul de „desperadoși" pe care li l-a aplicat gazetarul Valentineanu celor doi transfugi politici ni se pare destul de nimerit. Am citat cît mai mult din acest portret în doi pentru că figurile acestor patrioți extremiști, teoretizînd folosirea asasinatului ca mijloc politic completează galeria de figuri sociale și politice a epocii. Nici un cuvînt din discursul lui Valentineanu nu este întîmplător. Cei doi ardeleni beau, dar n-au bani. Nu spun unde merg, duc în genere o viață misterioasă și profesează idei de un extremism rar, părînd nebuni sau beți. Totul este pregătirea pentru impactul cu Barbu Catargiu. Iată scena : **„Într-o zi îmi spuseră că sunt foarte triști și deziluzionați de ceea ce auziseră la Cameră din partea ciocoilor care nutresc o ură neîmpăcată contra poporului românesc.**

— Ce ați auzit ? îi întrebai eu.

— Am auzit pe Barbu Catargiu primul ministru, cu ce ură și dispreț vorbește de popor pe care îl taxează de pleavă a societății, de gunoi infect de care trebuie curățită societatea română !...

— Discuții parlamentare, le răspunsei eu.

— Cum ? Poporul e pleavă și gunoi infect care trebuie curățit de pe fața pămîntului românesc pentru a nu rămîne decît boierii și acoliții lor ?".

Acesta ar fi după Valentineanu momentul incubației ideii criminale. Dar gazetarul ne poate spune mai mult decît atît.

„Peste cîteva zile de la ședința Camerii, cu discursul nefast al lui Barbu Catargiu în care se discutase chestiunea impropietăririi țăranilor, și care impresionase atît de adînc și de dureros pe frații noștri de peste munți, Iosif Dunca vine la mine, și cu un ton puternic și rezolut, îmi zice :

— 'Lu capăt.

— Pe cine ? Și ce vrei să zici ?

— Trebuie să scape odată țara de acest om... de acest monstru și de semenii săi...

— Ce, ești nebun, Dunca ?

— Sînt două feluri de nebuni : nebuni înțelepți și înțelepți nebuni. 'lu capăt eu. Am și preparat arma de distrugere... un pistol vechi cu cremene, dar sigur pe care l-am dres bine la un lăcătuș

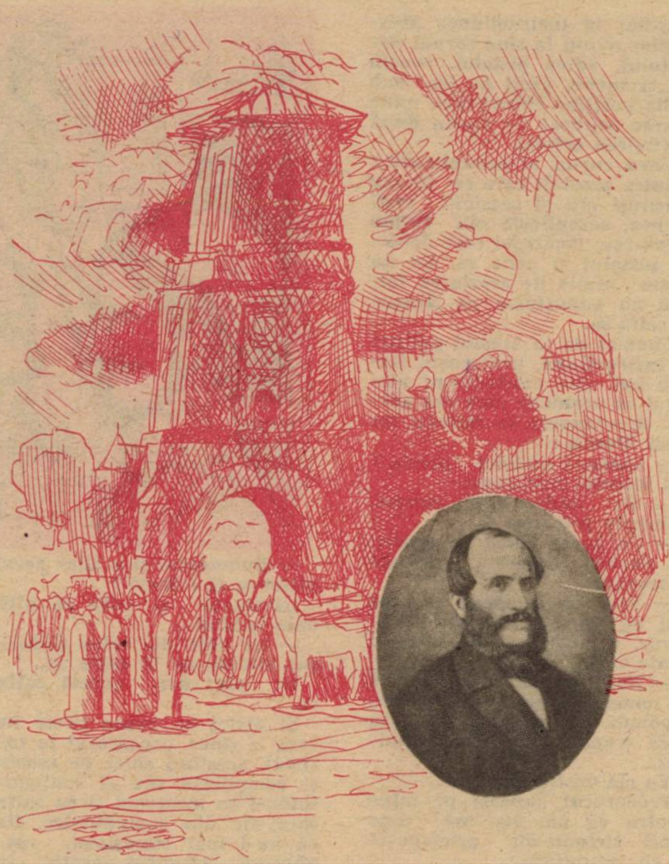
neamț. Pistolul meu nu mă înșeală... l-am cercat de mai multe ori...

Zicînd aceste cuvinte, scoase în adevăr un pistol mic cu cremene și pe care-l ținea ascuns în buzunarul de la piept... Eu deocamdată mă speriai crezînd că-l va întrebuința în contra mea. Dar în urmă, începui să rîd crezîndu-l un fanfaron lăudăros.

— 'Lu capăt, repetă el pentru a treia oară, dar de astă dată cu un ton în care se desemna omul rezolut și disperat. Pare că-i ieșeau scîntei din ochi...

— Dacă ai astfel de principii și voiești a te servi de asemenea arme detestabile contra adversarilor, apoi te rog să tăiem relațiile noastre, căci dumneata ești un om periculos care voiești să mă compromiți, și prin mine, partidul liberal".

Tenebroasa poveste nu se oprește aici. Pînă în acest punct al ei Valentineanu ne înfățișează doi suspecți care au toate trăsăturile necesare de a fi bănuiți. Ei detestă boierimea, pe Barbu Catargiu, în special, și și-au cumpărat și un pistol cu cremene. Acest pistol devine eroul, figura principală a celei de a doua părți a senzaționalei dezvăluiri a lui Valentineanu.

„De atunci au trecut mai multe zile fără să mai văd și fără să mai aud ceva despre Iosif Dunca și Grozescu : nu știam unde locuiesc și cu ce trăiesc. Aflu însă că se duceau regulat la stabilimentul lui Brăileanu, și de acolo, la Cameră ca să asculte pe miniștri, și mai ales, pe Barbu Catargiu, ținta de căpetenie a preocupărilor lor asidue, ba, încă-mi părea că i-am zărit într-o zi din tribuna presei în care mă aflam în toate zilele, în tribuna publică unde se duceau ei.

Într-o zi mai în urmă pe cînd mă aflam la lucru în biroul «Reformei» din Pasagiul român, aud că cineva bate încet la ușă. Era Iosif Dunca cu fața aprinsă și cu un pachet în mînă pe care arătîndu-mi-l îmi zise :

— Iată testamentul meu politic pe care ți-l încredințez ca să-l dai publicității, după ce mă vor aresta sau mă vor ucide ; căci sunt hotărît a mă preda lui Cuza Vodă și a mă sacrifica. În pachetul acesta, adăogă el, este și o proclamație a mea către popor prin care arăt motivele ce m-au împins ca să comit această crimă politică în interesul țării... Și scoțînd pistolul ce-l purta vecinic la sine tot în buzunarul de la piept, fără a se vedea, mi-l arătă încă odată adăugînd vorba sa obișnuită: «'lu capăt» și zicîndu-mi adio pentru totdeauna.

Eu taxîndu-l de nebun, încep iarăși să rîd cu hohot, și înapoindu-i pachetul îl rog pentru ultima oară să nu-mi mai vorbească nimic despre aceasta și nici să mai vie pe la mine.

— 'Lu capăt ! Fu iarăși ultima sa vorbă după care se retrase luînd cu sine revolverul și pachetul".

De ce nu l-a denunțat Valentineanu ? Dîndu-și seama de imputația ce i s-ar fi putut face, autorul dezvăluirilor pretinde că un denunț l-ar fi expus „gloanțelor unui fanatic disperat". Abia de aici înainte intrăm în materia care ne interesează, aceea a asasinatului.

„A doua zi, 9 iunie, după-amiază, se răspîndi ca fulgerul zgomotul în tot orașul, că Barbu Catargiu fusese împușcat în trăsură, sub poarta Mitropoliei pe cînd ieșia de la Cameră împreună cu colonelul Bibescu prefectul său de poliție, și că nu se știe cine l-a împușcat... Eu rămasei încremenit și nu cutezasem a spune la nimeni nimic din cele ce știam. Îmi părea rău și mă mustra cugetul că nu l-am denunțat, considerîndu-l mai înainte de toate fanfaron sau nebun. Panica cuprinsese toată capitala. Poliția toată în picioare. Arestările liberalilor începură pe o scară întinsă în localul poliției vechi unde fusei și eu arestat, ca și frații Golești, Brătienii, Rosetti, Orășeanu, Serurie și nu mai știu cine... Căci conservatorii voiseră să profite de acest nenorocit eveniment pentru a suprima cu desăvîrșire partidul liberal, punîndu-l la Index și aplicîndu-i în frunte stigmatul asasinatului politic. Dar parchetul, urmărind de aproape, cu toată seriozitatea și conștiința peripețiile acestei crime politice, le-a tăiat pofta ce aveau, dînd mandat de neurmărire în contra celor arestați pe nedrept care se predaseră de bună voie măsurilor judiciare.

Procurorul general, Ion Deșliu, șeful parchetului, procedă

imediat la instrucţiunea arestaţilor avînd la sine corpul delictului, adică pistolul vechi cu cremene, găsit pe jos sub bolta porţilor Mitropoliei, unde fusese aruncat de asasin după săvîrşirea crimei.

Ceva curios şi neexplicabil: printre arestaţi care se ţineau separaţi era şi asasinul Iosif Dunca, complicele său Iulian Grozescu, lăcătuşul care dresese pistolul şi calfa sa. Eu nu ştiam nimic de arestarea lor, nici nu cunoşteam pe lăcătuş şi calfa sa.

Chemat de la arestul poliţiei la instrucţiune, procurorul Deşliu îmi zise arătîndu-mi pistolul cu cremene care era acelaş ce văzusem in mîinile lui Iosif Dunca :

— Cunoşti pistolul acesta ? mă întrebă procurorul.

— De unde să-l cunosc, domnule procuror ?

— Cu acest pistol au omorît pe Barbu Catargiu, adăugă procurorul.

— Vrei să glumeşti sau să rîzi de mine ? Domnule procuror, o rugină ca aceasta nu poate omorî un om.

— Ba prea adevărat, parolă de onoare, repetă procurorul, pipăindu-mi pulsul ca să vază dacă tremur sau mă intimidez...

Eu mă umflai de rîs.

Procurorul supărat pe mine pentru că am rîs, mă dete afară zicîndu-mi prieteneşte şi cu intimitate :

— Du-te dracului că tu nu ştii nimic.

Astfel ne-au liberat pe toţi, afară de asasinul Dunca, complicele său Grozescu, lăcătuşul şi calfa sa. Procurorul era pe urma criminalilor.

IST NICHT DER

Confruntaţi aceşti doi din urmă cu Dunca şi cu Grozescu, procurorul întrebă pe lăcătuşi :

— Dumneata ai dres pistolul acesta ?

— Eu, domnule procuror şi cu calfa mea.

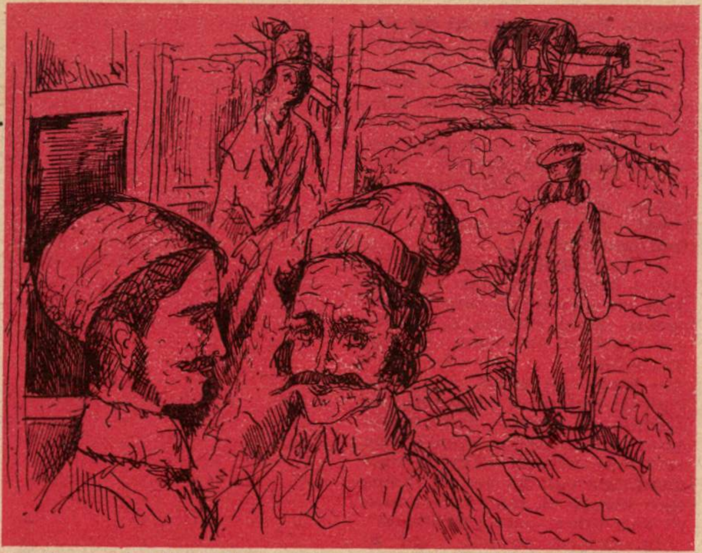
— Ţi-aduci aminte cine ţi l-a adus ?

— Nu-mi aduc aminte, domnule procuror.

— Dar dacă l-ai vedea, l-ai cunoaşte ?

— Nu ştiu, zise lăcătuşul.

Atunci ordonînd ca să aducă pe Iosif Dunca pentru a-l confrunta cu lăcătuşul şi cu calfa sa, procurorul întreabă pe lăcătuş indicînd pe proprietarul pistolului care nu era decît Iosif Dunca, în persoană.

— Dumnealui ţi-a adus acest pistol ca să-l dregi ?

Lăcătuşul şi calfa se uită unul la altul...

— Ist niht der, zise lăcătuşul uitîndu-se la calfa sa.

Ist niht der, repetă calfa sa.

Şi astfel se rupse firele pe care le ţinea procurorul la început, arestînd chiar pe asasin şi complicele său şi confruntîndu-l cu lăcătuşul şi cu calfa care, fie din compătimire, fie că nu-i mai cunoşteau, răspunseră amîndoi negativ la întrebările procurorului de care depinde descoperirea sau nedescoperirea oribilei crime".

Toată povestea lui Valentineanu are însă şi un **Epilog**, care chiar dacă nu poartă acest nume nu este altceva.

Diferite versiuni, ne spune Valentineanu, **ce au circulat atunci asupra autorului acestei îngrozitoare crime politice au format o legendă care există şi pînă astăzi şi care, în interesul adevărului şi al dreptăţii, trebuie distrusă. Ba că pe Barbu Catargiu l-a omorît colonelul Bibescu, prefectul său de poliţie, care în momentul asasinării se afla cu dînsul în trăsură, ba că l-a omorît Cuza Vodă prin omul său de încredere Gheorghe Bogati din Banat s.c.l.t.**

ASASINUL ADEVĂRAT ESTE IOSIF DUNCA.

Autorul broşurii mai introduce în ea şi o întîmplare auzită despre o întîlnire dintre Iosif Dunca, scăpat de justiţie, şi Bogati.

— Ai văzut frate Dunca, zice Bogati acestuia, ai văzut că eu am scăpat ţara românească de Barbu Catargiu, duşmanul de moarte al neamului românesc ?...

— Ce spui ! Bravo, frate Bogati ! te felicit pentru eroismul tău, a răspuns asasinul Dunca pretinsului asasin Bogati, care se lăuda chiar în faţa adevăratului asasin de comiterea crimei. Dar bagă de seamă, Bogati, ca să nu te auză ungurii, căci te-or spînzura.

Valentineanu descrie apoi o întîlnire cu Bogati în insula Ada Kaleh, unde fusese exilat şi unde aşa-zisul asasin se lăuda, în gura mare, că a ucis pe Barbu Catargiu. La întrebarea ziaristului, de ce susţine o minciună, Bogati ar fi răspuns că este constrîns la această exhibiţie ca să nu moară de foame.

„Ce era să fac, domnule Valentineanu !? În urma nenorocitei detronări a lui Vodă Cuza ajunsesem să nu am ce să mănînc în scumpa noastră Ungarie. A trebuit dar să inventez ceva ca să nu mor de foame, şi graţie acestei născociri, pot trăi şi pînă astăzi în acest exil din conacul paşei, căci toţi vizitatorii care vin la Ada Kaleh, mă ajută crezînd că eu sînt asasinul lui Barbu Catargiu".

La sfîrşitul broşurii Valentineanu trage concluziile pentru care a scris întreaga carte:

„Adevărul este că Barbu Catargiu a căzut sub gloanţele lui Iosif Dunca care a murit în Banat, ca şi complicele său Iulian Grozescu.

Dl. maior Cramic care a agitat mult timp această afa-

cere misterioasă cunoaşte o mare parte din peripeţiile ei pe care i le-a împărtăşit chiar repauzatul asasin Iosif Dunca şi complicele său Iulian Grozescu.

În deşert dar s-au aruncat bănuieli cu intenţiune pe partidul liberal, de către unii conservatori.

În deşert s-au aruncat bănuieli pe Bogati, credinciosul lui Cuza Vodă.

În fine, în deşert s-au aruncat bănuieli şi acuzaţiuni infame asupra respectabilului şi mult regretatului repausat Nicolae Bibescu, prefectul poliţiei Capitalei sub ministrul Barbu Catargiu, asasinat în trăsură lîngă dînsul, sub porţile mitropoliei pe unde trăsura, trecînd încet, asasinul a putut opera cu înlesnire fără a putea fi observat de cineva; şi după ce a descărcat pistolul l-a azvîrlit făcîndu-se nevăzut prin mulţimea care ieşea de la Cameră".

DIVERSIUNEA DUNCA ?

Este clarificatoare dezvăluirea lui Valentineanu ? Ea ridică mai multe semne de întrebare. Amintirile gazetarului nu au valoare probatorie. Despre ce este vorba ? Despre doi naţionalişti ardeleni exaltaţi, ameninţînd cu arma şi promiţînd suprimarea lui Catargiu. Valentineanu n-a văzut omorul, nu l-a văzut pe făptaş la faţa locului. Presupune că pistolul este acelaşi dar nu poate proba că e acelaşi şi este convins că autorul este Dunca pentru că a venit la el pe 8 iunie cu un testament şi o proclamaţie. Testamentul şi proclamaţia nu există în mîinile lui Valentineanu. Ele ar fi fost o probă serioasă.

Ce urmează este crima şi arestarea bănuiţilor, fie ei liberali, fie suspecţi oarecari. Un moment interesant este întîlnirea lui Valentineanu cu procurorul. Pe vremea aceea nu exista detector de minciuni şi procurorul ia pulsul anchetatului pentru a constata vreo emoţie la răspunsurile grele. Nu ştim cît de importantă este în cazul Catargiu broşura lui Valentineanu, dar prin cîteva amănunte ea are un interes romanesc de excepţie.

Gazetarul pretinde a fi fost arestaţi lăcătuşul Hofman şi calfa sa. Noi ştim că au fost două calfe, Iosif şi Anton, şi că n-au fost arestaţi ci anchetaţi. Mai mult decît atît, ei ar fi declarat că vor recunoaşte pe posesorul pistolului, dar n-au fost confruntaţi cu el. Doar Valentineanu vorbeşte despre această confruntare. Broşura se referă şi ea la arestarea lui Dunca, lucru pe care-l ştim sigur din circulara oraşului Ştirbei, din Ialomiţa. Scenariul lui Valentineanu umple cîteva goluri din reconstituirea faptelor din jurul crimei şi a anchetei, dar ele nu sînt probate de autor şi nu sînt probante. Întîlnirile dintre Valentineanu şi cei doi fanatici ardeleni n-au nici un martor.

Mai este apoi ceva : introducerea în discuţie a lui Bogati, pe care **n-o cerea nimeni.** Bogati a fost într-adevăr bănuit de asasinat şi interogat în 1872 de autorităţile maghiare asupra acestei chestiuni. Dar simplul fapt că brava declarînd crima nu este suficient pentru a dovedi că nu era criminalul.

Tot ceea ce scrie Valentineanu are un aspect de roman tenebros, senzaţional, şi chiar dacă este plauzibil nu este din păcate nici dovedit, nici doveditor. În fond atît Dunca cît şi Bogati puteau fi colaboratori la aceeaşi crimă cu ştiinţă şi fără ştiinţa unul de altul. Valentineanu nu-l poate nici disculpa cu adevărat pe Bogati, nici inculpa cu adevărat pe Dunca, drept ucigaş al lui Catargiu.

Broşura n-a fost crezută chiar dacă a fost mult citită. Ea venea din partea unui reprezentant al foilor liberale şi vrea să-i dezvinovăţească pe liberali şi pe oamenii lor. Faptul este bătător la ochi. Singurul lucru pe care-l probează broşura este acesta : **bănuiala plana asupra grupărilor politice de stînga şi era încă foarte puternică. Bibescu era suspectat ca singurul ins găsit la locul crimei, iar Cuza Vodă era bănuit prin Bogati.**

Textul lui Valentineanu este frumos, dar nu reuşeşte decît să adauge cîteva pagini de roman foileton la dosarul încărcat şi misterios al cazului Barbu Catargiu. El insistă, dar nu poate dovedi nimic. Nici măcar că pistolul cu cremene este cel al delictului.

Întrebarea cea mai supărătoare rămîne cea privitoare la tăcerea acestui martor : pentru ce n-a făcut destăinuirile la timp ? N-ar fi salvat mai cu promptitudine onoarea partidului liberal, atunci în timpul anchetei, spunînd tot ce ştie ? De ce această tăcere? De frică? Dar Valentineanu ar fi avut cu adevărat a se teme doar dacă ar fi ştiut că în spatele lui Dunca se mai află altcineva şi nu doar de acesta. Şi această temere este împotriva direcţiei pe care o susţine.

În sfîrşit, de parte de a simplifica lucrurile, mărturisirea tîrzie a lui Valentineanu le complică. Şi departe de a absolvi pe cei din partida liberală, ca şi pe cei apăraţi nominal, broşura îi pune sub semnul întrebării. Dunca şi Grozescu sînt oamenii lui Papiu Ilarian. Nu a fost Papiu Ilarian unul din miniştrii lui Cuza Vodă la 1863 ? Aşa cum i-a prezentat unuia dintre liberalii din presă, Papiu i-a prezentat sigur şi altor gazetari şi partizani liberali. Este posibil ca ei să fi găsit înţelegere mai multă la alţii decît la Valentineanu.

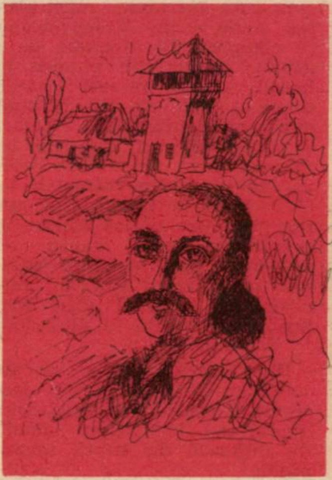
Diversiunea Dunca nu absolvă pe Bogati şi nu face serviciul acesta nici partidului liberal sau liberalilor bănuiţi de mijloace de luptă mazziniene.

Pentru clarificarea cazului Barbu Catargiu este nevoie să distingem între **autorii morali** şi **cei materiali ai crimei.** A descoperi criminalul nu înseamnă a descoperi şi făptaşul moral. În cazul suprimării lui Barbu Catargiu este sigur că există şi un autor moral. Încercarea liberalilor de a atribui asasinatul unui dezechilibrat, Dunca e un asemenea exemplar în viziunea liberalului Valentineanu, şi unei întîmplări, este condamnată eşecului în faţa probelor. Suprimarea lui Barbu Catargiu este o tipică încercare de asasinat politic, una din primele din analele politicii europene moderne şi are toate

trăsăturile crimei care interesază în egală măsură istoria criminalității și pe aceea a poliției.

ALT BĂNUIT : BOGATI

Am văzut situația lui Bibescu în contextul crimei și tentativa lui Valentineanu de a-l scoate din cauză. Am văzut și situația lui Dunca, prezentat ca tenebros terorist fanatic, arestat și eliberat, după o probabilă confruntare cu unii martori. Să vedem ce e cu Bogati. Despre Bogati s-a vorbit mult la vremea crimei. Era cetățean al Austriei stabilit în Principate, teren ideal pentru aventurierii celor trei imperii vecine. La 1862 se găsea în București și era un fel de pește al unei prostituate Ioana Țiganca. Doctorul Sarrhos, unul din medicii expertizei crimei, l-a întîlnit într-un local de toleranță. Ceea ce a surprins pe toată lumea

a fost faptul că după atentat, starea materială a lefterului Bogati s-a schimbat subit. Avea bani, pentru că ajunsese să-și cumpere bijuterii scumpe de la Roche și Herdan, nu mai trăia prin bordeluri, și, mai mult decît atît, primise un post important, acela de inspector silvic al ambelor principate, deși Bogati, militar de carieră, n-avea nici o legătură cu silvicultura. Din ce casetă primise acești bani?

Multe bănuieli merg către el. M. Marghiloman într-o depoziție luată la 10 ani de la crimă declară că aflîndu-se în 1862 la Viena a aflat, din zvon public, că asasinii ar fi doi : Bogati și Dunca. Despre Dunca, dispărut după crimă din București, M. Marghiloman afirmă din aceleași surse că s-ar fi aflat în Transilvania în slujba unui econom de vite pe nume Măciucă. Pe 11 februarie vorbindu-se despre acest asasinat în Adunarea Deputaților, I.C. Brătianu afirmă că acesta a fost un străin și că el mai este cunoscut de o persoană în viață (probabil Nicolae Bibescu), care știe de toate acestea. Lucrurile au rămas nedescilcite în condițiile în care destituirea lui Deșliu a dus, în cele din urmă, la sistarea cercetărilor.

BOGATI ȘI N. BIBESCU ?

Un interogatoriu al lui Bogati s-a luat dar nu de către autoritățile române ci de cele ale Austro-Ungariei la 1872 în urma solicitării guvernului român. Condiția lui Bogati era aceea de arestat și interogatoriul a fost posibil în aceste condiții. Somat să spună tot ce știe despre crima cu pricina, Bogati începe prin a vorbi despre ședința de la Cameră în care Barbu Catargiu s-a pus din nou în conflict cu liberalii. Al doilea punct important este indicarea lui Dunca și Grozescu drept asasini năimiți de liberali pentru lichidarea primului ministru. Bogati îl indică drept autor propriu-zis pe Dunca, care i-a dat **„o lovitură la cap cu un pistol ruginit“**. Bogati mai dă un detaliu pe care nu l-a mai dat nimeni : Barbu Catargiu avea în buzunar un pistol, semn că se aștepta la un asemenea atac. Vorbind despre ora omorului, Bogati își creează un alibi, de neverificat după 10 ani : la vestea crimei pe care i-a dat-o un gardist George, prieten, la Ioana Țiganca, s-a dus să-l vadă pe Barbu Catargiu ucis: **„era pus pe o canapea, avea un pantalon și un palton alb plin de sînge“**.

Bogati declară mai departe că a fost solicitat de poliție prin chiar prefectul de a face cercetări printre străinii din capitală în vederea descoperirii vinovatului. Tot în cadrul afacerii Catargiu, Bogati apare drept interpret între procurorul Deșliu care nu știa nemțește și armurierii care dădeau referințe despre arma crimei.

Din toate acestea reiese că bănuitul Bogati n-a fost niciodată anchetat asupra crimei și suspectat oficial de crimă. **„Mai în urmă, își încheie declarația Bogati, s-a răspîndit zgomot fals, după care d-l prefect Bibescu sau eu aș fi omorît pe d-l Catargiu, cu știința prințului Cuza. Cu toate acestea, numeroasele rude ale familiei Catargiu și ginerele său, consulul francez, care au făcut toate cercetările posibile pentru a descoperi făptuitorii, de sigur nu m-ar fi menajat nici pe mine, nici pe d-l Bibescu, dacă ar fi descoperit vreun indiciu grav“.**

Așa își încheie depoziția, cerută de autoritățile austriece, Bogati, la data de 24 aprilie 1872. Trecuseră 10 ani și multe urme se șterseseră. Ceea ce este bine să memorăm este că această declarație concordă cu aceea ulterioară din 1896 a lui Valentineanu.

VALENTINEANU JUSTIFICĂ PE BOGATI ? BOGATI ÎNTĂREȘTE PE VALENTINEANU ?

Popasul de aici ni-l prilejuiește remarcabila asemănare dintre depoziția lui Bogati și a lui Valentineanu. Prima este dată la 1872 și este relativ secretă. Cea de a doua apare la 1896 și este publică. Asemănarea dintre ele este mare, deși sînt despărțite de o deosebire esențială. Firesc, Bogati aflat sub arest austriac și în stare de anchetă, se dezice de orice amestec vinovat în cazul Barbu Catargiu. Scopul său principal este de a se dezvinovăți și a indica alți vinovați. Valentineanu disculpă și el pe Bogati și o face cu insistență și oferă cu lux de amănunte alți asasini. Bogati și Valentineanu se mai întîlnesc într-un punct important : atît Bogati cît și Valentineanu disculpă pe N. Bibescu și Cuza Vodă. Coincidența acestor declarații este cel puțin interesantă dacă nu importantă. Va fi cunoscut Valentineanu depoziția lui Bogati obținută de Procuratura română de la autoritățile austro-ungare? Este imaginea asasinatului atît de asemănătoare amîndoi urmarea frecventării aceluiaș club de idei politice în anii 1860 și ceva ? A doua supoziție presupune relația dintre cei doi, pe care Valentineanu ne-o confirmă : „Îl cunoșteam încă din timpul lui Cuza-Vodă“. Coincidențele sînt importante după cum impor-

tantă este și deosebirea. Bogati acuză fățiș pe liberali de a fi tocmit pe ucigașii lui Barbu Catargiu ori mai exact de a le fi înarmat moral brațul, pe cînd scopul lui Valentineanu este de a disculpa partidul liberal. Este singurul punct de discordie între cei doi martori „competenți“ ai asasinatului. Situația lor este diferită : Bogati n-a fost niciodată obligat liberalilor, chiar dacă s-a învîrtit și în cercuri politice românești cu idei liberale. În plus, se afla cînd a dat declarația în afara granițelor românești și fără grijă de vreo presiune morală sau socială din partea puternicului partid liberal român. Alta este situația lui Valentineanu, care a fost unul din gazetarii cei mai combativi pentru ideile liberale, implicat moral în schimbările politice ale domniei lui Cuza prin scrisul său. El este ziaristul pe care-l citează toți istoriografii epocii că ar fi scris : „România e lovită de moarte ; ne-am întors inapoi pe timpul domnului Tudor. Fanarioții sînt la putere. Eu îmi sfarîm pana“, în semn de protest pentru instalarea ministerului Barbu Catargiu. El n-a flotat pe lîngă liberali, ci a fost unul din gazetarii lor cei mai activi la **Reforma.** În 1896, el se afla în România și nu se dezisese de loc de vechiul crez politic. Broșura despre asasinarea lui Barbu Catargiu ni-l arată la fel de fidel pozițiilor liberale. Pe de o parte, deci, un martor liber de orice constrîngere, pe de alta, prizonier al vechilor sale credințe politice. Mărturia lui Bogati, care nu este dezinteresată, are o mai mare șansă de a fi crezută, cînd trimite vina în direcția liberală, decît a lui Valentineanu, care dorește să scutească pe liberali de culpă. Dar, dacă admitem valabilitatea punctului de vedere exprimat de Bogati, trebuie să-l admitem, atît cît coincide, și pe al celui exprimat de Valentineanu. După aceste două opinii asasinii sînt Dunca și Grozescu. Dar ce rol va fi avut Bogati ? Și ce rol va fi avut Valentineanu ? Cărările aici se închid din nou.

Un examen al acestor două mărturii face, fără să le compare, eliminînd complet din discuție pe Valentineanu ca autor de gogorițe, Alexandru Lapedatu în 1933, redeschizînd dosarele uitate și incomplete ale afacerii Barbu Catargiu. Pentru Alexandru Lapedatu **„viața și condițiunile morale în care trăia (Bogati) ni-l ara-**

tă în stare de a primi însărcinări cît de odioase, chiar și pe aceea de asasin, iar schimbarea situației sale materiale, cum și favorurile de care s-a bucurat din partea oficialității, care i-au încredințat un așa de înalt post în Stat, ne îndreptățesc a bănui că n-au fost decît compensațiile unor servicii făcute cuiva din cei puternici“.

Dacă Alexandru Lapedatu ar fi stabilit și cine erau **„puternicii“** zilei, dacă ar fi cercetat în dosarele vremii **filiera numirii lui Bogati,** poate că ne-am fi aflat mai mult decît la capătul unui fir care nu știm unde duce. Alexandru Lapedatu a strîns un asemenea material dar nu l-a mai tipărit. Ceea ce i se pare suspect lui Alexandru Lapedatu este că după abdicarea lui Cuza Vodă, Bogati părăsește țara pentru Ardeal, **„ceea ce arată că nu s-a mai simțit sigur și la adăpost sub noul regim al principelui Carol și guvernelor sale“.** Și credem că avea dreptate, deoarece în iunie 1866 Ion C. Brătianu declară că asasinul este un străin pe care cineva, probabil Bibescu, îl cunoaște, și tot în 1866 se reiau de către procurorul Deșliu, destituitul din 1862, cercetările.

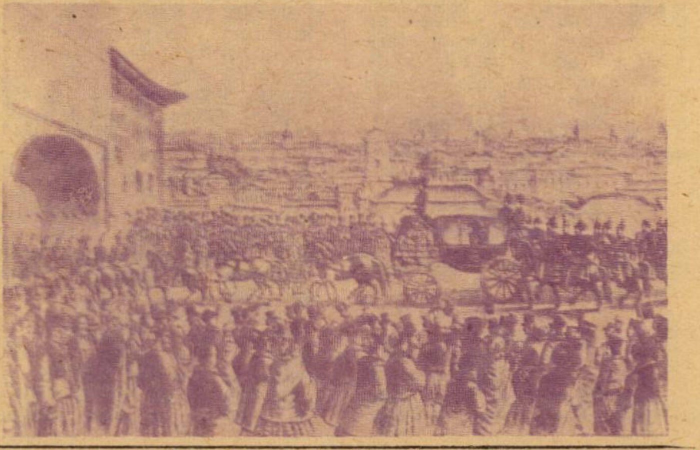
BOGATI ȘI CUZA-VODĂ ?

Bogati și-a simțit destinul legat de al lui Cuza Vodă, altfel plecarea lui dintr-o situație avantajoasă pentru una nesigură, nu se explică. În Ardeal, Bogati recade la fosta condiție din Principate dinainte de asasinat, iar faptul că este exilat pentru fapte sociale reprobabile și că ajunge să cerșească pur și simplu bravînd cu condiția de asasin al lui Barbu Catargiu ne arată o condiție pentru care nimeni nu părăsește alta mai bună.

Bogati declară anchetatorilor lui austrieci că familia Catargiu l-a lăsat în pace, deși a continuat cercetările.

Ce ne spune Alexandru Lapedatu ? : Cercetările judecătorești au fost întrerupte și cei bănuiți — în special Bogati — n-au fost urmăriți, fără ca familia lui Catargiu să fi stăruit, după cum s-ar fi cuvenit, ca cele dintîi să fie continuate, iar cei din urmă să fie riguros cercetați. Această fundătură adîncește misterul, pentru că pasivitatea familiei Catargiu nu este de înțeles.

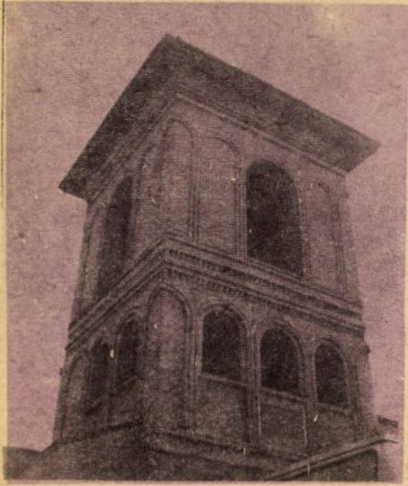
Toate la un loc, conchide Alexandru Lapedatu, sînt de natură să pună pe cercetător în cea mai mare nedumerire și să-aducă a întreba : **dacă, în adevăr, Cuza-Vodă n-a fost străin de atentat și dacă nu**

știa el chiar și cine a fost asasinul, așa cum bănuiau, credeau, oamenii vremii. Totuși nu se poate afirma ceva mai pozitiv, mai concret, în această privință".

Sigur este că episodul Barbu Catargiu merită un premiu în rîndul marilor cazuri neelucidate. Scrupulos Alexandru Lapedatu, care n-are rigoare polițistă, trece peste mai multe fapte.

Condiția și rolul lui Bogati în aceste evenimente rămîn stranii. El nu este anchetat ci folosit de prefect (Bibescu) ca instrument al anchetei : mai întîi printre străini, mai apoi ca interpret al instrucțiunii cazului între procurorul Deșliu și armurierii nemți care

reparaseră pistolul și nu știau românește ! Cine poate garanta onestitatea serviciilor de tîlmaci prestate de Bogati în acest caz ?

Cariera lui ulterioară concordă cu situația de privilegiat în cazul anchetei. Nu este adus în fața procurorului, primește un post de mare răspundere în stat, trăiește pe picior mare, părăsește țara odată cu abdicarea lui Vodă Cuza. Concluzia este inevitabilă : Bogati a fost legat de asasinatul de la Mitropolie.

ELEMENTELE „MAI VIOAIE" ALE STÎNGII

În 1903 cînd omorul lui Barbu Catargiu devenise istorie și cînd ancheta de tip polițist își ratase posibilitățile și își istovise sursele, apare la Iași **Domnia lui Cuza Vodă** în două volume sub semnătura lui A. D. Xenopol. Cartea are un subcapitol intitulat **Omorul lui Barbu Catargiu.** Subcapitolul nu este de loc o recapitulare a omorului propriu-zis, ci una a situației politice, a curentelor de opinie, a pozițiilor de partid și a conflictelor dintre ele. Înfruntarea dintre conservatori și liberali ocupă aici un loc important. Este trecută în revistă și problema legii rurale propusă de conservatori, pe care liberalii o considerau o calamitate retrogradă, și aceea a interzicerii sărbătorii de 11 iunie, ceea ce prilejuiește ultimul cuvînt în Cameră al primului ministru înaintea morții lui prin armă de foc.

„Cine a fost omorîtorul, zice la 1903 A. D. Xenopol, **nu s-a știut niciodată, sau, dacă s-a știut, s-a tăinuit. Că versiunea de a doua e mai de crezut reiese din următorul dialog, preschimbat între I. Brătianu și Kogălniceanu, în ședința din 11 octombrie 1866, în care Brătianu spune lui Kogălniceanu că : «Barbu Catargiu n-a fost omorît de un român ; d. Kogălniceanu trebuie să știe aceasta». Kogălniceanu răspunde că nu știe. Brătianu adaugă că : «trăiește o persoană care știe și care-ți va putea-o spune». Dacă n-a fost român, ci străin, este învederat că n-a comis fapta din propria lui imboldire și că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acum de cine a putut fi el năimit și numai acest punct interesează istoria îndeosebire de acel penal juridic care trebuie să tindă la descoperirea făptașului. Din care sfere ale societății bucureștene a plecat acest omor ? Este învederat că în lipsă de dovezi, suntem aduși a face numai ipoteze".**

A. D. Xenopol nu este de părere că opoziția lui Barbu Catargiu la legea rurală a dus la crimă. Mai vehement decît el au combătut legea alții. Părerea că asasinatul are drept cauză legea rurală, părere care, constată istoricul, a pătruns pînă și în **Daily News**, este greșită. Dar el consideră că **interzicerea serbării de la 11 iunie** era un motiv mai plauzibil pentru suprimarea primului ministru. **„Nu credem a greși atribuind motivul hotărîtor al faptei, arătărei energice a intențiunii lui Catargiu de a opri cu orice preț sărbătoarea proiectată. Și nu trebuia mult, pentru ca elemente mai vioaie, mai nereținute dintre potrivnicii dreptei să recurgă la acest mijloc, spre a curăți de pe fața pămîntului pe omul acela care, prin ideile sale susținute de un caracter neînduplecat și de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel mai primejdios potrivnic al mișcării liberale".**

Dacă admite participarea elementelor liberale „mai vioaie" la asasinat, A. D. Xenopol exclude participarea Domnitorului și pe a lui Kogălniceanu, fostul opozant al lui Catargiu în problema rurală. **„Se știe apoi că domnitorul reproba și el apucăturile prea pornite ale extremei stîngi, încît în ipoteza în care ne-am pus, a omorului lui Catargiu din cauza opririi serbării din 11 iunie, o participare a domnitorului nici nu poate fi gîndită".**

Cum A. D. Xenopol nu caută un făptaș, ci o direcție de acțiune, concluziile lui îi sînt suficiente și slujesc și unei anchete mai aplicate :

„Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul lui Barbu Catargiu în seama partidului stîngii, în sensul că fruntașii lui l-ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestui omor caracterul unei fapte politice, care deci nu a putut pleca decît din rîndurile potrivnicilor dreptei".

În 1911, cînd A. D. Xenopol publică o istorie a partidelor politice în România, concluziile nu diferă, dar cîteva nuanțe noi se cer inregistrate : **„Nu s-a putut descoperi cine a fost omorîtorul și probabil nici nu s-a pus prea mari silinți pentru a lui descoperire. În orice caz un lucru poate fi privit ca sigur. Nu este vorba de o răzbunare privată cum susținea «Românul», ci de un omor cu caracter politic. El nu putea însă să fi pornit decît din rîndurile Stîngei, fie pentru a răzbuna oprirea serbării aniversării revoluției, fie pentru a șterge de pe fața pămîntului un potrivnic atît de primejdios al țăranilor. Această constatare nu este îndestulătoare pentru stabilirea relațiilor politice din acest timp între cele două partide, conservatorii și liberalii, care mergeau pînă la omor pentru a-și asigura interesele".**

A. D. Xenopol reprezintă o o nouă etapă a cercetării, în orice caz mult mai obiectivă și cu rezultate mai sigure deși mai generale. El scoate discuția din accidental și din pitoresc și o fixează pe coordonate de esență.

Concluziile lui A. D. Xenopol, savant prestigios, care arunca în grădina partidului

liberal asasinatul au cîntărit greu în discuţiile care au urmat. Liberalii s-au apărat pe loc, la 9 iunie 1862, chiar în Cameră de acuzaţiile făcute că asasinatul ar fi fost efectul politicii şi chiar al iniţiativei lor. Înfierarea „mazzinismului" nu însemna altceva decît învinovăţirea radicalilor stîngii, în special C. A. Rosetti şi Ion C. Brătianu. I G. Valentineanu nu face altceva decît să combată din toate puterile cu mijloace ieftine aceeaşi acuzaţie care se vede că stăruia la aproape un sfert de veac după celebra crimă. Chiar dacă A.D. Xenopol disculpă vîrfurile liberale şi trimite la elementele „mai vioaie" din partid, aceasta nu înseamnă că scotea practic partidul liberal de sub vechea acuză.

DEZVINOVĂŢIREA LIBERALILOR

Un alt istoric care a încercat să rezolve chestiunea Barbu Catargiu în mînă cu documentele celor trei anchete : 1862, 1866 şi 1872 a fost Alexandru Lapedatu care în şedinţa din 26 mai 1933 prezintă Academiei un raport **În jurul asasinării lui Barbu Catargiu** (iunie 1862) în care Directorul Arhivelor Statului foloseşe întreaga arhivă rezervată, adică secretă a cazului, reproducînd chiar în anexa broşurii din Analele Academiei o parte din actele faimosului dosar. Cele mai importante informaţii accesibile marelui public se află în această comunicare academică. Dar ţelul ei nu este după cîte se pare acela de a fi o prezentare obiectivă şi completă a situaţiei chestiunii Barbu Catargiu cît de a combate ideea că asasinatul îşi are pornirea din rîndurile partidului liberal.

Alex. Lapedatu se declară în dezacord cu lucrările şi opiniile lui Anghel Demetriescu, A. D. Xenopol, Bogati şi, paradoxal, Valentineanu, care apără şi el partidul liberal.

Anghel Demetriescu afirmă că pricina destituirii lui I. Deşliu ar fi fost chemarea la anchetă a lui I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti şi că vehementul articol al ultimului despre Deşliu ar fi dus la destituirea acestuia şi la curmarea anchetei. Alex. Lapedatu corectează eroarea lui Anghel Demetriescu : scrisoarea împotriva lui I. Deşliu privea violarea corespondenţei particulare a celor doi şi nu avea legătură cu instruirea cazului Barbu Catargiu, care a fost întreruptă, după cum ştim, din pricina chemării lui B. Bibescu in faţa procurorului.

Dar existenţa acestei erori nu anulează sinteza lui Anghel Demetriescu şi nici numeroasele acuzaţii care s-au rostit la adresa liberalilor. Nu e vorba numai de opina publică, ci de vorbe care rămîn scrise. Iată de ce afirmaţii cum sînt cele următoare nedumeresc şi cer o lectură pînditoare a retrospectivei lui Alex. Lapedatu : **„Adevărul e că, deşi crima s-a comis, incontestabil, din motiv politic, autorul sau autorii ei morali n-au putut fi în rîndurile opoziţiei liberale. Căci nu e nimic care să îndreptăţească o asemenea presupunere măcar. Nici în şedinţa Adunării Legiuitoare, de a doua zi, după asasinarea lui Barbu Catargiu, în care s-a dezbătut această chestiune şi nici în presa de pe vremuri şi mai apoi nu s-a ridicat şi susţinut serios o atare acuză împotriva partidului liberal şi a conducătorilor săi, cum cu surprinzătoare uşurinţă, a făcut-o Anghel Demetriescu în amintita monografie".**

Scriind aceste rînduri, autorul lor şi-a asumat o sarcină imposibilă, pentru că şedinţa din 9 iunie la care se referă conţine tocmai acele acuze aduse partidului liberal, despre care nu vrea să audă, acuze care determină riposte şi apărări. Atunci se aruncă acuza de „mazzinism" care priveşte în chip expres chiar pe capii mişcării liberale.
Cu o asemenea bază construcţia este şubredă în continuare : **„Afirmaţiunile acestea, prin nimic întemeiate şi dovedite, au sedus şi pe A.D. Xenopol,** care (...) **se alătură la părerea că acţiunea violentă a opoziţiei împotriva reacţionarismului lui Barbu Catargiu a fost cauza atentatului şi că asasinul trebuie căutat printre fanaticii acestei opoziţii".** Părerea că A.D. Xenopol s-ar fi întemeiat pe concluziile lui Anghel Demetriescu şi nu pe propria sa analiză este foarte îndrăzneaţă şi inexplicabilă, date fiind paginile respective din cartea despre **Cuza-Vodă.** Alex. Lapedatu preferă asasinarea lui Barbu Catargiu pe tema reformei rurale, ceea ce nu înlătură deloc bănuielile şi acuzaţiile pe care le combate decis, dar fără argumente. Eliminarea din discuţie a broşurii lui I.G. Valentineanu (pe care **„nu se poate pune nici un temei")** are aceleaşi cauze. Valentineanu afirmă răspicat **existenţa vechii învinuiri morale** care apasă partidul liberal în cazul asasinării lui Catargiu. Broşura lui Valentineanu trebuia deci desconsiderată tocmai pentru că era o probă dinspre liberali că **acuzaţia îi privea direct.** Apoi să nu uităm că, deşi Valentineanu respinge prietenia celor doi bănuiţi, Dunca şi Grozescu, aceştia sînt prezentaţi ca profesînd idei liberale, ca frecventînd medii liberale. (un asemenea mediu este redacţia **Reformei** unde lucra Valentineanu), şi ca fiind recomandaţi de Alexandru Papiu Ilarian. Aceste fapte îi menţin în climatul liberal şi întăreşte indirect acuza adusă extremei liberale. Iată de ce aruncă Alex Lapedatu, la coş această broşură.

De ce nu are încredere Alex. Lapedatu în depoziţia lui Bogati este uşor de înţeles. Bogati afirmă răspicat că cei doi „juni" : Dunca şi Grozescu erau manevraţi de liberali. Şi la Bogati acuza la adresa partidului liberal este prezentă, iar Alex. Lapedatu ne apare ca un adversar prea hotărît al acestei opinii. Ce ne propune în schimb ? După scotocirea prin dosarele părăsite este de crezut că va fi scos ceva la lumină. Lapedatu formulează trei întrebări cărora vrea să le răspundă în măsura posibilului :

1. **Cine a putut făptui crima ?**
2. **Cine a putut fi autorul ei moral ?**
3. **Ce s-a putut urmări prin săvîrşirea ei ?**

Ordinea întrebărilor este prin ea însăşi elocventă. O

168233

ACADEMIA ROMÂNA
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

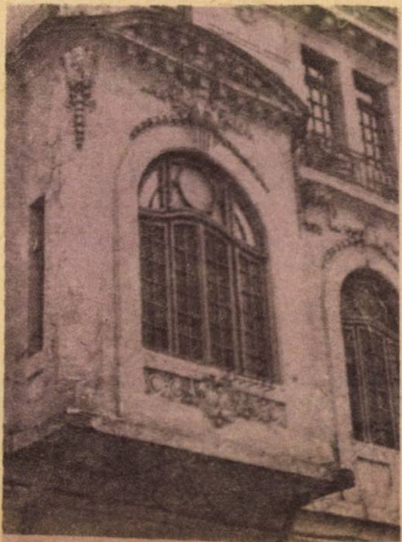
MĂRTURII ȘI PRECIZĂRI NOUĂ CU PRIVIRE LA SFÂRȘITUL LUI BARBU CATARGIU

cercetare de cabinet n-ar trebui să-și propună căutarea făptașului mai întîi, pentru că este mult mai ușor să răspunzi celorlalte întrebări mai repede și cu ajutorul lor s-o rezolvi pe prima. Cum răspunde Alex. Lapedatu la prima întrebare ? El selecționează **3 suspecți** : pe Dunca, pe Bogati, pe Bibescu, analizînd pe rînd dovezile și posibila vinovăție.

ELIMINAREA SUSPECȚILOR

Primul este Dunca, indicat ca ucigaș atît de Bogati, cît și de Valentineanu, ca agent al partidului de opoziție (liberal). Autorul comunicării refuză retrospectiva oricărui fapt. El se mulțumește să afirme că din democratismul și naționalismul fanatic al ardeleanului oprimat nu se poate trage concluzia că era agent al partidului în opoziție. Apoi ni se spune că partidul liberal n-a fost acuzat, deci Dunca e nevinovat ! Curios mod de a argumenta ! Nevinovăția lui Dunca ar mai fi probată, pentru noul istoric al cazului, de faptul că n-a fost cercetat de aproape, deși singur prezintă documentele unor grave anomalii ale anchetei, întreruptă pe deasupra. Dacă ancheta din 1982 ar fi fost completă și impecabilă, Dunca ar fi putut fi apărat cu ajutorul ei, dar nu este cazul. O altă probă a nevinovăției lui Dunca ar fi, după Lapedatu, faptul că bănuitul n-a mai fost anchetat în 1872, cînd a fost anchetat și Bogati. Singur Lapedatu recunoaște că interogatoriul lui Bogati s-a făcut de mîntuială și că un interogatoriu similar luat și lui Dunca de aceleași autorități austriece la 1872 ar fi dat același rezultat. Autorul comunicării nu vrea să ia în serios pe Dunca drept suspect, ceea ce divulgă intenția de a expedia problema. Cît despre informațiile aduse de Valentineanu, ele nu-s folosite. Înverșunarea împotriva broșurii acesteia este disproporționată și o face interesantă pentru problema noastră. Este limpede că **Alex. Lapedatu vrea să scoată din cauză pe Dunca.** El ocupă cel mai puțin loc în spațiul acordat suspecților.

Nici în cazul lui Nicolae Bibescu, Alex. Lapedatu nu face o grupare a faptelor în discuție, nu le confruntă cu altele, nu compară declarațiile, deși există mai ales în cazul acestuia neconcordanțe flagrante între ce declară martorii și ce declară el. Rolul lui N. Bibescu, atît de atent urmărit de Anghel Demetriescu, este neglijat de Alex. Lapedatu. El nu găsește nimic suspect în ansamblul de împrejurări care-l cuprind pe N. Bibescu, înainte de crimă și după crimă. Întreruperea instruirii cazului, care este însă o culminație nu un început, este cea care-l determină la o concluzie mai fermă : **„Singurul fapt care este și rămîne suspect în ce-l privește pe Bibescu este acela arătat deja“.** Este vorba de chemarea lui la Parchet și de destituirea procurorului, **„ceea ce dovedește că era de interes al Prefecturii Poliției să nu compară înaintea instanțelor de anchetă“.** Acestui pas curajos îi urmează imediat doi pași de retractare: **„Dar chiar din acest fapt, nu se poate conchide decît cel mult că Bibescu știa cu privire la atentat lucruri care nu puteau fi date la iveală“.** După ce s-a pus chezaș pentru Dunca, Alex. Lapedatu se pune chezaș și pentru Bibescu și acesta se pare că este principalul său rol în comunicarea făcută.

AGENTUL CELOR „PUTERNICI“

Mai rămîne Bogati. Se va pune Alex. Lapedatu chezaș și pentru Bogati ? De această dată, autorul cercetării este mai îndrăzneț. Pe Bogati ni-l prezintă ca suspectul nr. 1 pentru toată lumea. De aceea a și fost anchetat, ne spune Alex. Lapedatu. Dar cînd ? La 1872, cînd s-a formulat precis bănuiala de asasinat. La 1862, dimpotrivă Bogati nu este cercetat ba este chiar auxiliar al poliției și al procurorului. Alex. Lapedatu îl vrea ca suspect principal și unic, de vreme ce l-a exclus pe Dunca. Din ce ar reieși vinovăția lui ? Din faptul că alibiul declarat n-a fost verificat de organele în drept și din faptul că s-a bucurat de favoruri la „puternicii“ zilei, între care dovezi importantul post obținut după moartea lui Barbu Catargiu. Încheierea firească este că Bogati se bucura de **„compensațiile unor servicii făcute cuiva din cei puternici“**. Dar cine sînt aceștia ?

În prelungirea acestei afirmații, Alex. Lapedatu se ocupă de Nicolae Bibescu, prefectul de poliție. Deși îl disculpă pe Bibescu, așa cum am văzut, succesiunea materiei adusă în discuție ne indică în Bibescu pe unul din acei „puternici“ ai zilei, pe care-i acuză autorul comunicării. Discursul lui Alex. Lapedatu este, de altfel, foarte contradictoriu : organizarea și succesiunea logică a elementelor demonstrației și retoricii sînt în conflict cu unele propoziții avansate de autor. Comunicarea trebuie citită la două straturi, cel puțin. Unul al precizărilor de ordin politic, pe linia „liberalii n-au făcut...“, „liberalii n-au fost acuzați...“, „cutare nu este suspect“ și altul al apelului la fapte care oricît de insidios expuse își au elocvența lor. Pentru că, deși Alex. Lapedatu disculpă aparent pe toată lumea, el avansează o ipoteză : **Bogati este criminalul** ajutat de cineva dintre cei „puternici“.

Primul „puternic“ în ordinea intrării în scenă în textul lui este N. Bibescu. Al doilea este Alexandru Ioan Cuza. Bogati se apără de zvonul că l-ar fi